

Проџекта

ISSN 1331 - 5439

126

јули 2015

Сејајчан

REPORTAŽA, SRBI U PETRINJI

DOSJE – KULTURA I POLITIKA U BIH

INTERVJU, MIHAJLO ПАТИЋ

ESEJ, VLADIMIR NABOKOV

IZLOŽBA FOTOGRAFIJA ŽENSKE KAZNIONICE

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Игор Марковић, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Игор Марковић,
Милорад Новаковић, Борис Рашета, Чедомир Вишњић,
Љиљана Вукашиновић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Аутобус *Славијатранс*,
Петриња / фото: Јајаран Бобан, 2015.

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је субфинансиран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Олуја, и њене посљедице

Постоје ратови у којима не би смјело бити побједника. Или можда овако: немају данас сви право на рат, па ако се инак одлучите и испуштате, то иде на рачун обију страна, поражених одмах, а побједника, дугорочно. Право на рат је право силних; најприје да руше и отимају, а онда граде по свом плану и циљу. Право на рат је данас врло ексклузивно право, уже и централизоване него икад у људској историји. И велики и мали се углавном труде "играти у гости". А најгора је варијанта кад на старом разбојишту, одлука о рату падне у руке преживјелих генерала из претходног рата. Нису при том ни они сви исти, Гојко Николиш је добар примјер, али је много сличних.

Хрватско-српски рат из 90-их је примјер рата којег; 1) није требало бити, и 2) није смисло завршити тријумфалним обрачуном једне стране с оном другом. Али, кад је већ тако завршило, нема друге него претпоставити да су господари знали што раде. И тада, и кад су мјесец дана раније дозволили Сребреницу и тако створили дуг којег ће митологизирати и у којем ће потпуно, морално и политички, нестати краишаки Срби. И, осим тога, нешто што нам је код куће важније, да би он очувао приписан му легитимитет, чак, родног мјеста Републике, неизбежна је свеудиљна злочинида бифамације Срба из Хрватске, њиховог брисања из прошлости, након што су почишћени из садашњости и будућности. Тако долазимо до занимљивог парадокса, којег бисмо могли окрстити хрватским именом; да ово друштво највише оптерећује нешто чега нема, а није га ни било.

Наравно, рјешење загонетке је једноставно, оптерећује га споменута злочинида, као активан однос већег дијела политичке и културне елите. Захваљујући томе, а не са некаквих својих иманентних особина, Срби из Хрватске су постали источни гријех хрватске политике. Неманичега у сложеној мапи проблема данашње Хрватске, што нема директне везе са овим питањем и његовим импликацијама. Од беспомоћности у међународним односима, демографског пропадања, урушавања читавих региона, ратних ветерана, културне зачаурености, медијског бјеснила и сивила, дакле; стања свијести, које води ка потреби исељавања, а не развијања ове земље. Сиромаштво и страх, макар као пријетња, чине најуборитији тандем социјалних односа у савременим друштвима. Врло је важно знати да једно од то двоје још није довољно за панику; тако и наши воле продавати рабљене шарафе на Лабудовом брду, него орати банијске њиве иолове. Али су безбрежни. И успут распродаду оно што је вјековима брањено.

И сами себи једва да су тема.

А овде је најважније да их нема.

Нека нам је свима, и након 20 година, у Републици Хрватској, Бог на помоћи.

В.

* Документ којег доносимо на страницама 4 до 7 прецизна је и поштена слика рата, пред сам његов крај, са српске стране. Из извора којем се може поклонити повјерење. Она, на свој начин, јасно говори да оргије из аугуста нису биле потребне. Она тражи и то, да се са српске стране престане искључиво са комеморацијама јавног ридања и дугарења и да се о трагедији почне озбиљно разговарати. Мимо политички драстично тенденциозних хашишних и хрватских судова. Имамо и ми вљада што рећи једни другима. Они који су били у праву признати, да то и није било нарочито важно, они који су криви, имају право на покајање.

Drvene kuće u okolini Petrinje / foto: Jadran Boban, 08. 07. 2015.

предплатна

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja pretplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice pretplatnik obvezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime preplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN
HR3623600001101412121 SWIFT ZABAHR2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Pretplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60
USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

04	IZVJEŠTAJ, BENKOVAC 1995. DOKUMENT	48	PROSTOR(I) NADZIRANJA Leila Topić IZLOŽBA, OSVRT
08	OD BOROVA PA DO KNINA Nenad Jovanović KRONIKA	51	PRAZNIK ANIMACIJE Igor Marković FILMSKI FESTIVAL
12	POTREBNO NAM JE POMIRENJE Tamara Opačić DAN SJEĆANJA NA JADOVNO	53	PJESME IZA LAŽNIH IMENA Đorđe Matić ESEJ
13	IZJEDNAČITI PRAVA ŽRTAVA Igor Marković ZAKON O CIVILNIM ŽRTVAMA RATA	56	VLADIMIR NABOKOV: RUSKI, AMERIČKI I SVETSKI PISAC Zoran Paunović ESEJ
14	PRIJE NEGO ŠTO JE DOŠLO ZLO, SVE JE BILO DRUGAČIJE Paulina Arbutina REPORTAŽA, SRBI U PETRINJI	61	PREZIMENA NA -IĆ Živko Bjelanović ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (10)
22	PISANJE NAS OSMIŠLJAVA I ISPUNJAVA Nataša Puškar INTERVJU, MIHAJLO PANTIĆ	63	O ČEMU GOVORIMO KAD GOVORIMO O RAZMJENI? Dubravka Bogutovac KRITIKA, KNJIGE
26	PIŠEM JEDAN, PAMTIM TRI Dušan Ivanković DOSJE, KULTURA I POLITIKA U BiH	65	HRVATSKI JEZIK I KRIZA IDENTITETA Virna Karlić KRITIKA, KNJIGE
29	PISACA JE SVE VIŠE, A KNJIGA SVE MANJE Goran Dakić DOSJE, KULTURA I POLITIKA U BiH	68	SIC TRANSIT GLORIA MUNDI Sanja Šakić KRITIKA, KNJIGE
34	NIJE U PITANJU GRČKA, NEGOTIN Tomislav Jakić MEĐUNARODNA POLITIKA	70	BITI UMETNOST ZNAČI MAŠTATI Dušan Vesić KRITIKA, KNJIGE
37	SLUČAJ MARIĆ Zoran Daskalović RATNI ZLOČINI	72	PREPORUKA ZA ČITANJE Čedomir Višnjić KNJIGE
40	OLUJA Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (4)	75	CRTICA Izabralo Čedomir Višnjić
42	ZA KOLEKCIJONARSTVO JE VAŽNIJA LJUBAV OD NOVCA Liljana Vukašinović INTERVJU, BORIS VRGA	76	MOLITVA Bojan Savić Ostojić POEZIJA
45	ĐORĐE PETROVIĆ (1933 - 2015) Boris Vrga IN MEMORIAM	80	RAJO Dara Sekulić PROZA
		82	PANOPTIKUM Goran Borković

* UZ UVODNIK

REPUBLIKA SRPSKA KRAJINA
 MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
 SEKRETARIJAT UNUTRAŠNJIH POSLOVA KNIN
 STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI BENKOVAC
 Broj: 08-01-2-01-170/95.
 Benkovac, 24.02.1995.

IZVJEŠTAJ O BEZBEDNOSNOJ
 SITUACIJI NA TERITORIJI
 OPŠTINE BENKOVAC,

24.02.1995.

SEKRETARIJATU ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
K N I N

PREDMET: Izvještaj o bezbednosnoj situaciji
 na teritoriji opštine.-

Trenutno stanje na planu bezbednosne situacije na teritoriju Opštine Benkovac je na nezadovoljavajućem nivou, a opterećeno je velikim brojem faktora koji negativno utječu na sveukupno stanje. Cjeneći sveukupno bezbednosno stanje, u ovom izvještaju ćemo istaći samo neke faktore koji imaju najveći utjecaj na trenutnu bezbednosni situaciju na Opštini.

Faktori koji utječu na bezbednosno stanje su sledeći:

1. Materijalno-financijsko stanje, kadrovski problemi, popunjenošt u ljudstvu ratnih jedinica na teritoriji Opštine,
2. Unutrašnjo-politička situacija,
3. Vanjsko-politička situacija i utjecaj informativnog sistema RH,
4. Materijalno stanje i socijalni problemi stanovništva,
5. Ostali faktori koji negativno utječu na bezbednosno stanje na Opštini,

1. Materijalno-finačijsko stanje, kadrovski problemi i popunjenošt RJ VRSK na teritoriju Opštine

Poseban utjecaj u negativnom smislu na stanovništvo ima ukupno stanje u RJ vojske RSK na ovom prostoru.

Opšte materijalno stanje, a posevno opremljenost boraca sa intedantskom opremom, sa vojničkog aspekta gledano, je ispred svakog minimuma. Pojedini djelovi sastava su praktično "goli" i "bosi". Jedinice su praktično na egzistencijalnom mimimumu

- 2 -

sa gorivom i mazovom, prisutni su problemi sa ishranom, a posebno negativan efekat na borački sastav, a time i stanovništvo, je postignut niskim plaćama. Velika razlika u primanjima između aktivnih oficira i civilnih lica Savezne vojske s jedne strane i rezervnog boračkog sastava s druge strane stvaraju veliko nepovjerenje jednih u druge. Ovakvo stanje i odnosi u vojsci doveli su do sve masovnijeg napuštanja jedinica i položaja, niskog borbenog morala, te nepovjerenja u vojno i političko rukovodstvo.

Nedostatak municije za pojedine kalibre oruđa, ne daju dovoljne garancije borcima i stanovništvu, da u eventualnoj dobro pripremljeno agresiji ustaša na ove prostore, možemo efikasno bez većih gubitaka zadržati sadašnju liniju fronta i prostora u cijelini.

2. Unutrašnjo-politička situacija

Stanovništvo Opštine je zabrinuto za trenutno stanje na planu unutrašnje politike. Posebno negativan utjecaj na sveukupno stanje imaju nesloga, sukobljavanja i borba za vlast rukovodilaca i funkcionera od najvišeg nivoa, pa do nivoa Opštine. Smjena ministra i drugih rukovodilaca koji su se svojim radom pokazali kao časni, pošteni i sposobni, a smjenjuju se samo zato što ne odgovaraju "nečijoj politici" narod ne odobrava i osuđuje. Posebno se to odnosi na smjenjivanje ministra Ilije Prijića za kojeg se zna da ničim nečasnim to nije zaslужio.

Slučnu politiku na lokalnom nivou provodi rukovodstvo Opštine. Smjenjeni su ili im prete smjenjivenjem sposobni i ugledni rukovodioci samo zato što ne pripadaju stranci na vlasti. Političko rukovodstvo u opštini Benkovac, od izbora Predsjednika IS SO na mjesto Predsjednika Skupštine RSK, praktično ne rukovodi, odnosno pozitivno ne razvoj situacije ni u jednoj grani koja je u njihovoj nadležnosti. Najviši opštinski rukovodioci isključivo bave se ličnim poslovima, pozapošljivali su i postavili na rukovodeća i bolja radna mjesta užu i širu rodbinu i utjecajnije stranačke pripadnike. Sadašnjem Predsjedniku Skupštine RSK narod prispjeće i postavljanje pukovnika Ž. Šaponje na mjesto NS 7. Korpusa, koji mu je pašanac. "Priprema se teren" za zapošljavanje šire porodice i drugih členova na mjesto direktora "Vinarije" i "Ravnih Korara".

- 3 -

Sve ovo veoma negativno utječe na bezbednosno stanje stanovništva, gubi se povjerenje u državu, vojsku i druge institucije, slabi odbrambena moć vojske i naroda, pada moral, a bezbednosna situacija se u cijelini pogorđava.

Najveći dio budžeta Opštine se troši na reprezentaciju i službena putovanja rukovodilaca, iza kojih se vide slabi ili nikakvi rezultati.

Trenutno je aktualan sukob opštinske vlasti sa Opštinskim udruženjem boraca. Opštinsko udruženje boraca je pokrenulo mnoge inicijative za unapređenje rada i odnosa između civilne vlasti, privrede i vojske i ukazalo na mnoge negativnosti u vodenju politike na lokalnom nivou. Posebno je ukazivano opštinskom rukovodstvu na sledeće probleme:

- nepravilnosti u politici zapošljavanja /zapošljava se ulja i šira rodbina opštinskih rukovodilaca, najvjerniji strački pripadnici, i ako postoji odluka Skupštine Opštine da se prednost u zapošljavanju daje ratnim vojnim invalidima, članovima porodice palih boraca i zasluznim borcima/,

- od dolaska na vlast opštinsko rukovodstvo je pokazalo malo želje i volje da pomogne vojsci, a posebno miliciji.

- na inicijativu Udruženja boraca sagrađen je nadgrobni spomenik junački palom komandantu pukovniku Momčilu Bogunoviću. Izgradnju spomenika su financirale sve privredne organizacije na Opštini, međutim opštinsko rukovodstvo je odbilo učestvovati u izgradnji spomenika.

- udruženje boraca je pokrenulo inicijativu za izgradnju spomenika svim palim borcima naše Opštine. I ovaj predlog je odbijen.

Napominjem da Udruženje boraca ima apsolutnu podršku boračkog sastava i stanovništva, a da je u tri navrata do sada sprečilo pokušaje pojedinih grupa i naroda da se obračunaju sa opštinskom vlasti.

3. Vanjsko-politička situacija i utjecaj informativnog sistema Republike "rvatske

Stanovništvo je sve više izloženo utjecajem informativnih medija RH. Narod sve više obuzima strah i opšta nesigurnost. Svakim danom ova SJB dobiva sve više zahtjeva za izvoz stvari, a najviše namještaja i pokućstva. Mnogi, a posebno izbjeglice,

- 4 -

su se iselili ili iseljavaju sa teritorija Opštine.

Razlog ovako velikog utjecaja mas medijs RH na naš narod je i nedovoljna ili slaba informiranost stanovništva od strane naših sredstava informisanja.

4. Materijalno stanje i socijalni problemi stanovništva

Vetverogodišnji rat, prestanak proizvodnje u većini privrednih radnih organizacija, drastičan pad poljoprivredne proizvodnje, doveli su veliku većinu stanovništva na rub gole egzistencije. Nedostatak goriva, posebno individualnim poljoprivrednicima, dovelo je do situacije gdje nije obrađeno niti 50% poljoprivrednih površina u odnosu na prošlu godinu. Stanovništvo će u narednom periodu, ako se ovako nastavi, sve više biti izloženo traženju pomoći od humanitarnih organizacija i napuštanju ovih prostora.

5. Ostali faktori koji negativno utječu na bezbednosno stanje u Opštini

Pored napred navedenog na ukupno bezbednosno stanje utiču:

- osipanje stručnog kadra sa teritorije Opštine, /liječnici, inžinjeri, profesori i drugi stručnjaci/,
- slaba organiziranost i nefunkcionisanje sistema veza, saobraćaja, zdravstva i drugih institucija bitnih za normalan život na teritoriji Opštine,
- problemi na planu odgoja, obrazovanja i visokog školstva /nedostatak stručnog kadra, nedostatak goriva za prevoz učenika, slaba opremljenost škola, nemogućnosti stipendiranja učenika i studenata itd/.
- ostali činioци koji negativno utiču na život i opstanak stanovništva.

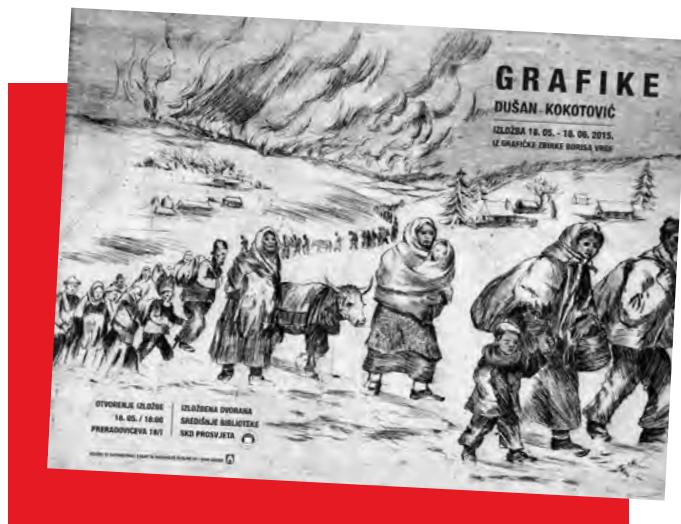

OD BOROVA PA DO KNINA

Nenad Jovanović

ZAGRIJAVANJE ZA DANE KULTURE – Kao pretprogram ovogodišnjih "Dana kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srema" u Borovu je 15. maja održana 18. po redu "Smotra recitatora" na kojoj je učestvovalo 46 recitatora: 32 učenika iz osnovnih, a 14 iz srednjih škola. Učesnici su došli iz škola i pododbora "Prosvjete" u Jagodnjaku, Dalju, Vukovaru, Bršadinu, Boboti i Borovu, a ocjenjivao ih je tročlani žiri pod predsednjem Jelice Maljković, nastavnice srpskog jezika u penziji iz Jagodnjaka. Najuspješniji su dobili knjige *Tragovi u trajanju* Borivoja Čalića. Četiri dana kasnije u Negoslavcima je održana Smotra literarnog stvaralaštva na kojoj je učestvovalo više od 30 učenika osnovnih i srednjih škola, a najbolji među njima će nastupiti na ovogodišnjim Danima koji će biti održani u septembru. Organizator obje smotre je regionalna koordinacija SKD "Prosvjete" za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srem.

BALKAN PISAN BAKROM – U prostorijama biblioteke "Prosvjete" u Zagrebu 18. maja otvorena je izložba grafika Dušana Kokotovića (1888. – 1953.) čiji su radovi u bakrezu obilježili prvu polovinu prošlog vijeka. Posljednje predstavljanje Kokotovićevih radova organizirano je davne 1936. u Zagrebu. Ova je izložba vraćanje duga kojeg javnost ima prema Kokotoviću, rekao je predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić, dodajući da je Kokotović, kao naš najbolji bakropisac, svojim grafikama učestvovao na prijelomnim izložbama u ovom dijelu Evrope. Također je podsjetio da je nakon Balkan-

skih ratova obišao oslobođena područja i ovjekovječio ih u svojim djelima. Konačno, Kokotović je bio i vrstan pedagog. Izložbu je omogućio Boris Vrga koji preko 20 godina skuplja Kokotovićeva djela koji je ujedno napisao i katalog.

ČUKOVEČKA SMOTRA – Vijeće srpske nacionalne manjine Varaždinske županije i Srbi iz Ludbrega već tradicionalno su obilježili dan i krsnu slavu Vijeća, prijenos moštju Svetog Nikole čudotvorca, odnosno Sv. Nikole letnjeg ili Nikolicu u selu Čukovec. Pred brojnim posjetiocima, među kojima su bili gradski i županijski rukovodioci, održana je kulturna manifestacija na kojoj su osim gostiju Železničkog KUD-a "Dule Milosavljević Žele" iz Čačka i HKUD "Vladimir Nazor" iz Sombora, nastupili i folkloraši "Prosvjete" iz pododbora Zagreb i Dvor, domaći KUD "Anka Ošpuh", Društvo izvornog foliora "Zavičaj" iz Velikog Poganca, Udruga "Kalinka" iz Čakovca koju čine Ruskinje i koja njeguje tradicije ruske pjesme, kao i KUD "Treća sreća" iz Gline.

OJKAČE HULIGANIMA USPRKOS – U Petrinji je 6. juna održan prvi festival ojkača koji su organizirali članovi tamošnjeg pododbora "Prosvjete" na čelu s predsjednicom Marom Vilus. Na festivalu međunarodnog karaktera nastupilo je desetak pjevačkih grupa iz Hrvatske, BiH i Srbije - No-

vog Grada, Beograda, Jabukovca, Malog Gradca, Vojnića, Krnjaka i Petrinje. Odlukom stručnog žirija prvo mjesto osvojila je muška pjevačka grupa pododbora "Prosvjete" iz Vrginmosta, druga je bila muška grupa pododbora "Prosvjete" iz Dvora, a treća ženska izvorna pjevačka grupa KUD-a "Potkozarje" iz Bosanske Kostajnice. Posebne pohvale do bile su muška i ženska pjevačka grupa KUD "Una" iz Novog Grada. Publiku u dvorani petrinjskog Hrvatskog doma nisu uplašili nacionalistički huligani koji su upali na festival i odgroatili *Oj hrvatska mati*. Posjetiocu su uživali u dobro izvedenim ojkačama, kao i u dobroj organizaciji festivala i gostoprivrstvu domaćina.

Zbog prijetnji je otkazan defile učesnika u nošnjama centrom grada, a huligane koji smatraju da su ojkače (ili groktalice) – kad ih izvode Srbi – simbol četništva i zločina, nije smela činjenica da se te pjesme izvode duže od 400 godina na područjima Banije, Korduna, sjeverozapadne Bosne i Dalmacije kao zajedničko kulturno naslijeđe Srba i Hrvata pod zaštitom UNESCO-a, na što je upozorio i predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić koji je otvorio festival.

ZADARSKA RAZNOLIKOST – Za razliku od ranijih godina kada se održavao u prostorima Studentskog centra, odnosno nekadašnje "Citadele", ovogodišnji Međunarodni dan kulturne raznolikosti u Zadru obilježen je smotrom folklora i gastronomije na trgu Pet bunara. Time se simbolički približio građanima i turistima koji su imali priliku uživati u reviji pjesme, plesovima, običajima, kulinarstvu i starim zanatima u izvođenju kulturno-umjetničkih društava Srba, Albanaca, Bošnjaka, Talijana, Crnogoraca, Mađara, Slovenaca i Makedonaca. Na smotri koja se održava već deset godina Srbe je predstavljao Ansambl narodnih igara SKD "Prosvjeta" koji je zadarskoj publici pružio uživanje u igrama iz Srema i vlaškim igrama iz jugoistočne Srbije.

KIŠ FOREVER – Povodom 80. godišnjice rođenja Danila Kiša u dvorani biblioteke "Prosvjete" u Zagrebu književni kritičar, pisac i univerzitetski profesor iz Beograda Mihajlo Pantić održao je predavanje o ovom pozna-

tom književniku. "Danilo Kiš je nešto najznačajnije šta je srpska i južnoslovenska književnost iznudila u posljednjoj četvrtini 20. veka", rekao je i podsjetio na njegov obimni opus od 15 tomova, kao i da se Kiš s uspjehom okušao u svim književnim žanrovima i rodovima.

DAN ZAGREBAČKIH MANJINA – Manjine koje žive i djeluju u Zagrebu predstavile su se bogatim kulturnim i gastronomskim dostignućima 14. juna u centralnom zagrebačkom parku Zrinjevac. Što znaju i umiju pokazalo je svih 18 manjina u Zagrebu, Srbe je predstavljao Zborhor koji pod vodstvom Marte Kolege djeluje pri zagrebačkom pododboru "Prosvjete". Istovremeno je na srpskom štandu sa delikatesama iz Slavonije, suhim kolačima i projom koje su ispekle članice "Prosvjete", uz ponudu bijelog vina, špricera i rakije, vladala najveća gužva, kako samih članova "Prosvjete" i drugih srpskih organizacija, tako i ostalih gostiju i turista. Organizator smotre je Koordinacija nacionalnih manjina Grada Zagreba uz podršku gradskih vlasti.

DRAMSKI AMATERI U PAČETINU – U selu Pačetinu od 6. do 20. juna održani su 13. Međudržavni susreti dramskih amatera u organizaciji tamošnjeg KUD-a "Branko Radičević" i pododbora "Prosvjete". Ovogodišnje izdanje otvorili su članovi Amaterskog dramskog pozorišta Kulturno-obrazovnog centra "Branislav Nušić" iz Šida predstavom *Cigani* koju je po tekstu Aleksandra Puškina režirao Cvetin Aničić.

KUD "Zmaj" iz Irliga izveo je predstavu *Branka* po tekstu Leona Kouka u izvođenju i u režiji Snežane Milošević, dok je KUD "Brile" iz Beočina izveo predstavu *Snaha je doputovala* po tekstu Veljka Mandića i u režiji Ranka Simića.

Dramski amateri iz sisačkog pododbora "Prosvjete" izveli su predstavu *U ordinaciji* po tekstu Slobodana Simića i u režiji Jasne Korovljević, Dom kulture iz Prijeopolja predstavio se komadom *Art* koji je po tekstu Jasmine Rezo režirala Lilijana Ivanović, a Amatersko pozorište "Branislav Nušić" iz Teslića predstavom *Andžela* u režiji Živka Petrovića po tekstu Stevana Kopri-

vice. Posljednjeg vikenda MESDAM-a izvedena je predstava *Braćo i sestre* Pozorista "Jovica Jelić" iz Banatskog Karađorđeva prema tekstu Duška M. Petrovića i u režiji Milana Martinovića, a završne večeri premijerno je izvedena predstava *Ima li pilota u avionu* za koju je tekst adaptirao i režirao Cvetin Aničić.

Pokrovitelji ovogodišnjeg MESDAM-a su SKD "Prosvjeta" i općina Trpinja, a manifestaciju su pomogli i Opština Borovo, Pokrajinsko veće za kulturu Vojvodine i Vukovarsko-sremska županija.

KRNJAČKA OLIMPIJADA – U Krnjaku je 20. juna održana druga po redu Seoska olimpijada na Kordunu. Manifestaciju je otvorio domaćin, načelnik općine Krnjak Dejan Mihajlović. Učestvovalo je desetak ekipa, a osim kordunaških iz Vojnića, Knežević Kose, Krnjaka, Krstinja, Primišlja, Točka, Barilovića i Topuskoga, svoj su obol dale i ekipe iz Umaga i Ougulina. Bacao se kamen s ramena, potezao konopac, vozilo u tačkama, obaralo s brvna, nosilo vodu na glavi, kosilo, klicalo i pretezalo na štapu uz nezaobilazni mali nogomet. Svaka ekipa bila je najbolja u nečemu, ali je ukupna pobjeda ipak pripala ekipi iz Topuskog, druga je bila ekipa Knežević Kose, dok su treći bili domaćini.

Nakon sportskih igara koje su trajale cijeli dan, folkloraši pododbora "Prosvjete" iz Krnjaka i Zagreba održali su kulturno-umjetnički program koji je zbog nevremena morao biti premješten u zatvoreni prostor.

KNINSKI VIDOVĐAN – Večer uoči Vidovdana kninski pododbor "Prosvjete" organizirao je promociju knjige Branka Čolovića *Manastir Dragović*. Čolović, koji se sistematski bavi istraživanjem pravoslavne sakralne baštine, objavio je više naučnih radova na ovu temu, a osim o manastirima Krki i Dragoviću, pisao je i o mnogim crkvama na širem kninskom području. Predstavljanju knjige prisustvovali su episkop dalmatinski Fotije i predsjednik "Prosvjete" te urednik izdanja Čedomir Višnjić. Proslava Vidovdana održana je kod manastira Lazarica čija je to i hramovska slava, a nakon li-

turgije koju je služio episkop Fotije, održan je kulturno-umjetnički program na kojem su nastupili izvorna grupa Golubić, splitski pododbor "Prosvjete" i dječji hor Pokrova Presvete Bogorodice.

'AJDE SRBE DA DELIMO' – Zadnjeg junskog dana na Filozofskom fakultetu u Zagrebu predstavljeno je najnovije izdanje Srpskog narodnog vijeća, knjiga historičara Filipa Škiljana *Organizirana prisilna iseljavanja Srba iz NDH*. Škiljanu je, kako je rekao, ideja pala na um prije osam godina nakon pregledavanja velikog fonda Državnog ravnateljstva za ponovu gdje se oko 150 kutija odnosi upravo na srpski odsjek. "Dokumenti koji su se nizali u ovom fondu bili su prvoklasni materijal za povjesničare, od građe koja je govorila o oduzimanju imovine, preko one koja je govorila o planiranju iseljavanja, do gradiva koje se ticalo samih deportacija", rekao je Škiljan, ističući da su poimenični popisi prisilno iseljenih bili nepotpuni.

Historičar i šef Arhiva Srba Dragan Markovina, koji je moderirao predstavljanje, naglasio je značenje pojavljivanja Škiljanove knjige u momentu kad se sve češće susrećemo s otvorenim negiranjem onoga što se događalo za vrijeme NDH. Knjigu su predstavili i profesor Drago Roksandić s Odsjekom za povijest koji je podsjetio na odnose između Srba i Hrvata, naglasivši da na ovim prostorima ne postoji generacija koja nije svjedočila ratu te Dinka Čorkalo Biruški, profesorica s Odsjeka za psihologiju, koja se bavila značenjem proučavanja ratne patnje.

Politiku iseljavanja Srba, makar i iz fakultetske dvorane, pokušao je nastaviti Dražen Keleminc, predsjednik Autohtone Hrvatske stranke prava, koji ometa svako antifašističko dešavanje. Bez uspjeha, jer su prisutni ignorirali njegovo lupetanje, da bi ga potom udaljila policija.

PETROVO U DONJIM DUBRAVAMA – Već tradicionalna manifestacija "Petrovo u Donjim Dubravama", koja je ove godine održana dan uoči Petrovdana okupila je u ovom selu kod Ougulina veliki broj društava i publike koja je stvorila odličnu atmosferu uz veliko gostoprим-

stvo domaćina. Tradicija oživljavanja nekadašnjih običaja u selu ove je godine nakon prikaza žetve, vršidbe i skupljanja sijena nastavljena prikazom seoske svadbe u izvođenju članova domaćeg pododbora uz njihove prijatelje iz Karlovca i Vrginmosta. Činjenica da je u ovom igroku "mlada" imala 60, a "mladoženja" preko 75 godina, dala je potruku da ovo, kao i brojna srpska sela stare, a broj njihovih stanovnika se smanjuje.

Na to je u svom govoru ukazao i predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić ističući da su Donje i Gornje Dubrave, gdje je bilo sjedište općine, nekad imale preko 3500 stanovnika, a da njihov broj danas ne prelazi 200. U Donjim Dubravama je po popisu iz 2011. bilo 180 ljudi, ali ih danas u selu živi 120 ili 130, od čega je njih 40 starijih od 80 godina, tako da je, po riječima predsjednika Podobdora, Siniše Jakovića brojka od 15 članova sasvim pristojna.

Osim njega prisutnima se obratio i ogulinski paroh Milan Simić. – Izumiranju se možemo suprotstaviti stvaranjem porodica koje će imati djecu, rekao je i podsjetio na značenje Petrovdana. Po riječima članice Podobdora Nade Zatezalo, potrebno je prikazati i sačuvati stare običaje vezane uz svakodnevni život u selu. Ove godine na bini na igralištu kod Društvenog doma, osim domaćina, nastupili su SKUD "Đurđevdan" iz Drežnice, podobori "Prosvjete" iz Virovitice i Vrginmosta koji se

predstavio svim svojim sekcijama od najmlađih do onih starijih, kao i pjevačka grupa Makedonskog kulturnog društva "Ilinden" iz Rijeke. Svi oni svojim su nastupima izazvali velike aplauze publike. Na kraju službenog dijela nastupa, uz podjelu priznanja i knjiga Đure Zatezala *Općina Gornje Dubrave* uručenih učesnicima programa, zajednički je otplesano Užičko kolo, nakon čega je nastavljeno druženje.

UMRO ĐORĐE PETROVIĆ – U Karlovcu je u 83. godini života umro poznati akademski slikar Đorđe Petrović koji se sa više od 60 godina rada svrstaо među najbolje i najkvalitetnije likovne umjetnike na području Jugoslavije, posebno u vrlo teškoj i zahtjevnoj tehnici akvarela.

Petrović je rođen 1933. u Srpskim Moravicama, a u Karlovcu završava osnovnu i srednju školu. Prve poduke iz slikarstva prima od svog profesora, akademskog slikara Josipa Resteka, a od 1951. do 1953. član je Likovne sekcije Omladinskog kulturno-umjetničkog društva "Dragutin Armando" pod stručnim vodstvom akademskog slikara Alfreda Krupe. Sarađivao je i s Josipom Vaništom pa krajem 1953. godine kao talentirani slikarski amater priređuje prvu samostalnu izložbu. Dvije godine potom, 1955., upisuje Akademiju likovnih umjetnosti u Zagrebu i nakon četiri godine 1959. diplomira u klasi profesora Jerolima Miše.

Punih 40 godina, od 1960. do 2000. djelovao je kao likovni pedagog u mnogim karlovačkim školama. Najviše je radio s djecom oštećenog sluha i govora te poremećajima u razvoju. Učestvovao je na brojnim izložbama, dobitnik je brojnih priznanja, a njegova djela nalaze se na zidovima brojnih institucija.

Dvijema grafičkim mapama *Gomirje* iz 2000. i *Hram Svetog Nikole* u Karlovcu iz 2004. dao je svoje svjedočanstvo o stanju crkvene baštine Srba u Karlovačkoj županiji. Najviše kroz kolonije učestvovao je i u radu "Prosvjete" koja je organizirala više njegovih izložbi. Godine 2007. uručeno mu je priznanje "Sava Mrkalj".

DAN SJEĆANJA NA JADOVNO 1941.

POTREBNO NAM JE POMIRENJE

U organizaciji Srpskog narodnog vijeća, Koordinacije židovskih općina, Eparhije gornjokarlovачke i Saveza antifašističkih boraca i antifašista, 21. juna obilježen je Dan sjećanja na Jadovno 1941. Kompleks logora Gospic-Jadovno-Pag, u historiografiji poznatiji kao Jadovno, bio je uz Jasenovac najveće stratište NDH. Kako je podsjetio predsjednik SNV-a Milorad Pupovac, u njemu je stradalо nekoliko desetaka hiljada ljudi.

– Prije 74 godine na ovom je mjestu započelo ostvarivanje programa genocida prema Srbima, Židovima i Romima te zločin prema komunistima. Mi koji smo se ovdje okupili govorimo da bi nas se čulo i slušamo da bismo mogli čuti. Ideja zločina u ime čiste nacionalne države i ideja stradanja u ime čiste ljudske duše nisu isto. Nadam se da će monolog koji je nametnut u našoj zemlji i koji nema sluha za naše žrtve biti prekinut. Nadamo se da će oni od kojih očekujemo da osude ideju na kojoj je utemeljena NDH napraviti neophodan korak prema onome što nam je svima potrebno, a to je pomirenje – rekao je Pupovac.

Okupljenima se u ime Koordinacije židovskih općina obratio Ognjen Kraus.

– Ovaj je logor vodio Ivan Devčić Pivac, koji je u svibnju 1945. s poglavnikom i ustaškom vojskom pobjegao preko Bleiburga i sretno se skrasio u Argentini. Najstrašnije je da su obmanuli tisuće civila koji su ih slijedili i ostali napušteni. Dio je, nažalost, stradao na Macelju i Teznom. Predsjednik Tuđman sigurno je znao zašto nikada nije otisao na blajburško polje. Aktualna predsjednica je to učinila i time obezvrijedila stav prvog predsjednika i velik broj žrtava. Sve što se godinama događa i ignorira nedavno je eskaliralo kukastim križem na splitskom Poljudu – upozorio je Kraus.

Aleksandar Vulin, ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije, osvrnuo se na kontraskup koji su braniteljske udruge i ove godine organizirale u blizini spomen-područja.

– Na ovom mestu valjalo bi čutati, ali dolazeći ovamo video sam one koji vrište zato što jama nije dovoljno puna. Hvala predstavnicima hrvatske države što su danas ovde, jer verujem da sa mnom dele stid što ne znam što kazati svojoj romskoj braći kada na stadionima gledamo kukaste krstove. Šta da kažem jevrejskoj braći kada gledam kako gore zastave Izraela? Šta da kažem pobijenoj srpskoj djeci koja nakon 74 godine na ulicama najlepših gradova čuju pesmu o onima koji su ih bacali u jamu? Koji je to život koji je vikara ustaške vojske preporučio za sveca? – upitao je Vulin.

Ministar kulture Berislav Šipuš podsjetio je da je Jadovno jedno od najtragičnijih mjesta hrvatske povijesti.

– Ovo mjesto je tragično za sve, pa i nas Hrvate, tragično za ono što mislimo o sebi i to ne zato što smo i sami trpjeli zlo, nego zato što ga je ovdje netko činio u naše ime. Tragovi počinjenih zločina neizostavno nas usmjeravaju na nužnost i snagu antifašističkog pokreta i partizanske borbe, u kojoj je čvrsto ukorijenjen pojam drugosti, nastojanju da se izgradi jedinstven vrijednosni sustav koji će biti temelj za kreiranje međuetničkih zajednica – zaključio je Šipuš.

Komemorativnom skupu prisustvovali su saborski zastupnici Ingrid Antičević Marinović i Dragan Crnogorac, članovi SDSS-a i predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Aleksandar Tolnauer. U ime predsjednice Kolinde Grabar-Kitarović vijenac je položila njezina izaslanica Nataša Jovičić. Glavni rabin Hrvatske Luciano Prelević izmolio je kraj Šaranove jame kadiš, a episkop gornjokarlovčki Gerasim, mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije i episkop slavonski Jovan održali su pomen za logorskoga kompleksa Gospic-Jadovno-Pag.

Tamara Opačić

ZAKON O CIVILNIM ŽRTVAMA RATA

IZJEDNAČITI PRAVA ŽRTAVA

Nakon što je 17. lipnja, prvenstveno kao rezultat brojnih akcija nevladinog sektora, stupio na snagu *Zakon o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu*, a čija se puna primjena očekuje od listopada, hrvatska je vlast pozvana da konačno, dvadeset godina nakon završetka rata, riješi i pitanje civilnih žrtava.

Zajednica udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskog rata, Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, B.a.b.e., Centar za mirovne studije i brojni drugi već godinama upozoravaju da još uvek ne postoji jedinstveni Zakon kojim bi se regulirala prava svih kategorija civilnih žrtava Domovinskog rata.

Prema procjenama u Hrvatskoj ima oko 9.500 tisuća civilnih žrtava Domovinskog rata, od kojih tek nekoliko stotina ostvaruje svoja prava. Prema modelu donesenoga *Zakona o žrtvama seksualnog nasilja* udruge traže sličan i za sve civilne žrtve. Uostalom, voditeljica *Documente*, Vesna Teršelić: ova je Vlada to je i najavljujiva. „Želimo potaknuti Ministarstvo branitelja da još u vrijeme ovog mandata doneše zakon kojim bi priznalo prava civilnih žrtava rata jer pokazuje se da ne dobivaju ni adekvatnu psihosocijalnu podršku, a ni nikakvu materijalnu podršku i obeštećenje“, rekla je na konferenciji za medije 9. srpnja.

Tijekom predstavljanja TV spota koji je bio dio kampanje *Žrtve su predugo čekale*, redatelja Andreja Korovljeva i grafičke dizajnerice Barbare Blasin u lipnju, predsjednica *Zajednice udruga hrvatskih civilnih stradalnika Domovinskog rata* Julijana Rosandić posebno je naglasila da je „u Domovinskom ratu poginulo 402 maloljetne djece, 364 ih je stradalo u direktnom bombardiranju i granatiranju, a njihove obitelji ne primaju nijednu kunu materijalne naknade. Te obitelji imale su samo pravo da im ubiju djecu“.

Voditeljica *Documente* podsjetila je i kako su godišnjim planom aktivnosti u području hrvatskog zakonodavstva za 2015. predviđene izmjene Zakona o zaštiti vojnih i civilnih invalida rata, te izrada Zakona o zaštiti vojnih invalida i civilnih stradalnika rata.

„Smatramo da je vrijeme za društvenu solidarnost koju Vlada može aktivno pokazati kroz rad Ministarstva branitelja. Riječ je o civilima, osobama koje nisu bili pripadnici niti jedne oružane postrojbe“, naglasila je Teršelić. Iz *Documente* smatraju da bi oba zakona trebala regulirati prava svih civilnih žrtava tako da se, između ostalog, ne ograničava rok za podnošenje zahtjeva, da se ukine imovinski/dohodovni cenzus kao ograničavajući faktor za ostvarivanje prava, te da se omogući ukidanje diskriminatornih odredbi pri priznavanju medicinske dokumentacije iz država regije.

„Mislim da su svi rokovi za ostvarivanje prava odavno istekli, sada treba iskoristiti priliku za reguliranje prava svih civilnih žrtava jer bi trebale biti ravnopravne. To nam svima garantira Ustav, a to civilne žrtve dosad nisu imale priliku osjetiti“, kazala je Teršelić.

Prema posljednjim informacijama, procedura donošenja Zakona otpočet će najesen, a u saborskoj proceduri trebao bi se naći prije kraja godine.

Igor Marković

SRBI U PETRINJI

PRIJE NEGOT ŠTO JE DOŠLO ZLO, SVE JE BILO DRUGAČIJE

PIŠE: Paulina Arbutina

FOTO: Jadran Boban

Poslijе masovne rasprodaje srpskih kuća, višegodišnjeg ekonomskog beznađa i privredne apatije, bez pozitivnih i poduzetničkih vjetrova, većinska hrvatska i srpska zajednica svedena na demografsku minijaturu, nisu ostvarile osnovni suživot, već i dvadeset godina nakon ratnih dešavanja povlače ratne konopce

Sve sretne porodice, nalik su jedna drugoj, a svaka nesretna, nesretna je na svoj način, rekao je Tolstoj. Ova čuvena izreka oslikava i srpsku zajednicu koja je posljednje dvije decenije doživjela stravične nesreće, materijalna i duhovna razaranja, duboke podjele u cijeloj Hrvatskoj.

Ipak, od grada do grada, od regije do regije, dubina te nesreće nije ista, kao ni razmjeri njenih posljedica. Nakon prohujalih nesreća, neke sredine zalijeće svoje rane, pa zbog opstanka i budućnosti krenu dalje. Neke pak jedino i žive u svojoj nesreći i svako malo čeprkajući po ranama ne daju da izađu iz bolne prošlosti. Jedna od sredina gdje je srpska zajednica doživjela drastične promjene jest banijski grad Petrinja koja je do devedesetih godina u tadašnjoj Jugoslaviji predstavljala grad rada i prosperiteta, grad koji je bio primjer drugima. Tada bogata i kompaktna srpska zajednica u ovom, kako su znali reći, glavnom gradu Banije, brojala je čak 15.969 pripadnika na popisu stanovništva 1991. Jedan od rijetkih, razvijenijih gradova u Hrvatskoj gdje su Srbi bili brojniji od danas većinskog naroda čiji je broj tada iznosio 15.790 izjašnjenih Hrvata. U gradu učitelja, lončara i mesa živjelo je i 1814 Jugoslavena, uglavnom etničkih Srba. Dvije decenije kasnije, ova statistika doživjela je katastrofalnu preobrazbu. Broj izjašnjenih Srba pao je na svega 2710 žitelja, a broj većinskog naroda se popeo na 20.925 stanovnika. No, koliko god ove brojčane razlike izgledale loše po srpsko stanovništvo, stanje zajednice koja je ostala u tragovima, još je lošije.

Raspad iluzija

Više nego bilo koja druga gradska sredina u Hrvatskoj, Petrinja je sretnih vremena dvadesetog vijeka privlačila srpsko stanovništvo iz banijskih sela u svoje okrilje, prihvatala ga i uzimala od njega ono najbolje, razvijajući i svoj urbani

duh, ali i svoje novoprdošle stanovnike iz petrinjskih, dvorskih, kostajničkih i glinskih sela brzo integrirala u urbane građane. Grad Gavrilovića i Slavijatransa, privrednih giganata prepoznatljivih ne samo na prostorima bivše Jugoslavije, nego i Evrope i svijeta, prilivom ruralnog stanovništva, nije postojao ruralniji, nego sve urbaniji, držeći svoj nivo i razvijajući se.

U takvim prirodnim i društvenim okolnostima, srpska zajednica Petrinje i petrinjskog kraja izgradila je poseban identitet zasnovan na radu kao svom životnom izboru, ali i istorijskom opstanku. Slabo mareći za vjerski identitet, nedovoljno poznavajući vlastitu istoriju i kulturu, izjašnjavali su se kao Srbi, a živjeli kao Jugoslaveni.

Raspad te države i buđenje iz jednog idealističkog života ranih devedesetih bilo je za Srbe Petrinje sasvim neočekivano i turbulentno. Misteriozni nestanci građana srpske nacionalnosti, miniranje i rušenje srpskih kuća i lokalja, pa čak i po drugi put, poslijе 1941., rušenje pravoslavne crkve Svetog Spiridona koja je sagrađena još 1785., uzdrmali su njihove temelje vjerovanja u rad i zajedništvo. Preko noći morali su odlučiti kuda i kamo. Grad koji je činio velik broj miješanih brakova raspadao se u labirintu životnih puteva koji su se sjekli prekidajući decenijske vrijednosti u koje su se još do jučer zaklinjali. Jedni su kretali prema Posavini i Pokuplju, i većim gradskim centrima Zagrebu i Sisku, drugi prema zelenim banijskim brežuljcima Šamarice i još dublje prema Dvoru, Bosanskoj krajini, Kozari, Banjaluci, mjestima koja su duboko u sebi decenijama skrivali rane i traume Drugog svjetskog rata.

**Do devedesetih godina Petrinja
je predstavljala grad rada i
prosperiteta, grad koji je bio
primjer drugima**

Jedni i drugi napuštali su svoj grad razvoja i blagostanja samo sa vrećicama u ruci, sasvim nespremni za bijeg u nešto što ih nije privlačilo i što im nije nudilo rad i radost. A Petrinja je ostajala na prvoj, borbenoj crtji, prkoseći i dalje zadnjim snagama jednog prosvjetiteljskog i kulturnog grada. Granate i zločini nizali su se sa obje zaraćene strane bespovratno uništavajući urbanu priču Petrinje koja je svoj zadnji čin završila egzodusom dotada većinskog srpskog stanovništva

Gavrilović

Đuro Kalanja istaknuti član Udruge antifašističkih boraca i antifašista Petrinje ispred autobusa Slavijatransa

avgusta 1995. i više-manje uspješnog migracionog talasa iz Bosne, i za Petrinju je počelo novo poglavlje u kom se jedva prepoznaju tragovi nekadašnjeg aristokratskog, urbanog grada.

Nepoželjna ojkača

Istovremeno, uništavanjem zidova zgrada na petrinjskim ulicama, dizali su se zidovi među dojučerašnjim rođacima, prijateljima, komšijama, zidovi koji su možda više nego u drugim sredinama pokazali svu svoju okrutnost. Početkom mirne reintegracije u istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu, počeli su i srpski povratnici kapatiti u Petrinju. Dočekivala ih je krajnje neprijateljska atmosfera. Okretanje glave bilo je najpriyatnije iskustvo. Srbi, naravno, uglavnom starije dobi, ne da nisu mogli prići svojoj kući, nego nisu smjeli proći svojom ulicom. Fizički napadi, podmetanja bombi bili su skoro normalna pojava. Posla za policiju bilo je napretek. Ali poruka je bila više nego jasna.

U zatrovanoj atmosferi koja je ponovo mirisala na krv, Srbi Petrinje su počeli iskoristiti što se iskoristiti dâ od njihove nekada bogate imovine u kojoj su uživali stranci koji su svojim rukama mlatili sa potvrdom na kojoj se nalazio državni pečat da mogu slobodno živjeti u njihovoju kući na koju oni više nemaju nikakvo pravo. Krenuo je val masovne prodaje petrinjskih kuća. Većinski narod dobro je znao iskoristiti novonastalu situaciju i srpske kuće koje su nelegalno koristili, pokupovali su preko agencija za sitne novce, i postali njihovi vlasnici. Početkom dvijehiljaditih godina, smjenom vlasti na državnom nivou, jačanjem međunarodnih humanitarnih organizacija koje su na petrinjskom području bile izuzetno aktivne, međunarodne netrpeljivosti na liniji pobjednici – poraženi počele su se negdje gubiti u zraku. Ali svako malo opominjući da novo doba

suživota je još jako daleko i u magli. Jedno od njih desilo se na skoro održanom prvom festivalu ojkače kada je grupa od dvadesetak izgrednika, koji se tituliraju braniteljima i pravašima, uz pripadajuću ikonografiju upala u dvoranu Hrvatskog doma i s balkona uz prijetnje i pjesmom *Oj hrvatska mati, nemoj tugovati* prekinula prvi nastup.

Osim što su udarili na zajedničku vjekovnu kulturnu tvorevinu Hrvata i Srba kao što je ojkača, pravaši su prijetnjama uspjeli onemogućiti i defile gradom

“Ovakav festival nije poželjan u hrvatskom gradu Petrinji. Ojkača za nas predstavlja četnički teror i klanje. To je smisljena provokacija jer se festival mogao održati u Jabukovcu ili negdje drugdje, ali nikako ne u samoj Petrinji”, izjavio je tada medijima Darko Dumbović, šef pravaša i u nekoliko navrata, čak jedno vrijeme i u mandatu sadašnje lijeve koalicije, predsjednik gradskog vijeća.

Osim što su udarili na zajedničku vjekovnu kulturnu tvorevinu Hrvata i Srba kao što je ojkača, pravaši su prijetnjama koje su se širile društvenim mrežama, uspjeli onemogućiti i defile gradom koji je uobičajen pri sličnim folklornim su-

sretima po gradovima širom Hrvatske i Evrope. Pošto je policija procijenila da ne može zaštiti povorku u narodnim nošnjama, zamolila je organizatora da otkaže defile. "Šalju nas u seoske sredine, što je van pameti. Mi smo Petrinjci koji smo se rodili u Petrinji i imamo pravo pjevati u Domu. Iako ima naziv Hrvatski dom, taj su dom zajednički gradili Srbi i Hrvati, a oni koji nam uskraćuju to pravo nisu ni učestvovali u njegovoj gradnji", rekla je organizatorica Festivala i predsjednica petrinjskog Pododbora "Prosvjete" Mara Vilus.

**Od gotovo 16 hiljada Srba,
koliko ih je u Petrinji živjelo
1991. godine, ostalo je
tek 2710 žitelja**

Sve se to desilo u gradu gdje je na vlasti lijeva koalicija koja je bila informirana o programu prvog festivala ojkače, pa je čak i sam grad prihvatio njeno pokroviteljstvo. "Nažalost, iz Petrinje je na državnim televizijama poslana još jedna ružna poruka nekolicine branitelja koji su sebi dali pravo da tumače da se jedan kulturni događaj ne bi trebao održati u Petrinji, u Hrvatskom domu, nego u nekom od sela. Neki slučajni prolaznik pitao bi se zašto Srbi ne mogu pjevati u Petrinji, a mogu u selima? Da li netko želi poniziti, podcijeniti zajednicu, ili možda smatraju da ta petrinjska sela pripadaju nekom drugom svijetu. Moje mišljenje da je svaki pedalj Petrinje Petrinja i da nema razlika između Jabukovca, Blinje, ili Hrvatskog doma u Petrinji. Nalazimo se u 21. stoljeću, prošlo je 20 godina od Domovinskog rata, ojkača je i hrvatsko kulturno blago, i život treba krenuti dalje. Nažalost, rat u glavama nekih ljudi nikada neće prestati, i oni jednostavno na tome temelje sav svoj život. Na sreću, ponašanje nekolicine branitelja nije našlo na odobravanje većine stanovništva. Ali ipak prešutno, skoro stidljivo", ocijenila je zamjenica gradonacelnika Petrinje i predsjednica petrinjskog SDP-a Svetlana Lazić koja je u ime gradonačelnika Darinka Dumbovića prisustvovala Festivalu.

Da je, međutim, za incident na Festivalu ojkače kriva navodna nespretnost organizatora smatra Branko Prošić, gradski vijećnik HNS-a i novoizabrani predsjednik Vijeća srpske nacionalne manjine grada Petrinje. "Nisam ni znao da se organizira taj program. Iako je gradonačelnik bio informiran i grad Petrinja pokrovitelj, trebalo je pažljivije, mekanije i fleksibilnije pristupiti toj organizaciji i kontaktirati braniteljske udruge", reći će Prošić. "Zašto je to bilo potrebno može razumjeti samo onaj tko ovdje živi, tko zna puls ovdašnjih ljudi. Branitelji nisu imali ništa protiv tog festivala, ali su imali protiv toga da to bude baš u Petrinji, u Hrvatskom domu, ali i to se moglo s njima ranije razgovorom rješiti", kaže Prošić.

Bratstvo i jedinstvo

A nekada, rekli bi Petrinjci prije zla devedesetih, bilo je sve drugačije. Svi, i Srbi i Hrvati, pjevali su i nastupali zajedno. I nije bilo potrebe za razdvajanjem. Postojalo je jedinstveno kulturno-umjetničko društvo "Dušan Ćorković", nazvano po narodnom heroju srpske nacionalnosti, i zajednički pjevački zbor "Artur Turkulin", koji je dobio ime po narodnom borcu Hrvatu. "Sve je bilo u duhu

bratstva i jedinstva. Iako s današnje točke gledišta, takav način života izgleda nevjerojatno, sve je bilo iskreno. Nacija se nije isticala. Bilo je takvo vrijeme da nije bilo potrebe da se borimo za svoj identitet, za svoju pjesmu, da istječemo tko smo i što smo. Kroz kulturne programe bile su zastupljene pjesme i plesovi iz svih krajeva tadašnje Jugoslavije. Nije bilo podjela. Pjevalo se od duhovnih do partizanskih pjesama", prisjeća se Mara Vilus vremena idealizma u kojem je srpsko stanovništvo, identificirajući se sa komunističkom partijom, gubilo svoj identitet temeljeći ga jedino na razlici od Hrvata i partizanskog naslijeđu.

"Ljudi su pjevali zajedno, igrali zajedno, samo što su predstavnici hrvatskog naroda išli u crkvu, a srpski u Socijalistički savez. Srbi su u velikoj većini imali osjećaj nacionalne pripadnosti srpskom narodu, i Jugoslaviji kao svojoj državi. Hrvati su u najvećem broju slučajeva osjećali pripadnost svom hrvatskom narodu i težnju za izgradnjom hrvatske države. Ali ni jedni, ni drugi to nisu javno govorili. Tada je govor o nacionalnoj pripadnosti bila stvar za kuću, ne za kafanu. Bio je to socijalizam, društveno uređenje u kojem su mnoge stvari bile potisnute. Tek kada se taj svijet raspadao, vidjelo se da su ispod tog sloja neke energije bile loše, ali koje su ipak bile mnogo jače i utemeljenje od svega onog što je bilo dostignuto", otvoreno o tankom identitetu petrinjskih Srba govori rođeni Petrinjac sa beogradskom adresom Petar Lađević, direktor izdavačke djelatnosti.

Tananost tog identiteta činilo je slabo prisustvo vjerskog identiteta koji se jedino održavao putem dobro posjećenih narodnih zborova u Blinji, Mačkovom Selu, Buzeti, ali ne zbog vjerovanja, nego zbog zabavnog života. "Bili smo Srbi, ali što dalje od crkve. Za vrijeme narodnih zborova više ljudi je bilo oko crkve nego u crkvi. Ipak, život Petrinje, i srpske, i hrvatske zajednice toga vremena obilježio je prota Branko Jakšić koji je generacije i generacije naučio engleski jezik. Kod prota Jakšića išlo se učiti engleski, ali nije se dolazilo na liturgiju i vjerovanje", govori Lađević o gradskim criticama.

**Misteriozni nestanci Srba,
miniranje i rušenje srpskih kuća
i lokalnih, pa čak i po drugi put,
poslije 1941., rušenje crkve Svetog
Spiridona, uzdrmali su temelje
vjerovanja u rad i zajedništvo**

Privredni razvoj

Na rad i razvoj, kao okosnicu identiteta i života predratnih petrinjskih Srba sasvim sigurno utjecao je i izraziti privredni razvoj petrinjskog kraja. Prometno uvezana željeznica od Siska do Karlovca kojom se putovalo popularnim Čirom, razvijena mreža autobusnih linija, otvorenost prema Zagrebu, visoka zaposlenost, povoljna stambena izgradnja, velika solidarnost, niski krediti, zavidna cirkulacija ljudi, razvijen društveni život, bili su faktori koji su ne samo od Petrinje, nego i njenih sela učinili primamljiv životni prostor.

Primjera radi, Miočinovići, zadnje selo petrinjskog kraja, podno same Šamariće, imalo je 12 dnevnih linija zahvaljujući kojima su ljudi sa sela neposredno živjeli sa gradom. Zahvaljujući svom geografskom mjestu i jednom od velikih

petrinjskih direktora Dragi Prošiću, Petrinja je uspjela da napravi *Slavijatrans*, jednu od najozbiljnijih saobraćajnih firmi ne samo u Hrvatskoj, nego i u cijeloj bivšoj Jugoslaviji. U svoje zlatno doba *Slavijatrans* je brojao 350 voznih jedinica i zapošljavao oko 1200 zaposlenika.

Ipak ono što je obilježilo Petrinju jeste veliki uspon mesne industrije *Gavrilović* čije je formiranje 1811. bilo presudan moment urbanizacije Petrinje. Svojim radom i uspjehom *Gavrilović* ne samo da je utjecao na sam grad, nego je bio i pokretač razvoja banijskog sela. *Gavrilović* je držao cijelu Baniju, i Kordun, a veliku farmu imao je čak kod Gnjilana, na Kosovu. "Zahvaljujući *Gavriloviću* banijsko selo je živnulo i dobilo šansu za bolji život i razvoj. Za vrijeme Živka Juzbašića razvila se poznata banijska koncepcija koja je osmišljavala razvoj stočarstva, a još od kraja pedesetih godina prošlog vijeka počele su prve kooperacije. Kretalo se sa 50-60 komada stoke po turnusu, a kada su se kooperacije snažnije razvile, pojedini kooperanti isporučivali su u turnusu i po hiljadu komada stoke. U zlatno doba *Gavrilović* je okupljaо 5000 kooperanata, a u proizvodnoј žici radilo je 3500 radnika, a zajedno sa velikom prodajnom mrežom širom bivše Jugoslavije *Gavrilović* je brojao ukupno od pet do šest hiljada radnika. Kada se uzmu u obzir kompletne familije, može se reći da je *Gavrilović* hranio 20.000 ljudi, a to je jedan grad. Bilo je to vrijeme kada se Petrinja mogla pohvaliti sa čak 11.500 radnika", navodi Đorđe Komljenović koji je 28 godina proveo u *Gavriloviću* i bio direktor nabave. "Sve što je u svijetu izlazilo novo, to je *Gavrilović* usvajao. Zahvaljujući direktoru Paji Manojloviću izgrađena je nova fabrika. Poseban uspjeh *Gavrilović*

**Petrinja je više nego druge
gradske sredine punim
plućima živjela bratstvo
i jedinstvo**

je postigao sa nadaleko poznatom zimskom salamom o kojoj je nastao i čuveni mit o mesaru u čijoj blizini nitko nije mogao biti dok je radio *Gavrilovićeve* 'tajne' sastojke, i dugo se špekuliralo u čemu je stvarno bila njena tajna. Tek jedan dio struke znao je reći da je ključ bio spoj petrinjske vode i klime. Sada mnogi već rade te zimske salame, i vjerojatno već moderna tehnika može otkriti što sve ima u jednoj salami", govori Komljenović o slavnim vremenima kada je *Gavrilović* vladao inostranim tržistem.

Velike količine mesa i mesnih prerađevina sa simbolom *Gavrilovića*, djevojčicom u šestinskoj nošnji, brodovima i šleperima odlazilo je u 28 zemalja svijeta, među kojima su bili i Njemačka i Amerika. U Labinu *Gavrilović* je imao usidren brod koji je čekao stotine komada junadi i izvozio u Italiju, i dalje u arapski svijet. Proizvode *Gavrilovića* kupovao je čak i NATO zbog čega je ovaj petrinjski gigant bio pod strogim okom američkih inspekcija koji su Petrinjcima odavali priznanje i govorili da je *Gavrilović* jedan od svjetskih pogona gdje se na jednom mjestu sve nalazi: od sirovine do proizvoda, kompletan proces proizvodnje i prerade, ali i prodaje i marketinga. "*Gavrilović* je bio fenomen u svom vremenu i formula uspjeha koju su svi željeli prepisati. Pred nesretne devedesete digli smo od Privredne banke Zagreb 20 miliona dolara i uredili jednu od najmodernejih klaonica tog vremena. Danas je to sve nezamislivo, san jedne noći", kaže Komljenović.

Privredna propast

"Stečaj Gavrilovića pred sam rat bio je namjeran, ekonomski nije bio uslovjen. Gavrilović je prodan za tri miliona i 350 hiljada maraka, dok je jedna vanjska kooperacija procijenila da je vrijedio čak dvije milijarde maraka", govori Komljenović o početku kraja jedne uspješne i nezaboravne priče koja je bila više od banjavske, ali nadasve banjavska. Iako je Gavrilović pred sam rat prodan starom vlasniku Đuri Gavriloviću, banjavički brend je i u devedesete ušao sasvim normalno, sa šleperima i šleperima koji su izvozili robu. Radilo se i proizvodilo dok nije došlo do oružanih sukoba i sve je u jednom momentu izgubljeno, tržiste, radna mjesta, domovi. Ratne godine Gavrilović je proveo više-manje radno, koliko je stanje na prvoj ratnoj crti dozvoljavalo.

Nakon Oluje, u privatnim rukama Gavrilovića, sa starom slavom, Gavrilović je u prvi mah stao na noge i počeo razvijati proizvodnju. Međutim, poslije Oluje veza Gavrilovića i banjavičkih selih nikada se nije obnovila. Odmah su promjenili dotadašnji poslovni kurs i rekli da im ne treba kooperacija, jer u Evropi imaju svu potrebnu robu i po cijeni koja im odgovara. "Agrokor i Todorić nisu tako mislili i razvili su vlastite velike i moderne farme, dok Gavrilović u Petrinji koja jedva životari nema ni jednu mesnicu, a pusta banjavska selia nemaju skoro ni jedne koši", razočarano i ogorčeno će reći Komljenović o novim, za njega nedokučivim i nerazumljivim vremenima. Od nekadašnjeg Gavrilovića ostao je samo mali dio proizvodnje. I građevine koje polako propadaju. Nasljednik tvornice pokrenuo je

**Od nekadašnjeg motora razvoja
Petrinje i banjavičkih selia,
Gavrilović je prerastao u stijenu
koja koči svaki pokušaj obnove
života i rada**

u Njujorku zahtjev za arbitražu za izgubljenu vrijednost tvornice od 1945., tražeći da mu se dodijeli tvornica, zemlja, stanovi, plus odšteta od 300 miliona eura. Potražujući svoju imovinu, Gavrilović je tužio državu, stavio plombe na skoro sve objekte u gradu od kojeg potražuje čak 320 stanova, zaštitio je ime Gavrilović, zabranio je čak da to ime nosi i lokalni hrvački klub koji se može pohvaliti i olimpijskim medaljama. Od nekadašnjeg motora razvoja Petrinje i banjavičkih selia, Gavrilović je prerastao u stijenu koja koči svaki pokušaj obnove života i rada.

A banjavska selia? Njih skoro da i nema. Staračko stanovništvo, izgubljeni kontinuitet i vrijednost, država koja nije išla u smjeru razvoja ove osnovne hranidbene grane, učinila je svoje. Po banjavičkim brežuljcima na prstima jedne ruke mogu se nabrojati hrabri poljoprivrednici koji kao sjene nekadašnjih Gavrilovićevih kooperanata preživljavaju i opstaju.

Drugi petrinjski privredni simbol *Slavijatrans* mutnim, hrvatskim tranzicijskim procesima odolijevao je pune dvije decenije, i na kraju doživio sličnu sudbinu Gavrilovića. Samo što nije završio u privatnim rukama bogate obiteljske loze, nego u stečaju kao dokaz tragične privredne propasti i ljudskog poniženja.

Suživot i "Prosvjeta"

U takvoj situaciji, poslije masovne rasprodaje srpskih kuća na sniženju, višegodišnjem ekonomskom beznađu i privredne apatije svake vrste, bez imalo

pozitivnih i poduzetničkih vjetrova, većinska hrvatska i srpska zajednica svedena na demografsku minijaturu, nisu ostvarile osnovni suživot, već i dvadeset godina nakon ratnih dešavanja povlače ratne konopce. "Petrinja je jedan od najgorih produkata ovog rata. Nestalo je sa lica Petrinje onog urbanog štika koji je decenijama i stoljećima krasio i petrinjske ulice dobole su neku novu kulturološku dimenziju. Petrinja danas izgleda turobno, i za jedne, i za druge. Samo jedni su većina i samim time im je lakše, a srpska manjina kao da želi biti još manja i nevidljivija", govori Lađević o suživotu kojeg sretne kada navrati u rodni grad.

Da je srpska zajednica izuzetno pasivna i nezainteresirana smatra i Đuro Kalanja, jedan od aktivnijih petrinjskih Srba koji na okupu održava Udrugu antifašista grada Petrinje. "Nevjerljivo kako nas je ovdje zahvatio nerad, nebriga, nezainteresiranost, ne vidim nikakav progres, ne poduzimamo potrebne korake da se izborimo za svoj komadić prostora u javnom životu svoje sredine. Odnos prema srpskoj zajednici u suštini je deklarativno gledano korekstan. Međutim, što god Srbi manje traže, predlažu, egzistiraju, to je bolje. Svaki vid kulture i aktivizma počiva na pojedincima. Kada razgovaram sa Srbinom, ja sam Srbin, a kada razgovaram sa Antonom nisam ništa. Izgubili smo taj identitet. Možda ljudi misle da će se tim putem spasiti", tumači Kalanja.

**Kakav je suživot najbolje
svjedoči činjenica da petrinjski
pododbor "Prosvjete" ni jednom
nije pozvan na neki gradski
društveni događaj, koncert ili
folklorne susrete**

Kakav je suživot najbolje svjedoči činjenica da petrinjski Pododbor "Prosvjete", iako je osnovan 2001. godine, i dan-danas djeluje u privatnim prostorima, i ni jednom u skoro 15 godina nije pozvan na neki gradski društveni događaj, koncert ili folklorne susrete koji se organiziraju u Petrinji. Da li je protokolarna pozivnica Srbima stvar lokalne zajednice, ili organizatora, ali jedno je sigurno da bi bila simbolična poruka da su Srbi ipak sastavni dio ovog banjaskog grada. Upravo zbog te isključenosti je i osnovan Pododbor "Prosvjete". Nekoliko Srba povratnika koji su prije rata zajedno sa Hrvatima djelovali u tada jedinstvenom KUD *Dušan Ćorković* željelo se aktivirati u njenoj slijednici Petrinjčici, ali naišli su na hladan odgovor voditelja koji je rekao da unutra za Srbe nema mjesta. Iz revolta i potrebe za druženjem u crkvenim prostorijama 20. januara 2001. godine osnovali su Pododbor "Prosvjete". Prvih godina lokalne i regionalne vlasti petrinjski pododbor "Prosvjete" su ignorirale, a prostor za djelovanje njeni članovi morali su tražiti dalje od negativne i neprijatne Petrinje po okolnim selima. Jednom prilikom "Prosvjete" je uspjela dobiti i gradski prostor. Ali nalijepljeni naziv na vrata uništen je odmah nakon što je stavljeno.

Postepeno, grad je počeo da "Prosvjetu" uvrštava u program financiranja, ali nikada među kulturno-umjetnička društva nego među ostale udruge. Razlika se uvek osjeća, iako su s vremenom odnosi između "Prosvjete" i grada normalizirani što dokazuje i činjenica da za svoje programe petrinjski Pododbor od 2010.

koristi prostor Hrvatskog doma, a od 2012. za organiziranje likovnih izložbi dobiju galeriju Krsto Hegedušić, što prije nisu mogli ni sanjati. Osim uspješnih aktivnosti na domaćem terenu, jednim od zabilježenih uspjeha na koje je petrinjska "Prosvjeta" ponosna je osvojeno prvo mjesto i zlatni pehar 2012. godine na međunarodnoj smotri izvornih pjevačkih grupa u Valjevu. "Osjećamo se izolirano, isključeno i nepoželjno. Nakon nekoliko godina rada i zapaženih rezultata, pitala sam pročelniku u gradu zašto 'Prosvjeta' ne dobiva pozive, da i mi imamo želju da učestvujemo i budemo dio našeg grada. Dobila sam odgovor da je za to jako rano, da rane nisu zarasle i da to ne pokušavamo, zvučalo mi je kao da mi je rekla da ne izlazimo zajedno u grad sa većinskim narodom", priznaje pionirka obnavljanja kulture u Petrinji Mara Vilus.

Politika i antifašizam

Takvoj atmosferi straha kumovale su i same političke strukture u Petrinji. Iako su na vlasti posljednjih godina lijeve stranke, njihovo često koketiranje

i dugogodišnja koalicija na županijskom nivou sa strankama krajnje desnice kao što je HSP, a s druge strane tih, i pomalo stidljiv odnos prema srpskoj zajednici, nije dovoljan za otvaranje novog, povoljnijeg poglavlja hrvatsko-srpskih odnosa u Petrinji.

"Hrvatska država mora institucionalnim funkcioniranjem omogućiti da srpska zajednica živi bez straha, jer ona jedino na taj način može sačuvati svoj identitet. Petrinja se mora izboriti da Srbin može reći da je Srbin, i da zato ne snosi nikakve posljedice, i da ga zato nitko ne dira u kafani, a Srbi u Petrinji još uvijek se boje, i ne može mi nitko reći da je to njihova nezainteresiranost, ili bilo što drugo. Baniji se mora pridati veća pažnja, jer ona je danas, čak i među srpskim političarima u Hrvatskoj, ostala totalno zanemarena. Srbi će uspjeti sačuvati identitet onoliko koliko uspiju napraviti jake institucije, koje ovog puta nisu neke treće, nego srpske, jer samo srpske institucije čuvaju srpski identitet, i naravno demokratija i sloboda", smatra Lađević.

Jedno od ogledala demokracije i slobode jeste i Banski Grabovac koji je postao svojevrsni barometar političke klime i tolerancije na Baniji ili Bano-vini kako neki zovu ovaj kraj. Na mjestu gdje je banijski vođa Vasilj Gaćeša poveo prvi ustanački udar u Hrvatskoj 23. jula 1941., na što danas podsjeća jedino spomenik "Plamen", a ustaše u odmazdi za Gaćešinu akciju od 24. do 26. jula poubijale 1.285 Srba, svake godine najavljuje se minut šutnje "za poginule partizanske borce, nevine žrtve i branitelje iz Domovinskog rata", a dugi niz godina u protokolarnim govorima ni jednom riječu nije bilo rečeno da su na tom mjestu stradale nevine srpske žrtve, a kamoli ime Vasilja Gaćeše, dok se kulturno-umjetnički program svake godine sasvim neprimjereno i nepristojno prema žrtvama odvija u neposrednoj blizini kosturnice...

HNS ušao među Srbe

Koliko god je u petrinjskom kraju teško govoriti o budućnosti i o prošlosti, tako je lako i jednostavno o političkom grupiranju petrinjskih Srba. Malobrojni i podijeljeni, dobri su, interesantni i iznad svega odani glasači za svoje određene petrinjske političke pravake kojima oni ako ništa, posluže bar da odluče izbornog pobjednika. Iako bi tradicionalno trebali biti vezani za SDP, Srbi petrinjskog kraja povratničke epohe vezani su isključivo za stranku sa hrvatskim nacionalnim predznakom, Hrvatsku narodnu stranku. "Srbi su pasivni samo u javnom isticanju svog identiteta. To je čak i kod mene djelomično prisutno, što se možda podsvesno temelji na strahu od prije 20 godina. Biti Srbin u Petrinji nakon *Oluje* nije bilo lako. Morao si biti manji od makova zrna. Ljudi su govorili: samo pustite me da živim svoj život, nemoj da me niko ništa da pita. Tako je bilo tada, ali tako je i danas. U tom strahu, i u to vrijeme HNS je ušao u teritorij, voljela bi da je to SDP uradio, ali nije", ističe o specifičnoj vezi petrinjskih Srba i HNS-a Svetislana Lazić, inače Šrpkinja koja je u redovnoj proceduri kao predsjednica SDP-a koalicijska partnerica HNS-ovca Darinka Dumbovića došla na mjesto zamjenice gradonačelnika.

Najmanji broj politički angažiranih petrinjskih Srba zastupa programska načela i ideje jedine izvorne srpske političke opcije u Hrvatskoj, Samostalne demokratske srpske stranke. Iako ograničen SDSS-egzistira od 2004., do sada nije ostvaren iole značajniji izborni rezultat. "Narod je postao čudan i potkupljiv. SDSS kao stranka sa ograničenim materijalnim resursima nije bio u situaciji 'investiranja', odnosno nasipanja dva-tri kamiona kamena na makadam u sredinama u kojima žive Srbi uoči nekih izbora. SDSS takođe nema ni uslove za zapošljavanje ljudi u pojedinim gradskim i drugim poduzećima", ističe Mara Vilus. "U gradskom vijeću, u ime nacionalne kvote, sjede dva Srbina: jedan

HDZ-ovac, drugi HNS-ovac, ni jedan ne zastupa interese srpske zajednice", tvrdi Vilus.

Kako bi vratile stari sjaj gradu koji je predratnih godina osvojio zlatni lampas za najljepši grad u Hrvatskoj, aktualna vlast je pokrenula obnovu fasade u užem dijelu grada. Poslije 20 godina nečinjenja ničega na izgledu grada, i ovaj korak je dobar ka kozmetičkoj promjeni, ali grad ne čine samo fasade, čine ga prije svega duboko podijeljeni, nesretni ljudi, ulice ispunjene strahom, truli zidovi zajedničkih, srpsko-hrvatskih pobjeda i uspjeha, ali i nove temelje srpske pravoslavne crkve kao dokaz povjerenja. Međutim, politika koja ne da zaboravi zločine koje je počinio drugi, a nastoji potisnuti vlastite, kao i aktivnosti Srba Petrinje koje su zasnovane samo na ličnom interesu, nameću pitanje ima li ekonomski slomljena, moralno osiromašena, etnički obezvrijedena i unutar sebe duboko podijeljena zajednica, zdrave jezgre za jedan dugotrajan, mukotrpan i težak posao obnove. Petrinja se uvijek nacionalnim identitetom hranila iz banijskih sela. Nažalost, i ona su sada uništena što vodi ozbiljnoj katarzi nekada bogatog petrinjskog svijeta.

PISANJE NAS OSMIŠLJAVA I ISPUNJAVA

MIHAJLO PANTIĆ, PISAC I KNJIŽEVNI KRITIČAR

Pisac je više medijum, više polupropustljiva membrana nego udaljeno ostrvo izgubljeno u okeanu ili neosvojiva tvrđava, mada smo se naslušali i takvih metafora. Usamljen jeste, ali nije sam. Ako ništa drugo, ima svoje demone, i neprestano osluškuje i njih i glasove iz spoljašnje sredine

RAZGOVARALA: Nataša Puškar

FOTO: Jovica Drobnjak

Prošle godine ste objavili knjigu priča *Hodanje po oblacima* u kojima ljubav ponovno dominira, javljajući se u različitim izdanjima i okolnostima. Ljubav vas je okupirala i u zbirci priča *Ako je to ljubav* za koju ste kasnije rekli da je pomalo neuspjela knjiga, u smislu izjašnjavanja o ljubavi, jer ređajući definicije ljubavi i baveći se njezinim narativnim preispitivanjem, uvidjeli ste da vas je tema prevazišla. Jeste li zadovoljni *Hodanjem po oblacima*?

Mihajlo Pantić: Retko se vraćam onome što sam napisao. U stvari, da nema ponovljenih izdanja, kada treba ponešto ispraviti i jedva primetno promeniti, što vidi samo pisac i niko drugi, mogao bih mirne duše kazati da nikada ne gledam unazad, ili kako je to odavno rekao Miloš Crnjanski, "što pisah, pisah". Imam nekoliko razloga zašto to ne činim, prvi je strah od gluposti, od progorebine, kako je govorila Isidora Sekulić, od površnosti i banalnosti na koje niko nije imun, i koje se u pisanju i pisanjem zanetom čoveku omaknu i promaknu, uprkos kasnijem radu na tekstu.

Potom, da nastavim sa tim razlozima, toliko dugo, neki put godinama živim sa tim što želim da napišem, taložim u sebi misli, slike i utiske pre nego što pređu u stanje izgovorljivosti, pa kada konačno dobiju književni oblik, prestanu da me interesuju. Strogo uzev, kada nađu svoju formu, one više i nisu moje vlasništvo. Bolje reći, pripadaju meni koliko i automobil parkiran na ulici, formalno su moje, vode se na moje ime, ali uz minut straha lako promene posednika.

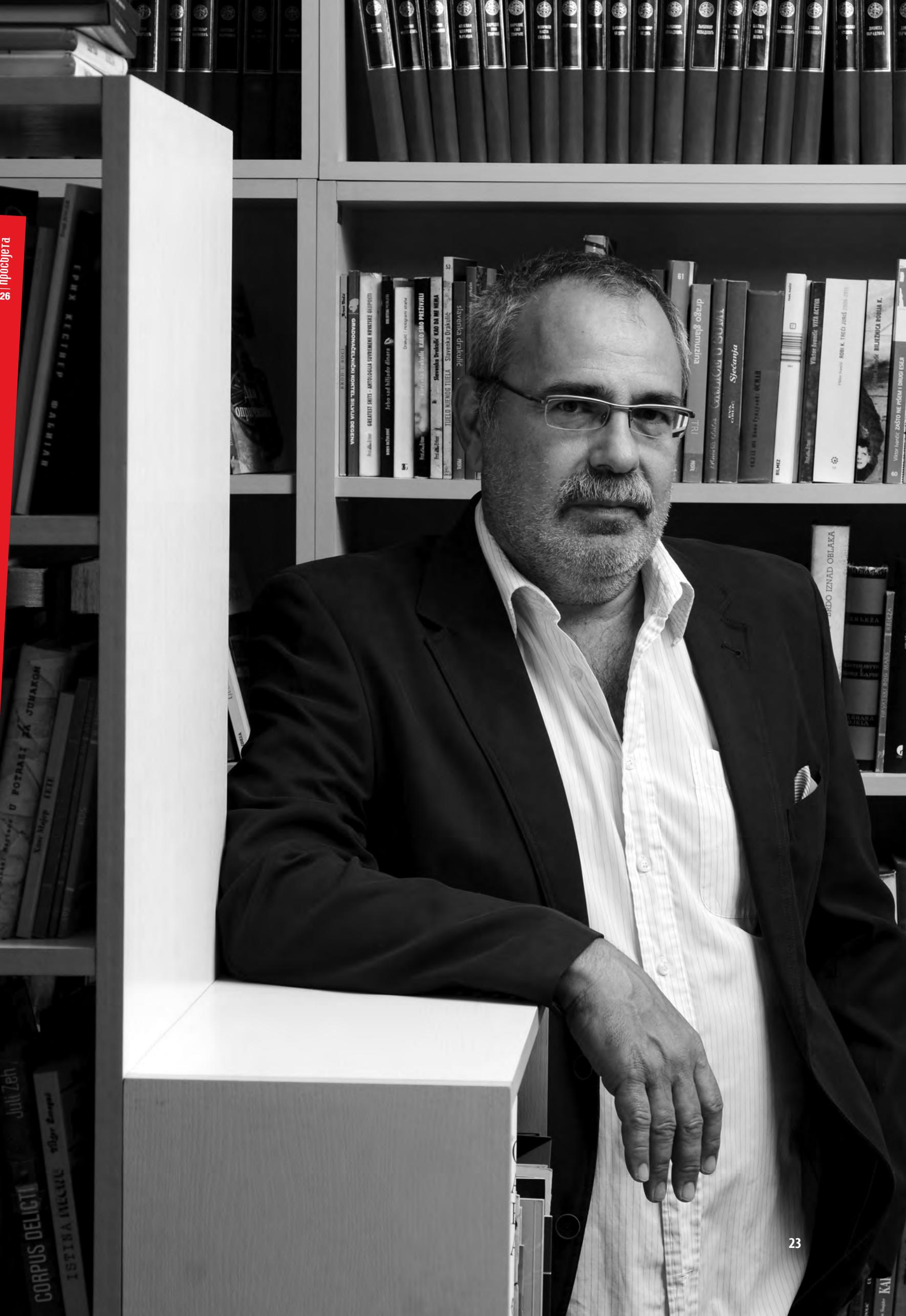
No, da vas ne ostavim bez odgovora. Uvek sam u onom što trenutno pišem, što me zaokuplja, ne osvrćem se, naprsto ne volim to, ranjava me osećaj prolaznosti. I još konkretnije, mogu govoriti o zadovoljstvu pisanja, to je valjda

najsmislenija radnja koju čovek može sebi da priedi, pisanje nas osmišljava i ispunjava. A zadovoljstvo napisanim je nepostojano, nekada sam zadovoljan, nekada nisam, zavisi da li je sreda ili petak, leto ili zima, da li me bole leđa ili mi se javio neko ko je pročitao to što sam napisao i ima o tome nešto da mi kaže...

Kad promatramo globalne trendove na tržištu popularnih knjiga za mlade i filmove koje proizvodi Hollywood dodvoravajući se prosječnom konzumentu, ljubavi je malo. One istinske ljubavi. Prevladavaju distopiskske vizije budućnosti, svijet fantastike koji erotizira vampire i naravno neizbjegli super-heroji. Koliko ste u toku sa ovim pojavama i kako biste ih tumačili?

Mihajlo Pantić: Nisam poklonik masovnosti u umetnosti. Ne čitam bestselle, ne gledam blokbastere, ne pratim beskonačne TV serije, jednom rečju, ne doživljavam sebe kao konzumenta te vrste robe široke potrošnje. Jedino idem na rok koncerте, to mi je ostalo iz mladosti, ali i tamo sa nekim tužnim otklonom, gledajući kako se moji nekadašnji idoli pretvaraju u vlastite karikature. Na novim top listama znam za jedno, najviše dva imena, posle Hendriksa, Alman Bradersa ili Pink Flojda nova muzika liči mi na zabijanje eksera u glavu. Nisam pročitao nijednu knjigu Stivena Kinga, Džona Grisama ili Roberta Ladlama, jedva mogu da se setim kako se zove autorka *Harija Potera*, stao sam na *Hobitu* i *Gospodaru prstenova* zato što su ih čitali i gledali moji sinovi, pa da barem pred njima ne ostanem sasvim anahron i neupućen. A i dopala mi se nesporna, koliko intimna, toliko i grandiozna, mitska Tolkinova imaginativnost.

Dakle, nisam baš u toku. Usvajanje umetnosti je za mene krajnje ličan čin,

neko uposebljivanje, otkrivanje nepoznatog. Ne volim da čitam ono što svi čitaju, niti da gledam ono što svi gledaju, ne doživljavam sebe kao deo potrošačkog stada, najispunjenniji sam kada sâm za sebe nešto pronađem, reklamne preporuke mi ne znače mnogo, čak vrlo, vrlo retko kupujem ono što se reklamira.

Ne mislim da sam u svemu tome posebno ekscentričan, naprotiv, verujem da pripadam tihoj većini. Ljudi za koje umetnost ima egzistencijalnu težinu i značaj nisu baš skloni buci i spektaklu. To što je moderni svet razvio industriju dirigovanog maštanja, ne prestajući da umnožava naručene stereotipe doslovno onako kako se to radi u industriji automobila ili piva, na tekućoj traci, uz izdašnu pomoć mašina i robota, sa umetnošću ima veze tek toliko što manje ili više uspešno imitira njen spoljašnji oblik. Nema tu nikakve ljubavi. Samo čista, zamaskirana dobit. Nedavno je u Beogradu bio Ričard Drafus, glavni glumac čuvenog Lukasovog filma *Američki grafiti*, čuo sam ga kako govori: "Znate, film je postojao do osamdesetih godina, a onda su u taj posao ušli producenti-bankari." Dalje tumačenje nije potrebno. Ljubav oduvek živi na drugom mestu, u malim, bezinteresnim gestovima i formama, svuda, pa i u umetnosti, koja je samo jedan vid njenog pojavljivanja i izjavljivanja. Ne bih rekao da nje ima malo, rekao bih samo da je nikada nema dovoljno.

**Ne volim da čitam ono što svi
čitaju, niti da gledam ono što
svi gledaju, ne doživljavam sebe
kao deo potrošačkog stada,
najispunjenniji sam kada sâm za
sebe nešto pronađem**

Primjećujete da danas klasike čitaju još samo profesori i studenti. Isto tako, uočavamo da je sama književnost izgubila ulogu koju je imala ranije, danas je daleko od bilo kakve povlaštene djelatnosti. Ima li u današnjem svijetu mesta za književnost?

Mihajlo Pantić: Naravno da ima. Samo se uloga književnosti više ne ogleda u kritičkoj i etičkoj korekciji društvenog sistema, formiranju nacionalnog identiteta, razbijanju ideološkog monolita, čuvanju prava na slobodni govor, ismevanju gluposti, protivrečenju misaonoj rigidnosti, i tako redom, nije teško prisetiti se šta je ona značila i kod nas i u svetu pre samo tridesetak godina. S jedne strane, uspostavljanje liberalnog kapitalizma kao vladajuće planetarne ideologije, čak i u zemljama koje se i dalje deklarišu kao komunističke, na primer u Kini ili u Vijetnamu, od umetnosti, ne samo od književnosti, stvorio je i dalje stvara masovni proizvod koji donosi profit, a sa druge se sama književnost odredila svojih nekadašnjih društvenih funkcija i povukla se u akademski geto, delom opstajući u obrazovnom sistemu, jer ukoliko želite da opismenite ljudi, da ih naučite funkcionalnom, jasnom izražavanju, sve i da hoćete ne možete zaobići književnost, makar *Ježevu kućicu*, *Pipi Dugu Čarapu* ili *Asku i vuka*. Sve ostalo je u sferi individualnih predispozicija, pojedinac je postao mera stvari. On za sebe, ne za druge, daje ili ne daje značaj fikcionalnom oblikovanju sveta. I mnogi ljudi danas, vidite, sasvim lepo mogu bez Dostojevskog, Čehova, Kafke, Andrića ili nekog drugog klasika, ali im bez TV-a ili finala Kupa šampiona ide znatno teže, i

život izgleda dosadnije. Nad tim ne treba lamentirati, jer je književnost dovoljno stara umetnost, odavno je ona ovladala veštinom preobražavanja, uvek je sebi u istoriji nalazila mesto, mada u današnjim danima, ruku na srce, zaista liči na živi fosil, naročito mlađoj populaciji, koja od gadžeta i njima saobraženog tipa pisanja, bez interpunkcije, novog reda, dijakritika i velikih slova nema ni vremena ni zanimanja za obimne, pametne knjige.

U *Dnevniku jednog uživaoca čitanja* kažete da je značaj nekog pisca nekad određivao ne samo nacionalni nego u presudnoj mjeri nadnacionalni, južnoslavenski kulturni prostor. Šta danas određuje značaj nekog regionalnog pisca?

Mihajlo Pantić: Taj osnovni princip važi i danas. Nema Krleže bez Beograda. U malim državama regionala prostor kulturne i jezičke radijacije vrlo je sveden, i pisci sasvim prirodno traže potvrdu najpre u bližem, a zatim i u širem, evropskom okruženju. Jer, da bi neko bio potvrđen kao pisac u primarnom, jezički određenom nacionalnom kontekstu, ne uvek, ali gotovo po pravilu, njegovo delo mora i u drugim kulturama biti prihvачeno kao vrednost. Region u kojem živimo i dalje književno komunicira, na drukčiji način nego u vreme kada je postojao zajednički jezik i velika država, ali svejedno, veze postoje i postojće, menja se i menjaće se njihov intenzitet, uticaj, zastupljenost, prihvaćenost i tako redom. Možda je Stanko Lasić bio u pravu kada je svojevremeno rekao da će hrvatskoj književnosti srpska postati daleka kao bugarska, ali ni to nije bez pozitivnih posledica. U poslednjih dvadesetak godina na srpski je, naime, prevedeno mnogo knjiga s vremenih bugarskih pisaca, upoznali smo i nekada daleku bugarsku književnost, a i srpski pisci imaju u Bugarskoj svoje čitaocu i relativno pristojne tiraže. Eleml, regionalni pisac je nemoguća sintagma, ili si pisac ili nisi, regionalni značaj vodi brzom zaboravu. Mada ni brzina tu nije posebno važna. Bez iluzija, sva ova naša regionalna paranoja na koju trošimo živote i koja nas u velikoj meri određuje, za sto godina trunuće u dubokom zaboravu, neki budući ljudi neće imati ni vremena ni razumevanja za upravo tekuće doba, živeće svoje živote.

Svjedoci smo pojave da su u naše vrijeme čitaniji pisci ujedno i redoviti kolumnisti dnevnih novina, koji pokrivaju širok spektar tema od politike, povijesti, književnosti, filma i svakodnevnice u najširem smislu. Kako vidi-te društvenu ulogu pisca danas?

Mihajlo Pantić: Ukoliko se nije odlučio da prihvati ulogu onoga koji pišući kolumnne i učestvujući u javnim raspravama delimično, u granicama sopstvenih moći, komentariše tekuća zbivanja i stanja, oblikuje javno mišljenje i ujedno tako zarađuje za život, pisac je danas puki siromah, umalo ne rekoh pustinjak ili monah, onaj koji se sašaptava sa sobom, u nadi da će taj njegov šapat čuti poneka srodnna duša. I opet ču vam reći da takva pozicija uopšte nije rđava, jeste pomalo arhimedovska, ne dirajte u moje krugove, ostavite me na miru da mislim svet onako kako se meni hoće. Mi možda i pevamo u pustinji, kako je govorio Kiš, ali se nekakav odjek tog "vox clamantis-a in deserto", ukoliko to dovoljno dugo, dovoljno uporno, dovoljno dobro i dovoljno očajnički radite, ipak čuje. A ni doživljaj fatamorgane nije za potcenjivanje, umetnost je ionako čista opsena, pričina, maštarija stvorena da bismo lakše izašli na kraj sa surovom stvarnošću. Što se mene tiče, volim onu misao iz Tore: "Voli rad, preziri skorojeviće i izbegavaj da budeš zapažen od vlasti."

Posljednjih dvadesetak godina na našim prostorima je došlo do ekspanzije tzv. ženskog pisma. Gotovo da je riječ spisateljica dobila negativ-

nu emotivnu konotaciju predominacijom supruga nogometnika, televizijskih voditeljica i starleta koje su se okušale u pisanju autobiografija postigavši zapažene tiraže. Mogu li se u ovakvom okruženju istaknuti vrijedne i talentirane žene pisci? Da li biste istaknuli neke?

Mihajlo Pantić: Govorimo o višestrukem paradoksu, nije ga lako objasniti. Književnost je danas manje ili više društveno beznačajna, ali je iz nekog razloga važno biti pisac i zvati se tako. Profesija pisac ima enigmatičan prestiž, ne znam kako i zašto, ali ga ima. Mnogi žele da budu pisci, knjige su način treninga za socijalnu promociju, za privlačenje pažnje, za prisustvo u javnosti, bez bilo kakve veze sa estetskim kvalitetom napisanog. Tiraž vrhunske knjige pesama u Francuskoj ili u Velikoj Britaniji, a nekmoli u zemljama našeg regiona, retko je kada veći od pet stotina primeraka, ali se zato ispovesti slavnih persona, sa ili bez znakova navoda, prodaju kao i svaka druga roba, više u supermarketima i tržnim centrima nego u klasičnim knjižarama. Na delu je logika tržišta, koja prodaje formu knjige, a ne književnost. A ponekad i jedno kraj drugog, kao u samoposluži veličine dva fudbalska igrališta u mom novobeogradskom kvartu gde, video sam svojim očima, na gondoli sa tim šarenim za ubijanje slobodnog vremena, dodirujući se koricama, stoje priručnik o hranjenju kućnog ljubimca i dajažest *Ane Karenjine*.

Ovo je vreme selfija i u pisanju, u kom je prevladao princip koji je ne tako davno sjajno definisao jedan američki pisac: ja, ja, ja, ja, i još malo mene

To je današnji svet. Ovo je vreme selfija, ne samo u elektronskoj, vizuelnoj komunikaciji, nego i u pisanju, u kom je neopozivo prevladao princip koji je ne tako davno sjajno definisao jedan američki pisac: ja, ja, ja, ja, i još malo mene. Hajde, divite mi se, šta čekate, lajkujte me do besomučnosti, zatravujte bezdan moje taštine, ozbiljno obolele od ego-elefantizma. Nisu nam potrebni čitaoci, nego obožavaoci, a kad je tako, tu nema ni traga od književnosti. Kratko rečeno, nije književnost sve što ima oblik knjige, beogradski ili svaki drugi veliki evropski sajam knjiga tek je sajam i književnosti, u relativno niskom procentu, možda tri, možda deset posto, ne više.

Od pisateljica meni bliskih po godinama koje su otiske pre vremena, sva-kako bih spomenuo Bobu Blagojević i Biljanu Jovanović, a od današnjih sa zadovoljstvom čitam Mirjanu Pavlović, Ivanu Dimić, Milenu Marković i Jelenu Len-gold. Njih ne zanimaju naslovnice i reflektori, njih vodi nastojanje da svet opišu iz dubinske perspektive, što je ključni uslov svake prave književnosti, muške ili ženske, sasvim svejedno.

U jednom starijem razgovoru za *Vreme* kažete da "priče uvek počinju od neke konkretnosti ili se za nju vezuju", pa je kod vas to po prirodi stvari Novi Beograd. Inspiriraju li vas u stvaralačkom smislu novi predjeli, omogućava li vam prostorna izmještenost dublje poniranje u sebe?

Mihajlo Pantić: Jedan moj stari prijatelj imao je izreku: "Gde god odem, tu

sam", hoteći da kaže da čovek ne može da pobegne od sebe, da se transcendira toliko i tako da sebe vidi kao drugog, da se doživi kao da je neko drugi. Gajto Gazdanov, čije priče volim, negde je zapisao da pomenuto moć možda poseduje jedan od stotine ljudi, ali i takav ima samo malo razvijeniju maštu. Mnogo sam putovao, putovanje nam pomaže da malo uzburkamo monotoniju svakodnevice, da vidimo ono što ne viđamo u domicilnom okruženju, da izmestimo telo u drugi prostor, jer telo putuje i menja se brže od ega, telo se kreće i stari, a ego je tačka koja svetli, i tako dalje, ali na kraju uvek negde tamo, u daljinu, sretneće sebe, i svako takvo iskustvo na kraju završi u poređenju sa onim što nas određuje. Proza je, na kraju krajeva, umetnost konkretizacije, priča se uvek negde zbiva, određena je hronotopom, a moderni nomadizam nije ništa drugo nego neprestana potraga za sobom, za mestom smirenja, za varljivim i kratkim trenutkom samoprepoznavanja.

Potrebu za pisanjem vidite kao samoosluškivanje. Koliko tu ima osluškivanja drugih? Pokreću li kod vas drugi taj stvaralački impuls?

Mihajlo Pantić: Kod mene uvek da. Bez drugih sam ništa. Pisanje je alhemiski proces, oveštala je zabluda da pisac u potpunosti vlada onim što piše, ne, on samo nadgleda, osluškuje, uboličava i koliko može koriguje neku višu i snažniju volju jezika, kojoj se prepusta u mnogo većoj meri nego što njome gospodari. I ta se tvar ne kuva samo u retorti izolovanog subjekta, nego i u sistemu spojenih sudova, u kojem struji svet u svim svojim nepredvidljivim, stalno promenljivim vidovima i čuju se glasovi drugih. Studenti mi kažu da na svaku njihovu rečenicu imam neku repliku iz sveta književnosti. To je neizbežno, jer je pisanje gotovo uvek odazivanje na ono što je pre nas izgovorio ili proživeo neko drugi. Pisac je više medijum, više polupropusljiva membrana nego udaljeno ostrvo izgubljeno u okeanu ili neosvojiva tvrđava, mada smo se naslušali i takvih metafora. Usamljen jeste, ali nije sam. Ako ništa drugo, ima svoje demone, i neprestano osluškuje i njih i glasove iz spoljašnje sredine.

Čitanje često uspoređujete sa življnjem još jednog ili više paralelnih života u sebi. Koje i kakve živote trenutno živate?

Mihajlo Pantić: Da nastavim prethodni odgovor. Svaki dan sam neko drugi. Znam da ta rečenica zvuči pomalo izveštreno literarno, ali nije daleko od istine, naprotiv. Naš život zavisi od hiljadu okolnosti, od podneblja, od ljudi sa kojima ga delimo, od zajednice kojoj pripadamo, od jezika kojim govorimo, od tradicije i istorije koje nas određuju, od profesije kojom se bavimo, od strasti koju negujemo i za kojom ne prestajemo da čeznemo, od društva i vremena u kojem živimo, od pojedinačnog i opštег stanja duha, od nivoa prosvećenosti, od životne dobi, od stanja tela, od planetarne inercije taman koliko i od ličnih predispozicija i raspoloženja, od prijateljstva, od ljubavi i od onoga što je osporava, od bližnjih pa, na neki iracionalan, nedokučiv način, i od onih koje nikada nećemo sresti i upoznati. Trudim se da živim što skladnije i sa sobom i sa drugima. Samo naizgled čudno, teže mi je to prvo nego to drugo. Sa ljudima se uvek nekako izade na kraj, sa samim sobom mnogo napornije i komplikovanije. Valjda zato i pišem, u stalnoj potrazi za skladom koji izmiče i menja načine uspostavljanja. Ispunjeno sam, to mi je najvažnije, nemam paniku praznine, imam svoju biblioteku, čitanje i pisanje, porodicu, prijatelje, studente i kolege, svoje pasije, postoje ljudi koje volim i koji me vole, postoje unutrašnja i spoljašnja područja koja mi pomažu da budem bliže drugima i sebi. I da vam kažem još i ovo: ako mačka možda ima onih mitskih devet života, čovek ih ima hiljadu i devet, treba se samo malo potruditi da bismo osetili i proživeli svaki od njih.

KULTURA I POLITIKA U BiH

FEDERACIJA BiH

“PIŠEM JEDAN, PAMTIM TRI”

Dušan Ivanković

Dvije velike edicije Bošnjačka književnost u 100 knjiga i Hrvatska književnost BiH u 100 knjiga, baš kao i ona treća Društva članova Matice srpske u Republici Srpskoj, dokaz su da je njihov glavni i odgovorni urednik politika, što vidi svako ko pregleda zajednički skup ovih edicija, jer se, na primjer, Andrić nalazi i u hrvatskoj i u srpskoj, Kulenović i Selimović i u bošnjačkoj i u srpskoj, a Dizdar i u bošnjačkoj i u hrvatskoj ediciji

Zemaljski muzej BiH je najstarija muzejska ustanova u Bosni i Hercegovini (osnovan 1888. godine), ali danas to pastorče kulture i politike ne treba, čini se, ni kulturi, ni politici i u takvom poretku stvari Muzej je zapravo najbolji primjer u kakvoj su sprezi ove dvije državotvorne silnice u većem entitetu BiH.

Naime, Zemaljski muzej BiH zatvoren je 4. oktobra 2012. godine, a daske prikuçane na njegov ulaz i danas govore više od mnogobrojnih saopštenja i još mnogobrojnijih uvjerenjavanja da će sve biti u redu, da će muzej uskoro početi sa radom i da će biti obezbijeđen novac za njegov opstanak. Zemaljski muzej BiH jedna je od sedam sarajevskih ustanova kulture čiji je pravni status neriješen bez malo dvije decenije; ove ustanove su pravni nasljednici ustanova iz SFRJ, ali su istovremeno politički problem *par excellance*, jer ne poštuju slovo Dejtona, koji kaže da je kultura u nadležnosti entiteta. Ukoliko, pak, entitet prihvati dejtonsko određenje, prihvata i obavezu finansiranja ovih ustanova, a to u BiH, u zemlji u kojoj kultura postoji u međuprostoru između nužnoga zla i kolateralne štete, nikome ne treba.

Godinu dana ranije, u avgustu 2011. godine, navedljeno je zatvaranje i Umjetničke galerije BiH, koja je i tada radila u pravnom vakuumu. Kao, uostalom, i ostale sarajevske ustanove kulture sa državničkim prerogativima. Umjetnička galerija BiH poslovala je po ratnom zakonu iz 1994. godine, koji je određivao njenu prvenstveno muzeološku funkciju. Zemaljski muzej BiH se godinu dana kasnije sudario sa istim problemom. I dok je Umjetnička galerija BiH nekako uspjela da preživi manjak para i još veći manjak političke nezainteresovanosti da se njen pravni status riješi, Zemaljski muzej BiH je i pored svih napora uglednih pojedinaca smrtno stradao pokušavajući pronaći političko rješenje koje garantuje njegov opstanak.

Poplavljeni Kinoteka

Za funkcionisanje Zemaljskog muzeja BiH sa pola kapaciteta (60 zaposlenih) potrebno je 118.000 maraka mjesечно (59.000 evra), ali taj novac za rad ove ustanove jednostavno ne postoji. Ministarstvo civilnih poslova BiH, kroz čije se grantove pomaže rad ustanova kulture u BiH, nekoliko puta je saopštilo da ne može da pomogne Zemaljski muzej BiH, jer se ne prijavljuje na konkurse, ali je istina sasvim drugačija: Ministarstvo konkurse raspisuje za projekte, a Muzeju su te pare potrebne za plate i režije. Drugim riječima, ukoliko bi Muzej pare dobijene od Ministarstva za projekte potrošio na tekuće obaveze – a ni na šta drugo, zapravo, ne može da ih potroši – mogao bi biti optužen za nenamjensko trošenje budžetskih sredstava.

Da stvar bude gora, Zemaljski muzej BiH je u sudskim sporovima protiv Bosne i Hercegovine, Federacije BiH i Sarajevskog kantona. Da im ne bi propala potraživanja, zaposleni su tužili Zemaljski muzej BiH, pa se očekuju i prve pravosnažne presude, koje će značiti blokadu računa i isključenje struje, između ostalog. Radnici Zemaljskog muzeja BiH zadnju platu su primili u decembru 2011. godine, a danas oni i dalje nemaju pravo na liječenje i pravo na odlazak u penziju. Njihov status je možda najbolje opisao direktor Muzeja Adnan Busuladžić, rekavši da se oni nalaze u “konclorou bez žice”. Busuladžić će dodati i ovo: “Nakon velikog broja pregovora, upozorenja, sterilnih razgovora sa predstavnicima međunarodne zajednice, dužnosnicima svih nivoa vlasti – države, FBiH, Sarajevskog kantona, uprave grada, Opštine, Skupštine Sarajevskog kantona, obaju domova Parlamenta FBiH, obaju domova Parlamenta BiH, Vijeća ministara, Predsjedništva BiH, predsjedništvima političkih stranaka na vlasti, javnim istupima u medijima, novinskim konferencijama – ništa nije urođilo plodom.” Busuladžić je u jednome u pravu – rješavanje načina finansiranja ove ustanove, ali i ostalih, prvorazredno je političko pitanje i samo politika može da raspotprije ovaj Gordijev čvor. Tokom prošle godine Zemaljski muzej je dobio 180.000 maraka za projekte, ali su te pare potrošene za potpunu rekonstrukciju vodovodnog sistema, tako da su zaposleni i dalje gladni. Vijeće ministara BiH usvojilo je 2008. godine Strategiju kulturne politike u kojoj je Zemaljski muzej BiH definisan kao institucija od posebnog državnog značaja, ali to ništa nije pomoglo.

Ništa bolje nije ni u ostalim ustanovama, a ponajteže je, čini se, u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti BiH koji je ostao bez državnog staranja, tako da se moraju dosjećati kako da nabave i najobičnije police za knjige.

Kinoteka BiH, koja čuva blizu 1.800 domaćih i stranih filmova, u aprilu ove godine ponovo je poplavljena. Aprilski potop uništio je prostorije između prvog i drugog sprata, dok je u prizemlju sav materijal i bukvalno plivao. Ugrožen je i jedan dio fonda koji obuhvata pisani materijal sa fotografijama, kao i kompakt-diskovi sa

filmskom muzikom. Kinoteka BiH je smještena u zgradu iz 1882. godine, u Alipašinoj ulici i nekoliko puta je bila plavljena, ali problemi nikada nisu otklonjeni, jer para nema, uprkos tome što je i Kinoteka BiH proglašena ustanovom od državnog značaja. Tako tavoreći u paradoksalnom pravnom bezdanu Kinoteka BiH polako gubi svoj identitet – studenti sve rjeđe dolaze u nju, jer imaju daleko bolje uslove za gledanje filmova na Akademiji scenskih umjetnosti Univerziteta u Sarajevu, a i reditelji nerедovno dostavljaju kopije filmova.

Sukob sa Sidranom

Da li će i kada će se politika dogovoriti sa samom sobom i spasiti ono što se još spasi dâ – pitanje je na koje odgovor ove ustanove čekaju bezmalo dvije decenije, a sve su prilike da će obećavani odgovori i narednih dvadeset godina lebdjeti u izmaglici predizbornih političkih obećanja i postizbornih zaboravljanja.

Kada je u junu prošle godine u sarajevskim medijima objavljena ratna povelja Društva pisaca BiH, koju je reaktuelizovao Abdulah Sidran, niko nije mogao ni da pretpostavi kakvu će to svađu proizvesti među piscima u FBiH. Društvo pisaca BiH ostalo je bez četiri ugledna člana nakon što je Sidran iznio svoja sjećanja o ovom udruženju s početka rata 1992. godine na javnoj raspravi Pisac, književnost i književničke asocijacije danas, koja je održana 25. juna prošle godine u sarajevskom *Kamernom teatru '55*. "Potpisana je Povelja u kojoj se navodi da se nad nama i našom zemljom događa agresija, da pišemo jezikom bosanskim", izjavio je tada Sidran, a Novinska agencija Patria prenijela je da je ovaj bosanskohercegovački književnik rekao da je "u maju 1992. godine organizovao u svojoj kući sastanak na kojem se pravio spisak članova koji ispunjavaju književne kriterijume".

Zemaljski muzej BiH zatvoren je 2012. godine, a daske prikučane na ulaz i danas govore više od mnogobrojnih saopštenja da će sve biti u redu

U medijima su uslijedile reakcije pojedinih članova Društva pisaca i iz članstva su javno istupili Ivan Lovrenović, Enver Kazaz, Atif Kujundžić i Goran Simić. Programska povelja Društva pisaca BiH donesena je u proljeće 1992. godine i dio je Statuta Društva pisaca. U Povelji stoji da su članovi Društva pisaca tvorci i pripadnici kompozitne bosanske književnosti, pri čemu svaki od njih (po pravu i principu dvojne pripadnosti) jeste istovremeno i pisac svoje matične nacionalne književnosti: hrvatske, srpske, bosansko-muslimanske. Jezik kojim pišu ovi pisci jeste jedan, ali ne i jedinstven jezik i svaki od njih zadržava neotudivo građansko i umjetničko pravo da ga naziva svojim nacionalnim imenom: Muslimani (Bosanci – Bošnjaci) bosanskim, Hrvati – hrvatskim, Srbi – srpskim, iako i dan-danas postoje mnogobrojne polemike da li je jezik kojim pišu Bošnjaci "bosanski" ili "bošnjački".

Jedan od pisaca koji su napustili Društvo, Ivan Lovrenović, posebno je bio zaprepašten ovim podacima, pa je u nekoliko navrata u medijima ponovio svoje stavove, koji su ga, na koncu, i ispisali iz Društva pisaca BiH: "Tko su ti koji, na čelu s domaćinom Sidranom, u maju 1992. prave spisak pisaca i utvrđuju kriterije; tko i po kojim kriterijima je njih ovlastio da to rade – o tome ni sada ne doznajemo ništa. Otkud im ovlast da propisuju piscima da moraju potpisati bilo što, pa bila to i

forma izjašnjavanja o 'agresiji i nasilju', ili o imenu jezika na kojemu pišu – ni o tome ne doznajemo ništa. Ali je frapantno jasno kamo u pogledu modela ponašanja i društvene simptomatike spadaju ove figure i postupci. Voluntarističko pravljenje spiskova i utvrđivanje kriterija podobnosti, prisvajanje patriotske ispravnosti, prisvajanje jedinoispravne interpretacije povijesti, prisiljavanje na iskazivanje pravovjernosti (svi su morali potpisati), nacionalistički ekskluzivizam i naredbodavnost u propisivanju jezika kojim ima da pišeš – sve su to jaka, stajaća mesta rigidnih ideologija kolektivizma, potpuno i pogubno suprotnih elementarnim načelima slobode, pogotovo one slobode na kojoj počiva sama ideja književnosti, književničkoga posla i književničkih društava."

Sidran je zapravo, ako je vjerovati Lovrenoviću, reaktuelizovao ovo pitanje da bi još jednom mogao da napadne Gorana Simića, srpskog pisca koji je za vrijeme opsade Sarajeva ostao u Sarajevu i koji po nekim neobjašnjivim, a svakako neliterarnim uzusima nikada nije bio po Sidranovoj mjeri, koja opet, dakako, ne bi trebala biti jedna i jedina, ali se u ovom slučaju pokazala kao dovoljna. I sam je Simić u nekoliko navrata rekao što je imao i povodom Povelje i povodom Sidranovih ataka, ali je najoštrij u osudi ponovljenih ideoloških inektiva Kusturičinog scenariste opet najdalje otisao Lovrenović, smatrajući da su one "u svojem opakom populističkom i nacionalističkom namigivanju ulici jako operativne i efikasne, o čemu zorno i tvorno svjedoče neugodnosti što ih Simić već doživljava u divnoj sarajevskoj svakodnevničnosti". Nepotreban književni konflikt tako se u trenutku demaskirao kao suštinski politički čin, nikome potreban.

Nacionalne edicije

U izdavačkoj djelatnosti stvari su daleko i ozbiljnije i organizovanije. Dvije velike edicije *Bošnjačka književnost u 100 knjiga* i *Hrvatska književnost BiH u 100 knjiga* predstavljaju, bez sumnje, značajne izdavačke, ali i političke poduhvate, kojima treba dodatno osnažiti i jedan i drugi nacion u BiH, odnosno dati im što je moguće dalekosežniji kulturno-istorijski legitimitet.

Ediciju *Bošnjačka književnost u 100 knjiga* objavljuje Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", urednik edicije je Irfan Horozović, a do sada je objavljeno 11 kola (prvo davne 1995. godine), odnosno 64 knjige. Besmisleno bi bilo nabrajati svaku od njih, ali neke od najvažnijih svakako treba napomenuti: *Usmena epika Bošnjaka* (u dva toma), *Poezija Bošnjaka na orientalnim jezicima*, *Ugarsuz Nedžada Ibrašimovića*, *Tvrđava Meše Selimovića*, *Kameni spavač Maka Dizdara*, *Putopisi Zuka Džumhura*, Sidranova *Sarajevska zbirka*, *Ponornica* Skendera Kulenovića, dok će se u narednom, 12. kolu naći djela Hasana Kikića, Derviša Sušića, Izeta Sarajlića, Huseina Tahmišića, Alije Isakovića, Ferida Durakovića i Selima Arnauta.

Sa druge strane, u ediciji koja treba da predstavi hrvatsku književnost u BiH, a koju objavljuje ogrank Matice hrvatske u Sarajevu, pod uredničkom rukom književnika Mirka Marjanovića, do sada je objavljeno 37 knjiga, a u posljednjem kolu, koje je objavljeno u novembru prošle godine, predstavljene su tri knjige Anđelka Vuletića i Veselka Koromana.

Da je zapravo politika glavni i odgovorni urednik ovih edicija, kao i one treće, pokrenute tek prije nekoliko godina u Banjoj Luci, od strane Društva članova Matice srpske u Republici Srpskoj, a koja na sličan način treba da verifikuje srpsku književnost u BiH, shvatite svako ko pregleda zajednički skup ovih edicija, jer se, na primjer, Andrić nalazi i u hrvatskoj i u srpskoj, Kulenović i Selimović i u bošnjačkoj i u srpskoj, a Dizdar i u bošnjačkoj i u hrvatskoj ediciji. Opomenimo se još jednom Lovrenovića, koji kulturu u BiH definije sljedećim riječima: "Pišem jedan, pamtim tri!"

Na prijedlog federalnog ministra obrazovanja, nauke kulture i sporta Vlada FBiH je 7. decembra 2000. godine donijela odluku o osnivanju Fondacije za izdavaštvo. Osnovni ciljevi Fondacije su podsticanje, stimulisanje, razvoj, unapređivanje i

modernizacija izdavaštva, a naročito u domenu stvaralaštva pisaca, prevodilaca, dizajnera i kolektivnog stvaralaštva u izdavaštvu, objavljivanje knjiga, časopisa, publikacija orijentisanih prema kulturi, distribucije i prodaje knjiga i elektronskog izdavaštva, stimulisanja stvaralaca, institucija, udruženja i asocijacije, tehnoloških inovacija u sektoru izdavaštva, očuvanja kulturnih vrijednosti, projekata naučno-istraživačkog karaktera, povezivanje i razmjena informacija i iskustava sa sličnim asocijacijama van granica FBiH.

Ova Fondacija zapravo predstavlja neophodnu pomoć izdavačkim kućama u FBiH, a pogotovo onim kućama koje objavljaju periodiku. Tako je, na primjer, prošle godine Fondacija za izdavače obezbijedila 204.000 maraka (102.000 evra), za periodiku 100.000 KM (50.000 evra), a za plasman i promovisanje knjige i autora 50.000 maraka (25.000) evra. Riječ je, naravno, o sufinansiranju i ovi iznosi zapravo predstavljaju rijedak, a samim time i značajan pokušaj da se izdavačka djelatnost u ovom dijelu BiH koliko-toliko sačuva. Godinu dana ranije, u 2013. godini, Fondacija je na ime "podrške djelima domaćih autora i prevodilaca" izdavačima dodijelila 220.000 KM (110.000 evra), periodici 100.000 KM (50.000 evra), plasmanu i promovisanju knjige 50.000 KM (25.000 evra).

**Lani je Fondacija za izdavače
obezbijedila 204.000 maraka,
za periodiku 100.000 KM, a
za plasman i promovisanje
knjige i autora 50.000 maraka**

Jasno je, dakle, da određeni kontinuitet postoji i on se može pratiti u posljednjih pet godina, barem prema dostupnim podacima na sajtu Fondacije za izdavaštvo. Pojedinačni iznosi, sa druge strane, omogućavaju, ukoliko se na samo štampanje knjige ne troše sva dobijena sredstva, i skromne honorare autorima.

Ako bi, pak, trebalo odabratи onaj segment kulturnog života u FBiH koji je najvitalniji i za čiji opstanak нико не treba da brine, to je, bez sumnje – filmska umjetnost. I prije nego što bude riječi o najvažnijem njegovom dijelu, o Sarajevo Film Festivalu, treba napomenuti da je Fondacija za kinematografiju Sarajevo do sada podržala preko 150 višestruko nagrađivanih i vrlo gledanih bh. filmova, uključujući izuzetno uspješne dugometražne igrane naslove kao što su *Gori vatra* Pjera Žalice, *Ljeto u zlatnoj dolini* Srđana Vuletića, *Grbavica* Jasmile Žbanić, *Snijeg* Aide Begić i *Cirkus Kolumbija* Danisa Tanovića, ali i brojne domaće i međunarodne filmske festivale i manifestacije. O kojim se zapravo iznosima radi uvjeriće se svako ko pogleda strukturu uloženih sredstava u periodu od 2002. do 31. decembra 2013. godine: domaći dugometražni igrani film dobio je 11.770.656 KM (5.885.328 evra), domaći animirani film dobio je 1.436.800 KM (718.400 evra), za promociju bh. filma izdvojeno je 1.863.900 KM (931.950 KM).

Obnova civilnog društva

Fondacija je u narečenom periodu izdvojila 21.154.608,31 KM (10.577.304 evra) za sufinansiranje kinematografske djelatnosti, odnosno različitih njenih aspekata. Euroimages je fond za podršku koprodukcije, distribucije i promocije evropskih filmova koji je osnovao Vijeće Evrope 1988. godine. Euroimages ima 36 zemalja članica koje u budžet Fonda uplaćuju oko 35 miliona KM godišnje. Bosna

i Hercegovina je članica fonda od 2005. godine, od kada je podržano 18 bosansko-hercegovačkih filmova, od kojih šest većinskih bh. koprodukcija i 12 manjinskih koprodukcija, u ukupnom iznosu od 8.335.000 KM. Pored produkcije Euroimages je u periodu od 2005. do 2013. godine (do ulaska BiH u program Kreativna Evropa – MEDIA Evropske unije) finansirao i distribuciju i prikazivanje evropskih filmova u zemlji sa ukupnim iznosom od oko 2.000.000 KM. Godišnja kotizacija za članstvo u Euroimagesu, koja se plaća iz Budžeta institucija Bosne i Hercegovine i međunarodnih obaveza BiH iznosi oko 240.000 KM. Najveći dio dobijenog novca pripao je kinematografiji FBiH.

Pred kraj četverogodišnje opsade Sarajeva, sa željom da se pomogne obnova civilnog društva i tako održi kosmopolitski duh grada, 1995. godine *Obala Art Centar* pokreće *Sarajevo Film Festival*. Danas, dvije decenije kasnije, SFF je vodeći filmski festival u regiji, priznat i od strane filmskih profesionalaca, ali i šire publice. Sarajevo Film Festival je međunarodni filmski festival sa posebnim fokusom na širu regiju Jugoistočne Evrope zahvaljujući kojem filmovi, talenti i budući projekti iz regije dospijevaju u međunarodni centar pažnje. Visokokvalitetni programi, jak industrijski segment, obrazovna i networking platforma za mlade filmske autore, te prisustvo predstavnika filmske industrije, filmskih autora i predstavnika medija, uz publiku od preko 100.000 ljudi, potvrda su statusa Sarajevo Film Festivala kao vodećeg filmskog festivala u regiji.

Od samih početaka festivala, kada ovaj nije bio, kako kaže Muhamet Bazdulj, mnogo više od obične promenade svjetskih filmskih hitova i prilike da Sarajlije pogledaju filmove koji se gledaju u ostatku svijeta, direktor festivala Mirsad Purivatra i njegovi saradnici imali su viziju kako da profiliraju festival. Kako je vrijeme prolazilo, selekcija je bila sve stroža, gosti sve jači, ugled festivala sve veći, a publika sve probirljivija. Među dosadašnjim gostima SFF-a neizbjegno je spomenut Džona Malkovića, Stiva Bušemija, Majka Lija, Bona Voksa, Lea Karaksa, Denija Glovera, Armana Asanta, Sergela Loznicu, Pavela Pavlikovskog, Belu Tara...

Do sada je na SFF prikazano 246 filmova iz 60 zemalja, na devet lokacija; festival zapošljava 600 radnika i 400 volontera, ima više od 3.000 akreditovanih gostiju i više od 850 akreditovanih medija iz 35 zemalja; na koncu – festival je do sada posjetilo više od 100.000 posjetilaca. Neki od najznačajnijih savremenih reditelja nagrađeni su upravo na SFF: Lars fon Trir (1996. godine), Gaspar Noe (1998), Nikolas Vinding Refn (2000), Zornica Sofija (2004). Redefinisani koncept Regionalnog programa stavlja SFF u fokus i tako postaje najvažnije mjesto za promociju regionalnih filmova. Sarajevo Film Festival otkrio je mnoge danas uspješne i priznate filmske autore. Uz to, Festival je proteklih godina djelovao kao katalizator i platforma za promociju značajnih inicijativa, kao što su formiranje nacionalnih filmskih fondova u regiji i podsticanje učešća regionalnih televizijskih kuća u filmskoj produkciji, kao i njihovo sve veće uključivanje regionalnog filma u redovne programske šeme.

U martu ove godine su Ministarstvo civilnih poslova BiH i Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH nominovali stećke – srednjovjekovne nadgrobne spomenike – za upis na listu svjetske baštine Uneska. Nominacija je potpisana zajedno sa Srbijom, Hrvatskom i Crnom Gorom i to je jedan od onih rijetkih primjera koji pokazuju da politika i kultura mogu govoriti istim jezikom, bez obzira na "dijalekatske" razlike. Nominacijom je predviđen upis 30 nekropola sa stećcima, reprezentativnih primjera iz četiri zemlje. U regionu ima 70.000 stećaka, a samo ih je u BiH 60.000. Iz BiH su nominovani Radimlja (Stolac), Biskup (Konjic), Kalufi (Nevesinje), Borak, Burati (Rogatica), Maculj (Novi Travnik), Dugo Polje (Jablanica), Gvozno (Kalinovik), Grebnice (Bunčići), Radmilovića Dubrava (Bileća), Bijača (Ljubuški), Olovci (Kladanj), Mramor, Musići (Olovo), Stare kuće, Donje Breške (Tuzla), Kučarin (Donje Polje), Žilići (Goražde), Boljuni (Stolac), Umoljani (Trnovo u FBiH), Luburić polje (Sokolac), Potkuk, Bitunja (Berkovići i Mramorje), Buđ (Pale), Bečani (Šekovići), Mramor (Foča), Čengića bara (Kalinovik) i Ravanjska Vrata (Kupres).

KULTURA I POLITIKA U BiH

REPUBLIKA SRPSKA

PISACA JE SVE VIŠE, A KNJIGA SVE MANJE

Goran Dakić

Kulturne ustanove u Federaciji BiH, poput Zemaljskog muzeja BiH ili Nacionalne i univerzitske biblioteke BiH, zadržavanjem odrednice BiH u nazivu ne samo da krše Dejtonski sporazum po kojem se moraju zvati FBiH, nego na taj način pretenduju da budu državne ustanove od posebnog značaja za državu, čime se degradira rad ustanova u RS. Tako su ustanove u FBiH 2005. godine dobile 975.000 KM od Ministarstva civilnih poslova BiH, a ustanove u RS niti jednu marku

Ukoliko bi baš morali da budu dio istog teksta, pojmovi kulture i politike, bar što se Republike Srpske tiče, imali bi samo dva zajednička poglavља: zakon o kulturi i nikada pokrenuti, pa samim time i nikada riješeni problem pravnog statusa ustanova kulture u BiH, odnosno u Federaciji BiH.

Izuzmem li ova dva pitanja, o kojima se, naravno, kako to već i biva, (samo) priča godinama, sada već, evo, i decenijama, politika i kultura u Republici Srpskoj svedeni su manje ili više (češće više) na stranačke borbe pri raspodjelama direktorskih fotelja u ustanovama kulture. Ali, to ne treba da čudi. Stoga i ne čudi. Problemi – pravi, suštinski problemi, problemi koje jedino politika može da riješi – nalaze se na drugom mjestu.

Iako je prije tri godine donesen prednacrt zakona o kulturi RS, on do danas nije usvojen. O samom zakonu, dabome, ne vrijedi ni govoriti. Prednacrt, a samim tim i zakon o kulturi, trebao je da reguliše sve pravne norme koje su zastupljene u svim važećim zakonima iz oblasti kulture, kao što su zakon o bibliotečkoj djelatnosti, zakon o muzejskoj djelatnosti, zakon o pozorišnoj djelatnosti...

Zakon je, dalje, trebao da uredi i one oblasti kulture koje do sada nisu bile uređene, poput pitanja statusa slobodnih/istaknutih umjetnika ili osnivanje savjeta za kulturu na svim nivoima vlasti. Tekst prednacrta zakona je nedvo-

smisleno rekao da je kulturu potrebno učiniti vidljivijom i u onim mjestima u kojima su kulturni događaji bili više incidenti nego dio lokalne strategije.

Entitet i "entitet"

Drugim riječima, kulturu je trebalo snažno decentralizovati, ali uprkos pojedinačnim naporima i ambicioznim projektima koji su to trebali učiniti ili toj ideji dati zamajac – prednacrt je povučen, a potom je stala i izrada zakona o kulturi. Trn u ionako ranjenu nogu zabio je prijedlog zakona o izmjenama i dopunama zakona o bibliotečkoj djelatnosti, koji je predlagao da finansiranje biblioteka postane briga lokalnih, a ne državnih vlasti. Opština je, zapravo, trebala da preduzme najveći teret finansiranja biblioteka, a lokalna vlast je u tome prepoznala, bez sumnje – s pravom, napad na vlastiti budžet i tome se snažno usprotivila. Zakon o izmjenama i dopunama zakona o bibliotečkoj djelatnosti je povučen iz skupštinske procedure, lokalne vlasti su dobile bitku (bar za kratko), ali je kultura u Srpskoj, čini se, izgubila rat.

Strane u ovom sporu ne popuštaju: sa jedne strane je Društvo bibliotekara, sa druge lokalne zajednice, a sa treće Ministarstvo prosvjete i kulture RS, odnosno Vlada RS. Prve dvije smatraju da će usvajanje novog zakona o bibliotečko-informacionoj djelatnosti, koji se od prethodnog razlikuje po nazivu, ali ne i po sadržaju, uništiti bibliotekarstvo u RS, dok treća strana, koja je, zapravo, druga, tvrdi da opštinske vlasti moraju preuzeti dio odgovornosti u finansiranju lokalnih zajednica. Tako će u aprilu ove godine, na Međunarodnom skupu bibliotekara RS u Trebinju, predsjednik Društva bibliotekara RS Stojka Mijatović istaći da su lokalne zajednice veoma siromašne (i biće u pravu) i da će se cijeli bibliotečki sistem ugасiti ukoliko finansiranje biblioteka bude obaveza lokalnih zajednica (i biće i po drugi put u pravu).

S druge strane, viši stručni saradnik za bibliotečku djelatnost i digitalizaciju u Ministarstvu prosvjete i kulture RS Biljana Bilbija smatra da prebacivanje finansiranja biblioteka na opštine treba da ide postepeno, ali – da ide, dodajući da se najbolje rješenje još traži.

S obzirom na to da većina biblioteka u RS, čak i one matične, nemaju dovoljno para za više od tri ili četiri promocije godišnje (izuzmu li se, naravno, nastupi lokalnih književnika), jasno je da će biblioteke u Srpskoj doživjeti snažan udarac ukoliko sa državne budu prebačene na lokalnu kasu. I sve dok se to ne uredi, dok se država, odnosno entitet, ne dogovori sa lokalnim zajednicama, ni zakon o kulturi neće moći osvanuti u Službenom glasniku RS.

Ali, to je manji od dva goruća problema.

Aneksom IV Dejtonskog mirovnog sporazuma oblast kulture u BiH dodijeljena je njenim entitetima. Sve vladine funkcije i ovlaštenja koja se izričito ne dodjeljuju ustanovama BiH, stoji u slovu sporazuma, biće one koje postoje u entitetima, što u ovom slučaju važi i za oblast kulture. U Republici Srpskoj postoji devet republičkih ustanova kulture: Narodna i univerzitska biblioteka RS, Specijalna biblioteka za slijepa i slabovidna lica RS, Javna ustanova Spomen područje Donja Gradina, Muzej Republike Srpske, Muzej savremene umjetnosti RS, Narodno pozorište RS, Dječje pozorište RS, Kinoteka RS i Arheološki muzej Rimski municipijum u Skelenima. Pored njih, u Srpskoj rade i dvije republičke upravne organizacije: Arhiv Republike Srpske i Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa.

**Iako je prije tri godine
donesen Prednacrt zakona o
kulturi RS, on do danas nije
usvojen. Politika i kultura
u RS svedeni su manje ili
više na stranačke borbe pri
raspodjelama direktorskih
fotelja u ustanovama**

U FBiH, sa druge strane, postoje Zemaljski muzej BiH, Historijski muzej BiH, Umjetnička galerija BiH, Nacionalna i univerzitska biblioteka BiH, Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, Biblioteka za slijepa i slabovidna lica BiH i Kinoteka BiH. Ustanove koje se nalaze u FBiH pravne su nasljednice ustanova BiH iz vremena Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ali se istovremeno zadržavanjem odrednice BiH u njihovom nazivu krši Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma. Iako bi zakonski potonje ustanove, koje se nalaze u Sarajevu, u svom nazivu morale imati odrednicu FBiH, one zadržavaju odrednicu BiH i na taj način pretenduju da budu državne ustanove i ustanove od posebnog značaja za BiH, čime se degradira rad ustanova u RS. Tako su, na primjer, ustanove u FBiH 2005. godine dobile 975.000 maraka od Ministarstva civilnih poslova BiH, a republičke ustanove u RS nisu dobile niti jednu marku.

Godinu dana kasnije u Sarajevo je otislo 2.155.000 KM, a u Banjaluku 370.000 KM. Ni sljedeća, 2007. godina, nije bila bolja – sarajevske ustanove kulture su dobile 2.205.000 KM, a banjalučke 420.000 KM. Za tri godine sedam sarajevskih kulturnih institucija su dobile 5.335.000 KM, a ustanove kulture RS svega 790.000 KM.

Drugim riječima – koliko para dobije samo jedna kulturna ustanova u Sarajevu, toliko dobiju sve republičke institucije kulture u RS, pa i manje. To najbolje dokazuje primer Zemaljskog muzeja BiH koji je 2007. godine dobio 718.000 KM, dok su sve ustanove kulture u RS te godine dobile 270.000 KM. Uprkos tome, Zemaljski muzej BiH je i dan-danas zatvoren zbog nedostatka novca za njegovo održavanje i programske aktivnosti.

I period od 2010. do 2014. godine nije bio drugačiji. Republičke ustanove

ve kulture u RS su u 2010. godini doatile od Ministarstva civilnih poslova BiH 430.000, a sedam sarajevskih ustanova 1.970.000 KM. Naredne godine sredstva nisu izdvajana, jer nije bio usvojen budžet FBiH, ali je naredne, 2012. godine sedam debelih sarajevskih krava opet pojelo sedam mršavih republičko-srpskih krava. Odnos je bio 595.000:817.000 KM u korist većeg entiteta. Ministarstvo civilnih poslova je u 2013. godini za sufinansiranje projekata institucija kulture u BiH izdvojilo 1.430.000 KM. Od toga je u FBiH otislo 1.055.000, a u RS svega 375.000 KM. I konačno – prošle godine Ministarstvo je opet “ravnomjerno” podijelilo 708.000 maraka – Sarajevu 495.000, a Banjoj Luci 213.000 KM.

Sramota s edicijom

Zahvaljujući takvom odnosu snaga u finansiranju i pravnom statusu ovih ustanova, institucije kulture u BiH rijetko kada imaju podjednak tretman u društvenoj organizaciji države, a problemi u nazivu ovih ustanova dodatno produbljuju ionako već dubok bunar najrazličitijih problema u BiH. U Ministarstvu prosvjete i kulture RS reći će da sedam sarajevskih ustanova kulture nisu državne institucije kulture, te da se radi o sedam institucija kulture koje nose predznak BiH, jer su osnovane u vrijeme i prema važećim zakonima bivše Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, ali time je samo postavljena dijagnoza, dok terapija nije određena.

Finansiranje institucija kulture u FBiH nije preuzeo Kanton Sarajevo, ni grad Sarajevo, a ni Federalno ministarstvo kulture i sporta, u čijoj su nadležnosti, pa se ovaj problem na taj način direktno usmjerava na državne organe BiH. Pokušaj prenosa nadležnosti finansiranja tih ustanova sa kantonalnog nivoa na nivo Ministarstva civilnih poslova traje već dugi niz godina, a osnovni cilj je izdjeljovati da im osnivač bude neki od državnih organa.

**Ustanove kulture u FBiH
tvrde da je najveći broj srpske
periodike izgorio u toku rata,
ali niko nikada nije utvrdio
da li se to dogodilo i koliki je
fond uistinu nastradao**

U BiH je na osnovu ustavima zagarantovanih prava, oblast kulture u nadležnosti entiteta, Republike Srpske i Federacije BiH, što znači da osnivanje i finansiranje institucija kulture ne može biti na nivou BiH. Zakonski propisi koji regulišu status sedam sarajevskih kulturnih ustanova doneseni su u toku rata ili neposredno poslije njega – 1993., 1994. i 1995. godine. Ustavom je propisano “da sve vladine funkcije i ovlaštenja koja se ovim Ustavom izričito ne dodjeljuju ustanovama BiH, biće one koje postoje u entitetima”. Decidno su određene nadležnosti ustanova BiH, među kojima nema “državnih institucija kulture”. Sada je tih sedam ustanova u jednom vakuumu, niko od nadležnih nivoa vlasti nije preuzeo njihovo osnivanje. Komentari koji dolaze iz FBiH su da je banjalučke institucije kulture osnovala Vlada RS, te samim tim obezbjeđuje i sve njihove troškove, za razliku od sarajevskih sedam institucija. One, navodno,

nemaju osnivača, pa im Ministarstvo civilnih poslova mora davati novac i to ne samo za programe, već taj novac troše na plate i dio materijalnih troškova, ali taj novac nikada nije bio dio javnih i nezavisnih revizorskih izvještaja, iako je po slovu zakona to morao da bude.

Nekako paralelno sa ovim problemom pojavljuje se i problem nematerijalnog kulturnog nasleđa koje se nalazi u FBiH, a koje bi, po svim pravilima, trebalo da pripada Republici Srpskoj. Tu se, prije svega, misli na periodiku, ali i na određenu muzejsku građu, ali inicijative za tu vrstu posla naprosto nema. Prema svjedočenjima pojedinih kulturnih i prosvjetnih radnika u RS ustanove kulture u FBiH tvrde da je najveći broj srpske periodike izgorio u toku rata, ali никадa nije utvrđeno da li se to dogodilo i koliki je fond uistinu nastradao.

Udruženje književnika razoren je iznutra i podijeljeno na šest podružnica koje se među sobom godinama "kolju"

Odnosi u kulturi između dva entiteta jednaki su onim političkim i to možda najbolje pokazuje projekat *Sto slovenskih romana*. Narečena edicija je prvi književni projekat Forum-a slovenskih kultura, međunarodne kulturne organizacije zainteresovane za pitanja savremene kulture i kulturne baštine. Ovim projektom Forum slovenskih kultura počeo je intenzivnu književnu razmjenu između slovenskih naroda, kao i širu međunarodnu promociju i predstavljanje slovenskih književnosti. Države članice projekta su uz pomoć strukovnih i partnerskih institucija izabrale po deset romana objavljenih posle pada Berlinskog zida, a jedini kriterijum izbora bio je umjetnički kvalitet. BiH je, kao i ostale zemlje članice, trebala da predloži deset romana i načelnim dogovor je bio da dva entitetska žirija predlože po pet romana. Ali, prvo je žiri iz FBiH (Muhamed Dželilović, Mile Stojić i Enver Kazaz) imenovao sedam romana, umjesto pet, a potom je to isto uradio i žiri iz RS (Ranko Popović, Željko Grujić i Duško Pevulja), dostavljajući spisak na kojem su se nalazili romani *Hronika izgubljenog grada* Mome Kapora, *Kuća Pavlovića* Miroslava Toholja, *Top je bio vreo* Vladimira Kecmanovića, *Bosanski dželat* Ranka Risojevića, *Mihail* Branka Brđanina Bajovića, *Tvoje srce, zeko* Stevana Tontića i *Adresar izgubljenih duša* Andjelka Anušića). Do zajedničkog sastanka dva žirija nikada nije došlo i federalni žiri 5. decembra 2011. godine obavještava Ministarstvo kulture i sporta FBiH i Ministarstvo civilnih poslova BiH da je žiri iz RS opstruisao zajednički sastanak "da bi se njegovim izborom legitimirao vladajući ideološki poretk u ovom entitetu, a i onaj koji mu je prethodio". U istom dopisu piše da žiri iz RS svojim izborom "falsificira bosansko-hercegovačku romanesknu praksu, a srpskoj kulturi i književnosti u BiH nanosi neprocjenjivu i dugoročnu štetu". Zbog svega toga su, kaže se u dopisu, prisiljeni da direktno redakciji biblioteke *100 slovenskih romana* upute svoj prijedlog svih deset djela, uvjereni da njihov izbor uz druge, "afirmiše i tu (tj. srpsku) književnost i kulturu". (To su romani *Istorija bolesti* Tvrta Kulenovića, *Liber memorabilium* Ivana Lovrenovića, *Knjiga o Tari* Zdenka Lešića, *Imotski*

kadija Irfana Horozovića, *Kad magle stanu* Josipa Mlakića, *Sedam strahova* S-ivedina Avdića, *Ruta Tanenbaum* Miljenka Jergovića, *Pjesme divljih ptica* Enesa Karića, *Tesla* Vladimira Pištala (umjesto *El-Hidrove knjige* Nedžada Ibršimovića) i *Šahrijarov prsten* Dževada Karahasana.)

Knjige kao bostan

Krenula je novinska polemika, ali od cijelog projekta, na koncu, nije bilo ništa i BiH je ostala bez svoga mesta u ediciji "Sto slovenskih romana". Član žirija iz RS Ranko Popović zapisao je u knjizi Riječi za sretanje, povodom ovog slučaja, sljedeće: (...) Ali tačno znam kakva je sudbina svih projekata ove vrste: u Bosni i Hercegovini ništa neće biti moguće dogоворити sve dok se federalna strana ne liši iluzije da je njihovo viđenje BiH jedino moguće i pravo. A što se tiče srpske kulture u BiH, nju treba autentično njegovati i dosljedno braniti. Tome, uostalom, nije prepreka čak ni Dejtonski ustav.

Srpsku kulturu u BiH trebalo je autentično njegovati i braniti Udruženje književnika Srpske, osnovano ratne 1993. godine, na Jahorini (prvi predsjednik je bio Nikola Koljević), ali ono je bezmalo cijelu deceniju bilo u potpunosti inertno, a danas, nakon izbora novog rukovodstva, čini se da su stvari još gore. Nakon ratnih i poslijeratnih napora da se Udruženje vakcinise protiv ubočajenih bolesti – da se preseli sa Pala u Banju Luku i da mu se prizna status udruženja od posebnog značaja – uslijedio je period zimskog sna, koji, evo, traje do danas. Prvi broj časopisa Udruženja *Zalog*, koji je, zapravo, bio lična karta Udruženja i u kojem su se našli svi članovi UKS, uz biografske podatke i izbor iz djela, objavljen je u septembru 2004. godine. U njemu je svoje mjesto imao i Radovan Karadžić. Zašto to pominjemo? Zato što od tada pa do dana današnjeg više nije objavljen nijedan broj *Zaloga*, a tadašnje rukovodstvo UKS, na čelu sa predsjednikom Zoranom Kostićem, smatralo je, a smatra i danas, da je objavljanje Karadžića u *Zalogu* bio jedini razlog zbog kojeg su vlasti u RS odlučile da prestanu sa finansiranjem UKS. Rat je bio suviše blizu i apostrofiranje Karadžića kao legitimnog člana UKS (što je on, bez sumnje, bio) tadašnjim vlastima svakako nije moglo da godi. Udruženje deset godina nije imalo prostorije, deset godina nije objavilo ni slova, novi članovi su birani ilegalno, godišnje skupštine nisu održavane, svađe između klanova bile su česte i isuviše žučne. Krivica je u novinskim tekstovima neprestano mijenjala stranu – čas je bilo krivo Udruženje, čas Ministarstvo prosvjete i kulture RS, a strana je, naravno, zavisila od sagovornika. Kada je u decembru 2013. godine izabrano novo rukovodstvo (predsjednik Jovanka Stojčinović Nikolić), činilo se da bi stvari mogle krenuti sa mrtve tačke. Ali umjesto jedne, dobili smo tri mrtve tačke.

Nakon kratkotrajnog, poletnog starta, UKS je i dalje tamo gdje je i bilo – nema prostorije, sekretar Udruženja je nedavno podnio ostavku na to mjesto, izdavačka djelatnost ne postoji. Istini za volju, Udruženje je dobilo godišnju nagradu, ali su se tek tu čuda nebrojena desila. Prethodno rukovodstvo UKS je 2010. godine ustanovilo nagradu "Đuro Damjanović", koju su, u naredne dvije godine, dobili književni kritičar i eseista Predrag Hugo Lazarević za knjigu *Andrić o Bosni* i pjesnik Rajko Petrov Nogo za knjigu *Zapiši i napiši*. Novo rukovodstvo je nagradu ukinulo, a ustanovilo novu, bezimenu, koju je najprije dobio potpredsjednik Udruženja Predrag Bjelošević za knjigu *Kardiogram bjekstva*, a naredne, ove godine nagrada je pripala ni manje, ni više nego predsjedniku UKS Jovanki Stojčinović Nikolić za zbirku *Trinaesti stepenik*.

To je bio povod za još jednu novinsku polemiku, ali posljedice su bile daleko veće: Tanja Stupar Trifunović je napustila UKS, a gotovo je izvjesno da će njenim putem krenuti i ostali mlađi pisci u RS. Stuparkin roman *Satovi u majčinoj sobi*

dobio je treću nagradu na konkursu *Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva iz Istočnog Sarajeva* za najbolji roman, a bio je i u užem izboru za Ninovu nagradu, ali sve to nije bilo dovoljno, prema Stuparkinom mišljenju, da se isti nađe i u konkurenciji za Godišnju nagradu UKS.

Sa druge strane, UKS je razoren i iznutra. Podijeljeno na šest podružnica, koje se među sobom godinama "kolju", dok pravi rat vlasta između banjalučke, koja je najbrojnija, i ostalih pet (Gradiška, Bijeljina, Prijedor, Istočno Sarajevo i Trebinje), Udruženje godinama nema snage da prevlada ova trvanja, da zauzesti nepotrebne sukobe i da pomiri naizgled nepomirene strane. Koliko je, zapravo, situacija složena govori i podatak da rukovodstvo banjalučke Podružnice UKS ni do danas nije priznalo izbor novog rukovodstva Udruženja, smatrajući da su na izbornoj skupštini pokrađeni i da je njihov kandidat za predsjednika UKS trebao da dobije to mjesto.

Zbog svađe žirija u FBiH i RS BiH je ostala bez svoga mesta u ediciji *Sto slovenskih romana*

Prema podacima ISBN agencije u Republici Srpskoj postoji 280 izdavača, dok je u Registru izdavača, koji se vodi u Ministarstvu prosvjete i kulture RS, upisano 338 subjekata koji mogu da obavljaju ovu djelatnost. Međutim, podaci Udruženja izdavača RS kažu da u Srpskoj postoji više od 430 fizičkih i pravnih lica koja su registrovana za obavljanje izdavačke djelatnosti. Ovom se podatku vjerovatno nema šta dodati, ali se ponešto, ipak, mora reći. Prilikom utvrđivanja načina za podsticanje izdavaštva u Republici Srpskoj Ministarstvo prosvjete i kulture RS je u nekoliko navrata razmatralo i mogućnost ukidanja poreza na knjigu i uspostavljanja jedinstvene cijene knjige na tržištu. Međutim, kako je politika PDV-a i poreskih olakšica u nadležnosti institucija BiH, sve inicijative i pokušaji Ministarstva za sada su zaustavljeni. Ministarstvo stoga podržava izdavaštvo u Republici Srpskoj tako što sufinansira objavljivanje publikacija iz oblasti književnosti, kulture i umjetnosti, putem konkursa za sufinansiranje izdavačke djelatnosti i putem konkursa za otkup knjiga, ali iznosi koji se dodjeljuju izdavačima, odnosno autorima, više su nego skromni. Uostalom, konkursi za sufinansiranje izdavačke djelatnosti su daleko češći nego oni za otkup knjiga, tako da su književnici u ovom slučaju kolateralna šteta, jer sav novac dobijen na ovim konkursima ide – izdavaču, koji, opet, njime pokriva troškove štampanja knjige, dok pisac dobija 90 odsto tiraža i mogućnost da sopstvene knjige prodaje poput bostana.

Štampar je i izdavač i urednik

U najvećem broju slučajeva, štampari su ujedno i izdavači, a kako su to mahom male, porodične štamparije, više je nego jasno da je drugačiji "poredak stvari" gotovo i nemoguć. Jedino *Zavod za udžbenike i nastavna sredstva iz Istočnog Sarajeva* još drži do izdavačkog standarda, pa među zaposlenima ima urednike, lektore, korektore, tehničke urednike, a prije dvije godine je ustavio i nagradu za najbolji roman u RS "Zlatna sova", ali više je nego jasno da ambicije Zavoda ne odgovaraju njegovim izdavačkim i finansijskim mogućno-

stima, pa je tako novčana nagrada, koja je dodijeljena prve godine i koja je iznosila 15.000 KM, već druge godine i bukvalno prepolovljena.

Zahvaljujući velikoj konkurenциji među štamparima i izuzetno fleksibilnom tumačenju zakona o izdavačkoj djelatnosti, pisaca je sve više, a knjiga sve manje. Institucija recenzenta je svedena na pijačnu cijenu, autori su u najvećem broju slučajeva i lektori i korektori, a direktori štamparija su ujedno i urednici edicija, izdanja, biblioteka.

U tom galimatijasu izdavačkog amaterizma, u kojem je jedini bog tržište, stradala je i periodika. Privatna štamparija *Art print* iz Banje Luke deset godina objavljuje časopis za književnost, nauku i kulturu *Krajina*, a odnedavno se, uz Krajinu, štampaju i dodaci koji svakako predstavljaju rijetko čitalačko zadovoljstvo u ovdašnjim izdavačkim (ne)prilikama (*Bunjinove pjesme, Solženjininove Mrvice, eseji Nikole Koljevića, studija Ranka Popovića o humoru u djelima Ive Andrića*). I to bi bilo to.

Časopis *Putevi* je tek nedavno obnovljen, a određeni kontinuitet imaju i Književnik banjalučke Podružnice UKS i hercegovačka Nova zora. Izdanja privatnih izdavača nema u knjižarama i tek su sajmovi knjiga, banjalučki i beogradski, prilika da se nešto iz toga majdana zahvati i na svjet pokaže, ali i tu politika povremeno nespretno umiješa prste, pa je tako, na primjer, u nekoliko navrata, na štandovima RS na sajmovima knjige u Solunu i Lajpcigu, kao centralna bila organizovana promocija knjige Milana Ljepojevića Dodik, čuvar Srpske. Koliko Ljepojević i njegova knjiga mogu da predstave izdavaštvo i književnost Republike Srpske svakako nije teško prepostaviti.

Prije nego se otkrije i ona druga, neuporedivo ljepe strane kulture u RS, neophodno je reći nekoliko riječi i o književnim manifestacijama i nagradama u Srpskoj, a nema bolje uvoda u tu priču od – Kočića. Petar Kočić u Republici Srpskoj ima dvije, odnosno tri nagrade: jednu koja se dodjeljuje u okviru "Kočićevog zbora", za životno djelo i dvije koje dodjeljuje Zadužbina "Petar Kočić" Banja Luka – Beograd.

Prema podacima ISBN agencije u Republici Srpskoj postoji 280 izdavača, dok je u Registru izdavača upisano 338 subjekata

O prvoj, onoj koja se dodjeljuje u okviru "Kočićevog zbora", koji je ionako izgubio književni, a poprimio estradni i vašarski karakter, pisano je i mnogo i mnogi su tu nagradu i način na koji se dodjeljuje kritikovali. Koncept je sljedeći: nagradu povremeno valja dodjeliti velikanim srpskim književnost (Miloradu Paviću, Dobrici Čosiću, Radoslavu Bratiću, Jovanu Raduloviću, Dragoslavu Mihailoviću), ali ta "nagrađivačka" slanina svakako mora imati više "domaćeg", lokalpatriotskog mesa. Konačni cilj je jasan: projektovati misao o podjednakoj važnosti svih laureata. I tako odjednom Slobodan Janković postaje podjednako bitan kao Dragoslav Mihailović.

Zadužbina "Petar Kočić" Banja Luka – Beograd, koja je poznata po naknadnoj januarskoj književnoj manifestaciji "Književna staza Deda Mraza" i još

nakaradnjem višegodišnjem trudu da se javnosti stavi do znanja kako upravo ova izdavačka kuća svake nove godine objavljuje prvu knjigu u svijetu, dodje-ljuje tokom godine četiri nagrade "Kočićeve pero", za svako godišnje doba po jednu, a onda među tim laureatima bira onoga koji će, na koncu godine, dobiti priznanje "Kočićeva knjiga". Doduše, nije samo Kočić među velikanim postra-dao; grko se proveo i Skender Kulenović. Prijedor i Bosanski Petrovac udaljeni su jedva nekih 60 kilometara, ali ko to mari – obje opštine imaju nagradu sa imenom velikog srpskog pjesnika i uprkos tvrdnjama predstavnika lokalnih vlasti i sa jedne i sa druge strane da su pokušali u nekoliko navrata pomiriti ovu manifestacionu neugodnost, do toga, zapravo, nikada nije došlo.

**Prijedor i Bosanski
Petrovac udaljeni su jedva
nekih 60 kilometara, ali
obje opštine imaju nagradu
Skender Kulenović**

Iako je drugi programski cilj *Strategije razvoja kulture RS 2010-2015* decentralizacija, odnosno podsticanje građana po opštinama na veće učestvovanje u umjetnosti i kulturi stvaranjem nove publike ili stvaranjem aktivnih učesnika u kreiranju i promociji kulturnih sadržaja, jasno je da se najvažniji dio kulturnih sadržaja u Srpskoj odvija u Banjoj Luci. Uostalom, pomenuti dokument, odno-sno apostrofirani dio vezan za decentralizaciju, nije ništa drugo nego još jedan pokušaj prenošenja odgovornosti na lokalne vlasti kada je riječ o kulturnom životu: U isto vrijeme, Ministarstvo teži i sistemskoj decentralizaciji u kulturi Republike Srpske, prenosom dijela odgovornosti na jedinice lokalne samouprave koje bi trebalo da preuzmu ključnu ulogu u upravljanju i razvoju kulture. Uslov da se to desi je utvrđivanje javnog interesa u oblasti kulture na republičkom i lokalnom nivou, obaveze i odgovornost lokalnog nivoa vlasti nad planiranjem i realizacijom programa iz oblasti kulture.

Bez kulture nema državnosti

Jasno je da se pod plaštom zabrinutosti nad kulturnim životom malih sredina zapravo pokušava rasteretiti državni budžet. Ali i bez toga, manje sredine u Srpskoj imaju respektabilne manifestacije, koje su se godinama etabrirale kao kulturni događaji prvoga reda ("Majske horske svečanosti" u Bijeljini, "Dučićeve večeri poezije" u Trebinju, Čorovićevi susreti pisaca "Srpska proza danas" u Bileći, "Čorovićevi susreti istoričara" u Gacku, Međunarodni festival malih scena i monodrame i Međunarodni festival harmonike u Istočnom Sarajevu, "Višnjićevi dani" u Bijeljini).

Sa druge strane, međunarodna i kulturna saradnja u oblasti kulture, kao i evropske integracije, imaju svoje uporište u međunarodnim pravnim instrumen-tima. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske poštuje i provodi Uneskovu Konvenciju o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa i Une-skovu Konvenciju o zaštiti i promovisanju raznovrsnosti kulturnih izraza, za-jedno sa Konvencijom o zaštiti svjetskog kulturnog i prirodnog nasljeđa i Kon-

vencijom o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasljeđa. U Republici Srpskoj se u tom kontekstu obilježavaju Dani evropske baštine, Evropski dan jezika i Regionalna konferencija o integrativnoj zaštiti. Evropske integracije u oblasti kulture Republike Srpske realizuje Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske kroz Program Kultura 2007-2013, Program Media i pretpriistupne IPA fondove. Sredstva obezbijeđena iz IPA fondova usmjerena su na obnovu Vi-jećnice u Novom Gradu (1.000.000 evra) i za projekat revitalizacije banjalučke tvrđave Kastel (2.500.000 evra). Na devetoj sjednici Međuvladinog komiteta Uneska za zaštitu nematerijalne kulturne baštine, Zmijanski vez je u decembru prošle godine zvanično uvršten na reprezentativnu listu nematerijalne svjetske baštine Uneska. Prijedlog i kandidaturu Zmijanskog vez za reprezentativnu listu nematerijalnog kulturnog nasljeđa od značaja za čovječanstvo pripremao je Muzej Republike Srpske u periodu od 2011. do 2013. godine. Zmijanski vez je od sredine 19. vijeka do danas zadržao svoju ornamentalnu formu, specifične je izrade, tamno-plave boje i uviyek se određene tehnikе koriste u njegovoj izradi. Zmijanski vez je specifična tehnika koju su praktikovale žene u Žmijanju, selu pored Banje Luke. Ovaj tradicionalni vez se koristi za ukrašavanje ženske odjeće i domaćinstva, uključujući vjenčanice, marame, haljine, posteljine, stol-jnjake.

Sada je već sasvim izvjesno da je druga strana priče o kulturi u RS bez sumnje iskovana naporima pojedinaca. I to ne treba prenebregnuti, i to ne treba zaboraviti, još manje ne pomenuti. Tako je, na primjer, Ženski kamerni hor "Banjalučanke" osvojio sve što se moglo osvojiti. Zlatne medalje su osvo-jene na međunarodnim harskim takmičenjima u Amsterdamu, Lincu, Veneciji, Malti, Budimpešti i Barseloni, a uz njih je posebno značajno spomenuti srebrne medalje osvojene na harskim olimpijadama u Kini 2010. godine i Sjedinjenim Američkim Državama 2012. godine, te najznačajnije rezultate u istoriji hora i osvajanje zlata na Svjetskoj harskoj olimpijadi u Rigi prošle godine.

Pisci iz RS sve češće se nalaze u užim i najužim izborima za neke od naj-prestižnijih nagrada u Srbiji (Berislav Blagojević je dobio stipendiju fondacije "Berislav Pekić" za nacrt romana *Tiši od vode*, Ranko Popović nagradu "Đorđe Jovanović" za knjigu *Čin prepoznavanja*).

U Narodnom pozorištu RS i Dječjem pozorištu RS režirali su i igrali naj-značajniji srpski reditelji i glumci (Jovica Pavić, Egon Savin, Kokan Mladenović; Petar Kralj, Vlastimir Đuza Stojiljković, Mihailo Janketić, Svetlana Bojković, Petar Božović). Takođe, oba pozorišta imaju reprezentativne festivalne – Teatar fest "Petar Kočić" i Međunarodni festival dječijih pozorišta. Muzej savremene umjetnosti RS ugostio je izložbe djela Save Šumanovića, Milene Pavlović Barili, Jovana Bijelića. Muzej RS čuva arheološku, istorijsku, etnološku, etnografsku, prirodnačku i zbirku istorije umjetnosti.

Iako u Republici Srpskoj filmska produkcija gotovo i ne postoji, neki napor su, ipak, učinjeni, pa je tako, na primjer, prvi i za sada jediniigrani dugome-trazni film 32. decembar Saše Hajdukovića osvojio nekoliko prestižnih nagrada na domaćim i međunarodnim festivalima. Filmska umjetnost pokušava se revi-talizovati kroz filmske festivalne – DukaFest, Međunarodni festival animiranog filma *Banjalukanima*, Međunarodni filmski festival *Kratkofil* i Međunarodni fe-stival dokumentarnog i kratkog igranog filma *Prvi kadar*.

Pisci svih generacija nalaze se u mnogobrojnim antologijama u regionu, ali i u Evropi. Zaista, pojedinačnih napora je mnogo, kao i uspjeha, ali bi oni bili i snažniji i važniji kada bi i sama politika u kulturi i umjetnosti prepoznala istinski element državnosti, bez kojeg identitet jedne države, odnosno entiteta, nije cjelovit, nije dovoljan.

KAKO JE DEMOKRACIJA POSLUŽILA SPAŠAVANJU BANAKA

NIJE U PITANJU GRČKA, NEGO EVROPA

Tomislav Jakić

Statistički podaci MMF-a pokazuju oporavak sistema, premda građani žive sve lošije, što ne sprečava apologete neoliberalizma da bezočno lažu tvrdeći kako štednja pokazuje dobre rezultate, pri čemu svi redom izostavljaju primjer Islanda koji nije primijenio recept MMF-a za spašavanje banaka, nego ih je pustio da se nose s krizom kako znaju i umiju

U trenutku kada ovaj tekst odlazi u štampu, "slučaj Grčka" nije zaključen. Dapače, sada je – više nego ikada – jasno da se "slučaj Grčka" pretvorio u "slučaj Evropa". A da će tako biti, bez obzira na ishod referenduma, najavio je grčki ministar financija Varufakis kada je – suočen s neprihvatljivim uvjetima serviranima u obliku jedva prikrivenog ultimatuma – napuštao pregovore s predstvincima tzv. Euro-skupine. Neki mu je novinar u prolazu dobio pitanje: "Je li ovo tužan dan za vas?". Varufakis je odvratio: "Ovo je tužan dan za Evropu." I vjerojatno ne grijehimo, ako prepostavimo da u tome trenutku nitko od onih koji su čuli te riječi, a ni kasnije nitko od onih koji su ih prenijeli, nije shvatio njihovu stvarnu težinu i dalekosežnost. Jer, Grk je zapravo rekao: nije u pitanju (samo) moja zemlja, u pitanju je mnogo više – cijeli evropski projekt, budućnost Evropske unije. Odnosno: nije u pitanju Grčka, nego Evropa.

I rekao je suštu istinu. Desetljeciima je evropska integracija, danas poznata kao Evropska unija, mijenjajući i imena i karakter, živjela na dvije premise što su se uporno ponavljale, čak i onda kada je svima postalo jasno da (više) nisu točne, ili da barem nisu u potpunosti točne.

Prva premisa: nijedna zemlja koja je ušla u Evropsku uniju nikada nije poželjela iz nje izaći.

Druga premisa: u svakoj zemlji što je postala članicom Unije počelo se nakon toga bolje živjeti.

Obje je premise najprije ozbiljno uzdrmala gospodarsko-financijska kriza i sve očitija neuspješnost načina njezinoga prevladavanja što su ga sugerirali neoliberalni krugovi pod dirigentskom palicom Međunarodnog monetarnog fonda. Možda je malo pretjerano, ali svakako nije daleko od istine reći da je posvuda, mislimo u prvoj redu na nove članice Unije, ali i na neke stare, poput Italije, pa i Francuske, Španjolsku i Portugal da i ne spominjemo, gdje je MMF uspio nametnuti svoj recept rigorozne štednje, ostajala – "spaljena zemlja".

Islandski poučak

Možda su statistički podaci čak i pokazivali oporavak sistema, ali građani su definitivno živjeli lošije. Što ne sprječava apologete neoliberalizma da bezočno lažu, tvrdeći kako štednja pokazuje dobre rezultate, pri čemu svi redom izostavljaju primjer Islanda koji nije primijenio recept MMF, koji nije spašavao banke, nego ih je pustio da se nose s krizom kako znaju i umiju (drugim riječima, da snose odgovornost za svoje aktivnosti), a neke je direktore banaka izveo i pred sud. Jer, taj prešućivani Island zaista danas živi neusporedivo bolje nego u vrijeme početka krize. I to je onaj okvir u sklopu kojega valja promatrati Grčku i njezin utjecaj na Evropu.

Koliko je projekt evropskog ujedinjenja ozbiljno uzdrman, do koje je mjeru doveden u pitanje, koliko navedene premise više ne vrijede, govori vijest koja samo prividno nema nikakve veze s Grčkom. Vijest je iz Austrije, a kaže kako je inicijativa za potpisivanje peticije o izlasku Austrije iz Evropske unije prikupila više od četvrt milijuna potpisa. Kako je prema austrijskim zakonima potrebno sto tisuća potpisa da bi se o inicijativi za referendum (bilo koji!) raspravljaljalo u parlamentu, jasno je da će se zastupnici u najvišem predstavničkom tijelu Austrije morati pozabaviti tim pitanjem. Mada je rezultat rasprave izvjestan, i tamo naime vlada partitokracija koja je uspješno potisnula demokraciju, bit će bez dvojbe zanimljivo slušati raspravu.

Baš kao što je bilo i zanimljivo, ali i indikativno slušati raspravu o Grčkoj u njemačkom Bundestagu. Rasprava je vođena nakon grčkog povlačenja s pregovora i raspisivanja referenduma na kojem je, u najboljoj demokratskoj tradiciji, vlada u Ateni zatražila stav većine građana o jednom izuzetno osjetljivom pitanju, naime o tome smije li pristati na ispunjavanje uvjeta što su u izravnoj suprotnosti s predizbornim obećanjima na osnovi kojih je i došla na vlast.

Neki je novinar Varufakis u prolazu dobio pitanje: "Je li ovo tužan dan za vas?". Varufakis je odvratio: "Ovo je tužan dan za Evropu"

I nema ništa normalnijega nego da se u takvoj situaciji raspiše referendum. Mada je to bilo logično očekivati, arogantni "Evropljani" ostali su zatečeni Ciprasovim potezom. Ne znajući kako na njega odgovoriti, osuli su i izravno, i preko medija propagandno-političku paljbju na grčkoga premijera, a u najboljoj staljinističkoj maniri počeli su upućivati izravne pozive grčkom narodu, zaobilazeći legitimnu vlast (stariji će se sjetiti sovjetskih poziva "zdravim snagama" u Jugoslaviji da sruše Tita nakon njegovoga raskida sa Staljinom). Pa se pokazalo da u izopačenom svijetu u kojem živimo nema ništa normalnijega nego da se i sama institucija referenduma, a pogotovo onaj koji se usudio za njom posegnuti u trenutku kada to moćima nije odgovaralo, napadne "iz svih oružja".

Najdemokratskiji mehanizam

Da se pri tome napadalo vlast koja je preuzela odgovornost na osnovu izbornih rezultata što su bili neupitni i neспоравани, to kao da nikoga nije zabrinjavalo. I tako su oni isti koji uporno osuđuju egipatski režim zbog izvođenja pred sud i smrte osude Mohamedu Mursiju, "prvom demokratski izabranom predsjedniku", uredno "zaboravili" da je demokratski izabrani Mursi vodio Egipat jasnim putem prema dokidanju demokracije, dok je demokratski izabrani Cipras, doveden doslovno pred zid, nakon što su odbijeni svi grčki prijedlozi usmjereni na postizanje kompromisa što bi Grčkoj omogućilo da "diše", poseguo za najdemokratskijim instrumentom jedne demokracije – izravnim izjašnjavanjem građana.

Taj se njegov potez, nakon što ga je čelnica Međunarodnog monetarnog fonda Christine Lagarde izravno vrijedala, govoreći kako je vrijeme da se u sali za sastanke nađu "odrasli", a njemački je ministar financija licemjerno "žalio grčki narod zbog vlade koju ima" (pa, dakle, i dovodio u pitanje jednu od osnovnih sastavnica same demokracije, slobodne izbore), ocjenjivan kao nekorektan, uz pozive Evropskoj uniji "da poduzme korake".

A kada Ciprasa ni to nije pokolebalo, počeli su se javljati "stručnjaci", dovodeći u pitanje legalnost i ustavnost grčkog referenduma (praksa što smo je do sada znali samo na primjeru nekih zemalja u razvoju, ili pak onih koje se "po novome političkom pravopisu" opet svrstava u ozbiljne prijetnje, čak i neprijatelje).

Najkraće rečeno: demokratski izabranu vladu željelo se kazniti zato što je posegnula za instrumentom, immanentnim upravo demokraciji, a na primjeru Grčke s kojom su prekinuti svi pregovori nakon što je raspisala referendum, htjelo se (i još uvijek se hoće) uspostaviti presedan koji će zaplašiti svaku članicu Unije koja bi pokušala – kažimo otvoreno – voditi računa sama o sebi (mada velike članice Unije to stalno rade). Tu kaznenu operaciju poduzimaju oni koji se predstavljaju kao demokrati. No, upravo je "grčki slučaj" pokazao do koje je mjere demokracija kao sustav postala tek smokvin list koji prikriva, i to sve neuspješnije, vlast krupnoga kapitala, otuđenih centara finansijske moći.

Najbolji je pokazatelj točnosti te tvrdnje podatak o famoznoj finansijskoj pomoći Grčkoj. Prema izjavama relevantnih stručnjaka Zapada (uključujući i neke iz Međunarodnog monetarnog fonda) savršeno je točno da Grci, građani, kojima je ta pomoć navodno namijenjena, iz godine u godinu sve teže žive, i to stenjući pod teretom uvjeta koje je ranijim vladama nametala famozna "trojka" (Međunarodni monetarni fond, Evropska središnja banka i Evropska komisija). Podaci o padu životnog standarda u Grčkoj poznati su i zastrašujući, od broja beskućnika na ulicama, preko broja nezaposlenih, pa do kolapsa zdravstvenog sustava i zatvaranja više desetaka bolnica.

Pokazalo se da u izopačenom svijetu u kojem živimo nema ništa normalnijega nego da se i sama institucija referenduma, a pogotovo onaj koji se usudio za njom posegnuti u trenutku kada to moćima nije odgovaralo, napadne "iz svih oružja"

U isto vrijeme, međutim, apologeti neoliberalizma "stenju" zbog toga što je, kažu oni, Grčkoj baš krenulo, kada su došli ti ljevičari i sve upropastili, ljevičari koji – riječima bivšeg francuskog predsjednika Sarkozya – ne žele surađivati. A suradnja, to su Grci vrlo bolno naučili (pa su zato od dolaska na vlast Ciprasove vlade počeli i odbijati) – značila je samo jedno: slušati i izvršavati.

To se, uostalom, ne sviđa ni inicijatorima austrijske akcije za izlazak te prosperitetne srednjoevropske zemlje iz EU. Oni, naime, kažu kako je 80%

ključnih zakona koji reguliraju svakodnevni život građana Austrije, nametnuto iz Bruxellesa, a nisu ih donijeli demokratski izabrani predstavnici u parlamentu u Beču. To – onako usput, ali nevažno nije.

A što se tiče pomoći Grčkoj, to i nije bila – ponovimo još jednom – pomoć Grčkoj, jer je više od 80% basnoslovnih iznosa otišlo izravno privatnim bankama koje su bile vjerovnici Grčke (francuskim, njemačkim, britanskim). Što samo potvrđuje tezu da su se "paketima finansijske pomoći" spašavale banke – vjerovnici, dok je Grčkoj – dužniku, bilo sve lošije i lošije. A to nas neminovno vraća onoj već toliko puta izrečenoj tezi: neoliberalni kapitalizam, bezdušan i nemilosrdan, u uvjetima krize spašava sebe, a na račun građana.

Možda je malo pretjerano, ali svakako nije daleko od istine reći da je posvuda, mislimo u prvome redu na nove članice Unije, ali i na neke stare, poput Italije, pa i Francuske, Španjolsku i Portugal da i ne spominjemo, gdje je MMF uspio nametnuti svoj recept rigorozne štednje, ostajala – "spaljena zemlja"

Elementi tragedije

Pa onda, evo male digresije na naše prilike, ne treba čuditi ni to što visoki predstavnik oporbene stranke u Hrvatskoj, stranke koja je uvjereni da samo što nije preuzela vlast, na pitanje u televizijskoj emisiji – kako namjerava (njegova stranka) riješiti problem ljudi koji kopaju po kontejnerima s otpacima, mirno odgovara da je to pitanje gradskih i komunalnih vlasti. O uzrocima kopanja po kontejnerima – ni riječi – to bi, naime, neminovno vodilo do pitanja o (ne)uspješnosti sistema u kojega se kunu. Riječ je, dakle, o općem sljepilu kada je u pitanju suočavanje s realnostima. To sljepilo, ta tvrdogлавa ustrajnost na mjerama što očito ne postižu uspjehe, na sustavu koji je evidentno dotrajao, taj animozitet prema svemu što ima (s pravom, ili ne) etiketu "lijevo", dovodi – u krajnjoj liniji – u pitanje projekt evropskoga ujedinjenja.

Sve te značajke prevladavajućeg načina razmišljanja u evropskim političkim elitama, došle su do izražaja u već spomenutoj raspravi u njemačkom Bundestagu. U baražnoj vatri kršćansko-demokratskog, ali i socijal-demokratskog poimanja onoga što se zbiva, jedini koji je stvari nazvao pravim imenom bio je Gregor Gysi, nekadašnji čelnik Ljevice. "Grčka vam vlada smeta zato što je lijeva. Pa recite to barem otvoreno", poručio je Gysi s govornice Bundestaga, zaradivši žučne replike prepune optužbi o jeftinom populizmu i iskrivljavanju stvarnosti.

No, za vrijeme rasprave jedan je zastupnik iznio zanimljiv podatak. Rekao je, naime, kako raspravu uz simultani prijevod, izravno prenosi i grčka televizija. Svatko, tko je malo bolje pratio grčku agoniju proteklih godina sjetit će se kako je jedna od vlada što su odgovarale Zapadu padajući ničice pred "božanstvom" privatizacije i privatnoga vlasništva naprosto ukinula državnu, javnu televiziju. I to je, kao, bilo posve u redu. A jedna od prvih Ciprasovih mjera u njegovih jedva pola godine upravljanja zemljom bila je ponovno uspostavljanje javne televizije. Tako da je imao i medij na koji je mogao računati (nije teško zamisliti situaciju u kojoj bi privatne televizije odbile prenositи njegove poruke grčkome narodu), ali i medij koji je Grčima izravno, bez ikakve "šminke" pokazao kako o njima, njihovoj vlasti i njihovoj zemlji raspravljuju u parlamentu najmoćnije članice Evropske unije.

Eto, to su osnovni elementi "grčke tragedije" koja je daleko od toga da bude završena i to je obris konteksta u kojem je valja promatrati i pokušati analizirati. Grčko "ne" na referendumu snažan je poticaj sličnim pokretima (ne euroskeptičima, nego izvorno evropskim) koji postoje u Španjolskoj (Podemos), Portugalu, Italiji, a vjerojatno i Francuskoj. Time bi natjerali i Njemačku da se drugačije ponaša. Grčko "da" na referendumu značilo bi poraz politike nacionalnog, odnosno državnog samopouzdanja i samosvojnosti, mada je ona bila neraskidivo vezana s jasnim pozivanjem na izvorne ideale ujedinjene Evrope i nije značila – kako je to "mudro" protumačila Hrvatska televizija – okretanje leđa Evropskoj uniji.

Grčko "ne" na referendumu snažan je poticaj sličnim pokretima koji postoje u Španjolskoj (Podemos), Portugalu, Italiji, a vjerojatno i Francuskoj. Time bi natjerali i Njemačku da se drugačije ponaša. Grčko "da" na referendumu značilo bi poraz politike nacionalnog, odnosno državnog samopouzdanja i samosvojnosti

Kako je referendum završio – znamo.

Kako će izgledati Evropa nakon njega, to nitko ne zna, mada će biti mnogo onih koji će tvrditi da znaju. No, u moru nepoznanica i poljuljanih uvjerenja, u moru probuđenih sumnji i strahova, ali i nada, jedno je sigurno: ni Evropa, ni Evropska unija nakon grčkog referenduma više neće biti ista. Evropska pak unija, odnosno oni kojima je zaista do nje stalo, a na osnovama ideja njezinih i duhovnih i političkih otaca, morat će dobro razmislići kako dalje. Jer, "slučaj Grčka" definitivno je na dnevni red stavio i "slučaj Evropa". Htio to netko priznati, ili ne.

SRPSKO TUŽITELJSTVO SUMNJIČI MARIĆA ZA UBOJSTVO JOŠ TROJICE CIVILA NA PODRUČJU GRUBIŠNOG POLJA

SLUČAJ MARIĆ

Zoran Daskalović

Kad su došli do prvih kuća, Marić je upao u jednu od njih, u kuću Slijepčevićih, iz koje su se ubrzo čuli pucnji. Marić je iz kuće izašao uznemiren i Černiju rekao da je ubio čovjeka jer je ovaj viknuo ženi da mu doda nož kako bi ubio ustašu. Černi je svoj iskaz koji je dao istražnom sucu u Bjelovaru, ponovio i na ročištu u beogradskom sudu. Marić je Černiju rekao da laže i iz beogradske sudnice poručio da će ga pronaći makar se ovaj sakrio i u mišoj rupi

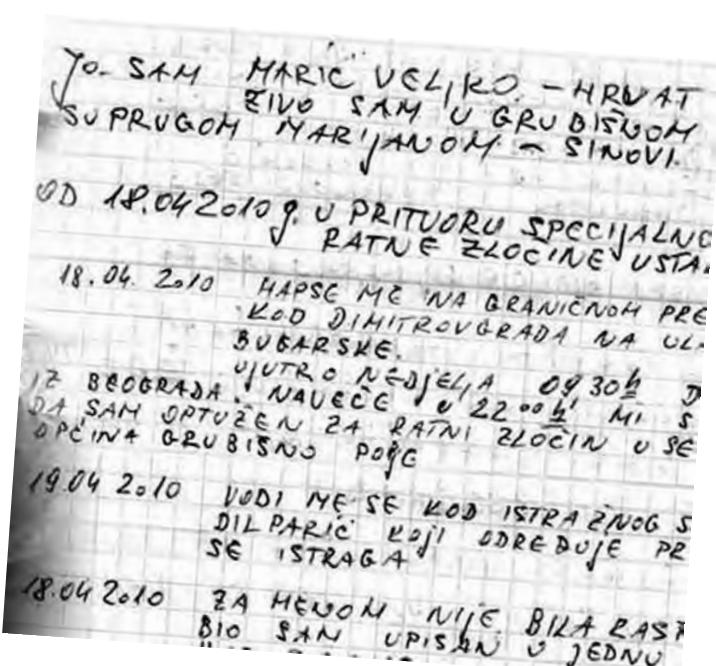
U kuću Petra i Ane Slijepčević u selu Rastovac kod Grubišnog Polja, u jutarnjim satima 31. listopada 1991. godine ušao je naoružani hrvatski vojnik u maskirnoj uniformi. Petar i Ana su za kuhinjskim stolom upravo završili s doručkom i pripremali se krenuti u branje kukuruza.

Ljutitim glasom vojnik ih je pitao ima li u kući četnika. Gotovo uglaš odgovorili su da osim njih u kući nema nikoga. Vojnik je, međutim, zgradio Petru za prsa i bacio ga na kauč i potom u njega ispalio nekoliko metaka. Okrenuo se i krenuo van iz kuće. Petar se nekako pridigao i krenuo za njim u hodnik, dovikujući mu neka ga dokrajči.

Vojnik se okrenuo i opet zapucao u Petru i u unutrašnjost kuće. Petar je pao na pod u pred soblju, a vojnik je izašao u dvorište pred kućom. Ana je krenula za njim dovikujući mu da joj je ubio čovjeka.

Vojnik je zastao i cijev puške uperio u Anu, premišljajući se da li da zapuca i u nju, ali je odustao, okrenuo se i otišao niz ulicu. Ana je uz pomoć susjede Francike prebacila ranjenog supruga na kauč na kojem je i izdahnuo. Bilo mu je 66 godina. Uz pomoć susjeda Ana ga je pokopala u školskome dvorištu, jer je groblje bilo minirano, pa je školsko dvorište gotovo godinu dana služilo kao privremeno pokapalište.

Ana Slijepčević je o ubojstvu supruga Petre dva puta dala iskaz istražnim sucima Županijskog suda u Bjelovaru – 29. travnja 2010. i 21. srpnja

2011. godine. U iskazima je svjedočila i kako je vojniku koji joj je ubio supruga u hodniku ispalila kapa koju je iznijela iz kuće i bacila na cestu, plašeći se da se on zbog nje ne vrati u kuću.

Dva dana kasnije, Josip Kisela iz susjednog Ivanovog Sela rekao joj je da joj je supruga ubio Veljko Marić, čiju je kapu upravo on prepoznao na cesti, uzeo je i dao mu je u jednom od kafića u susjednom selu. Kisela je u iskazu pred istražnim sucem potvrdio da je našao kapu i predao je Veljku Mariću, što je ovoga naljutilo, ali je i tvrdio da je Ana njemu, a ne on njoj, rekla da joj je Marić ubio supruga. U kasnijem svjedočenju Kisela je promjenio i svoju priču o kapi, tvrdeći da je kapu koju je našao na cesti ponio sa sobom i u kafiću pitao vojниke čija je kapa i tek je onda dao Mariću.

Kapa kao krunkski dokaz

Jedna obična vojnička kapa dobila je kasnije, u sudskom postupku pred Višim sudom u Beogradu, važnu ulogu u procesu protiv Veljka Marića kojemu se sudilo na temelju optužnice Specijalnog tužitelja za ratne zločine Vladimira Vukčevića zbog ratnog zločina koji je počinio ubivši Petru Slijepčevića. Veljko Marić je, naime, u Srbiji pritvoren 18. travnja 2010. godine, nakon što je uhapšen na srpsko-bugarskoj granici na kojoj se zatekao kao vozač kamiona na relaciji Njemačka-Turska. Marić je u Srbiji pritvoren i procesuiran na temelju zakonskih odredbi o univerzalnoj nadležnosti srpskih sudova za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije.

Viši sud u Beogradu, a kasnije i beogradski Apelacioni sud u žalbenom postupku, Veljku Mariću sudili su na temelju dokaza i iskaza svjedoka koje je na temelju ugovora o međunarodnoj pravnoj pomoći prikupilo i u Beograd poslalo hrvatsko pravosuđe, ponajprije Županijski sud u Bjelovaru. Svjedoci ispitani u bjelovarskom istražnom postupku, preko video linka svjedočili su i u beogradskom sudskom postupku iz Županijskog suda u Osijeku.

Svjedočenje Josipa Kisela o vojničkoj kapi koju je predao Veljku Mariću nakon ubojstva Petra Slijepčevića u beogradskom sudskom postupku postalo je dokaz kojim je potvrđeno svjedočenje Darka Černija, koji je kao i Josip Kisela u to vrijeme bio pripadnik Narodne zaštite iz Ivanova Sela, koja je sudjelovala u "akciji čišćenja" u selu Rastovac i okolnim selima koju je proveo 57. samostalni bataljon Zbora narodne garde iz Grubišnog Polja, kasnije preimenovan u 77. samostalni bataljon ZNG-a. Veljko Marić je u akciji sudjelovao kao pripadnik Vojne policije koja je bila pod zapovjedništvom Stožera za obranu Grubišnog Polja. Iako je Marić tvrdio da je ujedno bio i pripadnik 57. Specijalnog bataljona ZNG-a, njegovi zapovjednici su u sudskom postupku to demantirali tvrdeći da nije bio pod njihovim nego pod zapovjedništvom Stožera za obranu Grubišnog Polja, pa i da zapravo i nije smio ni trebao sudjelovati u oružanim akcijama bataljona ZNG-a, kao ni pripadnici Narodne zaštite.

Sudovi u Beogradu Mariću su sudili na temelju dokaza i ikaza svjedoka koje je na temelju ugovora o međunarodnoj pravnoj pomoći prikupilo i u Beograd poslalo hrvatsko pravosuđe, ponajprije Županijski sud u Bjelovaru

Braneći se Veljko Marić je upravo tvrdio da nije sudjelovao u "akciji čišćenja" bataljuna ZNG-a i da nije bio u Rastovcu kad je ubijen Petar Slijepčević. No, zapovjednik toga dijela bataljuna ZNG-a koji je pokušao iz Rastovca protjerati srpske pobunjenike svjedočio je da ga je vidio na punktu u Ivanovom Selu s kojeg su krenuli prema Rastovcu, a pripadnik Narodne zaštite Darko Černi svjedočio je da je u paru s Veljkom Marićem ušao u Rastovac.

Kad su došli do prvih kuća, Marić je upao u jednu od njih, u kuću Slijepčevićih, iz koje su se ubrzo čuli pucnji. Marić je iz kuće izašao uznemiren i Černiju rekao da je ubio čovjeka jer je ovaj viknuo ženi da mu doda nož kako bi ubio ustašu. Darko Černi je svoj iskaz koji je dao istražnom sucu u Bjelovaru, ponovio i na ročisu u beogradskom sudu, svjedočeći video linkom iz Osijeka. Marić je Černiju na kraju njegova svjedočenja rekao da laže i iz beogradske sudnice poručio da će ga pronaći makar se ovaj sakrio i u mišjoj rupi.

Viši beogradski sud je zbog ubojstva Petra Slijepčevića osudio Veljka Marića na 12 godina zatvora, a tu je presudu nakon žalbenog postupka potvrdio i Apelacioni sud u Beogradu, čime je ona postala pravomočna. Još dok je trajao taj sudski postupak, srpsko Tužiteljstvo za ratne zločine protiv Marića je pokrenulo postupak zbog sumnji da je tijekom 1991. godine na području Grubišnog Polja ubio još trojicu civila – Milana Vlaisavljevića, Ste-

vu Tvrđorijeka i Vladimira Kučera. Srpsko tužiteljstvo zapravo je istraživalo je li Veljko Marić kao vojni policajac pod direktnim zapovjedništvom Kriznog stožera za obranu Grubišnog Polja bio pripadnik eskadrona smrti kakvih je bilo i u drugim hrvatskim gradovima – od Vukovara i Osijeka, preko Pakračke Poljane i Siska, do Gospića.

Intenzivna suradnja

Marić je odmah nakon hapšenja u Srbiji na prvom ispitivanju na pitanje je li ranije kažnjavan, odgovorio da je bio osuđen na zatvorsku kaznu zbog upotrebe vatrenog oružja protiv policajaca. U beogradskim sudskim spisima nema detalja o toj sudskoj presudi protiv Marića, ali je tjednik *Nacional* objavio da je sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća protiv njega vođena istraga zbog sumnji da je sudjelovao u pljački župnog dvora na području Grubišnog Polja. Za njim je izdana tjericalica i organizirana potraga jer je bio u bijegu. Tijekom potrage Marić je naletio na jednu policijsku patrolu koja ga je zaustavila na cesti. Pritom je ubio jednog, a ranio drugog policajca. Zbog tog zločina je osuđen na 14 godina zatvora. Iz zatvora je, na temelju Tuđmanove uredbe, pušten početkom devedesetih godina pod uvjetom da se aktivno uključi u obranu Hrvatske. Raspoređen je u postrojbu vojne policije čija je prvenstvena zadaća navodno bila čuvanje i zaštita Kriznog stožera za obranu Grubišnog Polja, a ubojstvo Petra Slijepčevića i sumnje da je tijekom 1991. godine ubio još tri civila na tom području sugeriraju da je zapravo bio pripadnik eskadrona smrti koji su imali dozvolu za ubijanje sumnjivih i nepodobnih civila, navodnih petokolonaša.

Prije hapšenja i suđenja u Srbiji, protiv Marića je vođena istraga u Županijskom sudu u Osijeku, nadležnom za procesuiranje ratnih zločina u slavonskom dijelu Hrvatske. Kad je protiv Marića započeo postupak u Srbiji, hrvatsko pravosuđe je intenzivno u njemu surađivalo. Nadležni Županijski sud u Bjelovaru ispitao je svjedoke, obavio ekshumaciju i vještačenje posmrtnih ostataka Petra Slijepčevića, prikupio i druge dokaze i sve dostavio srpskom Tužiteljstvu za ratne zločine i beogradskom Višem sudu. Nikome u Hrvatskoj nije padalo na pamet da uskrati suradnju srpskom pravosuđu u postupku protiv Veljka Marića, jer čitavo desetljeće prije toga hrvatsko i srpsko pravosuđe, DORH i srpsko Tužiteljstvo za ratne zločine sve intenzivnije su surađivali u procesuiranju ratnih zločina koji su se dogodili za vrijeme rata u Hrvatskoj. Sklopjeni su i mnogi ugovori i sporazumi kojima su definirani, ne samo razmjena informacija i koordiniranje istraga, nego i načini i oblici međunarodne kaznenopravne pomoći kao što su prikupljanje i dostava dokaza, uvjeti za po-kretanje postupka, primanje optužnica, postupak za preuzimanje i ustupanje kaznenog postupka i slično.

Suradnja hrvatskog i srpskog pravosuđa u procesuiranju ratnih zločina rezultirala je, prije svega, sve brojnijim sudskim postupcima koji su se vodili u Srbiji protiv hrvatskih državljanima srpske nacionalnosti koji su počinili ratne zločine u ratu u Hrvatskoj i sklonili se u Srbiju u kojoj su dobivanjem statusa srpskih državljanima postali nedostupni hrvatskom pravosuđu, jer i Srbija, kao i Hrvatska i brojne druge zemlje, svoje državljanе ne može izručiti, nego im mora sama suditi. Da bi mogla suditi hrvatskim državljanima koji su u međuvremenu postali i srpski državljanji, a počinili su ratne zločine u Hrvatskoj i u drugim dijelovima bivše Jugoslavije, Srbija je propisala univerzalnu nadležnost svojih sudova kojom ih je ovlastila da mogu suditi svim počiniteljima ratnih zločina koji su se dogodili na prostoru bivše Jugoslavije. Pritom se,

naravno, nije ograničila samo na Srbe ratne zločince, nego i na sve druge koji su okrvavili ruke u ratovima na prostoru Jugoslavije.

I nikoga to nije smetalo, ni u međunarodnoj zajednici, ni u zemljama biće Jugoslavije, dok su srpski sudovi vodili postupke zbog zločina počinjenih u Hrvatskoj, BiH i na Kosovu koje su počinili pripadnici srpskih vojski, paravojski i policije i koji su u najvećem broju bili državljeni Hrvatske i BiH u vrijeme kad su zločine počinili. Tirkva je pukla kad je srpsko Tužiteljstvo za ratne zločine prije četiri-pet godina, nakon ukidanja vojnih sudova u Srbiji, preuzeo njihove postupke i podiglo optužnice protiv Tihomira Purde, Vesne Bosanac i Vladimira Šeksa. Hrvatski je sabor tada reagirao donošenjem Zakona o ništetnosti kojim se pokušao suprotstaviti univerzalnoj nadležnosti srpskih sudova za ratne zločine, a uzburkane političke strasti tada su se stišala nakon što je srpsko Tužiteljstvo odustalo od optužnice protiv Purde i Bosanac, a postupak protiv Šeksa i ostalih koje su ukinuti srpski vojni sudovi i tužiteljstva osumnjičili za ratni zločin vratio u fazu istražnih postupaka.

Pitanje nadležnosti

Hapšenje i suđenje Veljku Mariću u Srbiji, međutim, opet je vratio pitanje univerzalne nadležnosti srpskih sudova na dnevni red u odnosima između dviju zemalja, a pogotovo nakon ulaska Hrvatske u članstvo Europske unije. Odjednom je političarima svih boja u Hrvatskoj univerzalna nadležnost srpskih sudova za ratne zločine počinjene na bivšem jugoslavenskom prostoru postala neprihvatljiva i neodrživa, iako su i dalje ustrajali na stavu da Srbija mora procesuirati ratne zločine koje su počinili njezini državljeni ako želi postati članicom EU, a ona to želi i dobila je status države-kandidata. Članstvo u Europskoj uniji ohrabrilo je ovdašnje političare da od Srbije ucjenjivački traže da ukinе institut univerzalne nadležnosti njezinih sudova ako želi postati članicom EU, a pritom ne govore kako bi u tom slučaju Srbija nastavila voditi postupke zbog zločina počinjenih na Ovčari, u Sotinu, Lovasu, Belom Manastiru..., odnosno bi li odustajanjem od instituta univerzalne nadležnosti moralia poništiti sve do sada donijete sudske odluke u postupcima koje je vodila zbog zločina počinjenih u Hrvatskoj jer njezini sudovi nisu teritorijalno za njih nadležni, a i velika većina optuženih u vrijeme počinjenja zločina bili su hrvatski državljeni. Istovremeno, sve dok Srbija ne postane članica Europske unije u njoj se ne može primjenjivati europski uhidbeni nalog po kojemu bi Hrvatskoj moralia izručiti i svoje državljane koji su počinili ratne zločine na području Hrvatske.

Važna je činjenica i to što su srpski sudovi većinu procesa koje su do sada vodili protiv optuženih za ratne zločine počinjenih u ratu u Hrvatskoj vodili na osnovu suradnje s hrvatskim pravosuđem, odnosno DORH-om, koji im je i predao svoje istražne postupke i prikupljene dokaze kako bi procesuirali one koje je hrvatsko pravosuđe optužilo za ratne zločine. Bez te suradnje, ali i bez instituta univerzalne nadležnosti srpskih sudova, tih procesa ne bi bilo u Srbiji, ali ni u Hrvatskoj. Veljku Mariću se ne bi moglo suditi u Srbiji, ali ni svima onima kojima se sudi zbog zločina na Ovčari i drugim ratnim stratišтima u kojima su stradali hrvatski vojnici i civili. Svi su ti sudske postupci plod suradnje hrvatskog i srpskog pravosuđa, njihovih zajedničkih ruku djelo. I presude Veljku Mariću rezultat su istraga i dokaza koje je prikupilo hrvatsko pravosuđe, a srpski sudovi ih odvagnuli i donijeli presude, koje je, konačno, potvrđio i Županijski sud u Bjelovaru prije nego je Srbija odobrila da Veljko Marić ostatak kazne odrobija u hrvatskim zatvorima.

Veljko Marić je iz srpskog prebačen u hrvatski zatvor na osnovu odluke Županijskog suda u Bjelovaru kojom su potvrđene presude srpskih sudova donijete primjenom instituta o univerzalnoj nadležnosti srpskih sudova za ratne zločine počinjenih na prostoru bivše Jugoslavije. Bjelovarski Županijski sud je, uz blagoslov hrvatske politike, svojom odlukom priznao univerzalnu nadležnost srpskih sudova. Ako ovdašnji političari, pogotovo najgrlatiji među njima, pa i oni koji griju klupe u Europarlamentu, ustraju na zahtjevu da Srbija ukinе univerzalnu nadležnost svojih sudova morali bi tražiti od Županijskog suda u Bjelovaru da naknadno, sada kad je Marić u hrvatskom zatvoru, poništiti svoju odluku o priznavanju presuda srpskih su-

**Ukidanjem presude Mariću,
hrvatsko pravosuđe dovelo
bi do prekida sudskih procesa
koji se vode u Beogradu protiv
hrvatskih državljanina
za Ovčaru**

dova, jer su, eto, donesene na temelju instituta o univerzalnoj nadležnosti srpskih sudova za ratne zločine počinjene na bivšem jugoslavenskom prostoru, a Hrvatska je zakonom o ništetnosti poništila to njihovo pravo.

Ukidanjem presuda srpskih sudova kojima je Veljko Marić osuđen zbog ratnog zločina počinjenog u selu Rastovac, Hrvatska bi čitavom svijetu, ali i Srbiji, doista dala do znanja da ne priznaje univerzalnu nadležnost srpskih sudova. Veljko Marić bi bio pušten na slobodu, ali bi i Srbija dobila argument da odustane od instituta univerzalne nadležnosti njezinih sudova, pa ako ne može Mariću suditi zbog zločina počinjenog u Hrvatskoj, ne može to činiti ni svima ostalima kojima sudi zbog zločina koje su počinili van teritorija Srbije, a u vrijeme njihova počinjenja nisu bili srpski državljeni.

Ako je to rješenje hrvatsko-srpskog sporazuma zbog univerzalne nadležnosti srpskih sudova, onda će njime najsretniji biti ratni zločinci koji su godinama, i u Hrvatskoj i u Srbiji, izmicali kaznama zbog zlodjela koja su činili u ratnim vremenima. Vrsni pravni stručnjaci već dugo zajapurenim političarima, koji bi radije da zločinci ostanu nekažnjeni nego da Srbija i njezini sudovi, poput većine članica Europske unije i brojnih zemalja svijeta, primjenjuju institut univerzalne nadležnosti, predlažu da spor riješe potpisivanjem međudržavnog ugovora ili donošenjem zakona kojima bi detaljno precizirali međusobnu suradnju u procesuiranju ratnih zločina, pa i pitanje instituta univerzalne nadležnosti srpskih ili nekih drugih sudova.

Njihovi se glasovi, međutim, ne slušaju i ne čuju, kao što se i u slučaju Veljka Marića u javnosti nije govorilo da su presude kojima je osuđen plod suradnje hrvatskog i srpskog pravosuđa, odnosno da je u hrvatsko-srpskom pravosudnom postupku osuđen na 12 godina zatvora zbog ratnog zločina koji je kao vojni policajac počinio ubojstvom Petra Slijepčevića u listopadu 1991. godine u selu Rastovac.

RASPRAVE O NOTORNOM (4)

OLUJA

Goran Babić

**Nisu ni krajški Srbi nedužni i nevini
(te se njima čerez toga sudilo i sudi),
ali se iz čitavog tog vampirskog
kolopleta upravo "Oluja" (čak
ne i "Bljesak") izdvaja svojom
grandioznošću, masovnošću i
posljedicama**

Kad već raspravljamo o notornim stvarima jedno je jasno – u životu ove generacije nema ničeg "notornijeg" od "Oluje". Ne stavljam (iz više razloga) znak jednakosti premda stanovite sličnosti postoje, ali bar mene "Oluja" donekle podsjeća na Jasenovac u kojem je i moja (majčina) familija izgubila čak devetero bližih i dalnjih rođaka. Naravno, stradanja su u kojemu neusporediva, ali je ono osnovno, ono bitno i suštveno (da tako kažem) ili isto ili blisko ili srođno, a svodi se na progon, zator, iščeznuće, nestanak čitave jedne etničke skupine. U logoru se taj zločinački naum izvodio četiri godine, takozvanim klasičnim sredstvima primjerenum diluvijalcima iz Zagore pa taj arsenal mučila danas zovemo eksponatima (sjekira, panj, vješala, nož, žica, žica, žica), a svega pedeset godina kasnije Merčep, Norac, Orešković, Glavaš, itd. sve to isto (slično, srođno) izvode uz pomoć selotejpa ili američkih satelita (Piter Galbrajt) ili sudija u Hagu (Teodor Meron).

Rezultat tih dvaju različitih a dakle sličnih operacija jest jednak i dok je u Jasenovcu broj ubijenih veći, u "Oluji" je veći broj nestalih, iščezlih. Ako na suštinu stvari pogledamo iz tog rakursa (a suština je, ne zaboravimo, put, način i sredstvo da se u našoj domovini Hrvatskoj napokon definitivno riješimo Srba, tog remetilačkog faktora), onda je "Oluja" neusporedivo efikasnija. Ne samo da je jeftinija, kraća i praktičnija (te "humanija" i civiliziranija), nego je i neosuđujuća sve dok je Merona i Merončića, tih Jevreja za kućnu upotrebu, vještih da govno upakuju u staniol tako da se etničko čišćenje golebih razmjera nikako ne podvede pod termin genocid.

Zar nije notorno da su danas, četvrt vijeka od početka Tuđmanove idiotarije, velika područja Hrvatske potpuno pusta, nenastanjena? Tu se, pretpostavljam, Srbi neće vratiti, ali svaka pusta zemlja ište čovjeka, žitelja, stanovnika, naprsto vapi za njim pa će se jednoga dana i u toj hrvatskoj vukojebini (topljoj od hladnog i pustog Sibira) pojaviti ljudska nogu. Hoće li ona biti afganistska, senegalska, bangladeška, sirska ili neka peta i pedeseta, sasvim je drugo pitanje, a nije ga moguće riješiti blesavim Tuđmanovim presađivanjem pelcera iz Janjeva, koji se istinski nije primio ni u Kistanjima.

**U Međugorju se, doduše, vidi ono
što ne postoji (Gospa), a u Lici,
Bukovici, Grahovu, Glamoču,
Petrovcu itd. se ne vidi pustoš,
žalosne razdaljine od stotinu
kilometara bez žive duše**

Problem je, međutim, što u Hrvatskoj notorno (i kad bjelodano postoji) nije prepoznatljivo, uočljivo, vidljivo. U Međugorju se, doduše, vidi ono što ne postoji (Gospa), a u Lici, Bukovici, Grahovu, Glamoču, Petrovcu itd. se ne vidi pustoš, žalosne razdaljine od stotinu kilometara bez žive duše. I još je jedna, među notornim stvarima (te vrste), zanimljiva. Naime, ovo postojeće stanje (pustoš i praznina) očito nikome ne smeta niti se bilo koji domovine sin/ac zbog tog uzbuduje, a zamislimo da se nekim slučajem u tu geografsku rupu odjedared ili postupno useli pet milijuna miroljubivih Kineza, što za njih (Kineze) i nije neostvariva brojka. Da li bi hrvatski biskupi na takvu senzaciju ostali nijemi ili bi njihova brižna konferencija eventualno objavila kakvo saopćenje kad se već rupa, pustoš i praznina popunila ljudskim bićima? Jer je Kinez, iako žut, svejedno ljudsko biće, doduše druge vjere. Ne mogu, ni u najcrnjem snu, zamisliti što bi na tu temu izjavio kardinal Bozanić, onaj što mnogo rječitije zbori u Blajburgu nego u Jadovnom, gdje doduše još nije bio.

Hoćemo li, dakle, slaviti "Oluju" i onog dalekog dana kad se na olujne krajeve nasele braća Kinezi? Nemoguće je, naime, po prirodi stvari, da se oni tamo prije ili kasnije neće naseliti budući da, po definiciji, svaki manjak pronađe svoj višak, a notorno je da ovakva Hrvatska ima manjak ljudi i višak prostora, dok u isto vrijeme (ovakva) Kina ima višak ljudi, a manjak prostora. Već po zakonu spojenih posuda (da sve drugo načas zanemarimo) to se mora izjednačiti, a svi znamo da je bilo mnogo lakše protjerati stotine hiljada (pardon tisuća) Srba, nego što će biti sa milionima Kineza. Jer u takvom grandioznom humanitarnom poslu / poduhvatu ne mogu pomoći ni Galbrajt, ni Gotovina ni Meron (ako potonji još bude živ).

"Oluja" je, sve u svemu a gledajući iz evropskog rakursa, civilizacijski presedan. To je nesumnjivo zločinački akt, ravan Hitlerovo ideji o preseљenju Jevreja na Madagaskar (ili Staljinovoj zamisli o jevrejskoj republici negdje blizu Mongolije), ali za razliku od navedenih rješenja (koja nisu provedena), ovo je realizirano i današnja ga evropska civilizacija kao takvog nije sankcionirala. Kakvo uopšte treba da bude etničko čišćenje masovnih razmjera pa da ga Brisel, Hag, Pariz, London, Berlin... prepoznaju? Kakve trebaju biti njegove dimenzije? Kakva procedura? Ako se odvija na traktorima da li se takav prijevoz uklapa u standarde tamošnje administracije? Kako se tretiraju spaljene kuće, pobijene starice i starci? Život, perad, razorene crkve?

I da me se ne shvati krivo ni pogrešno. Ovo je tekst o "Oluji", ovo nije tekst o zločinima iz ratova devedesetih, koji su se (zločini) manji ili veći desili na svim stranama u Hrvatskoj i drugdje. Nisu u tom pogledu ni krajški Srbi nedužni i nevini (te se njima čerez toga sudilo i sudi), ali se iz čitavog tog vampirskog kolopleta upravo "Oluja" (čak ne i "Bljesak") izdvaja svojom grandioznošću, masovnošću i posljedicama. Kao što se zna, srpski narod u Hrvatskoj nije na prvim (ni na drugim, ni na bilo kojim) izborima glasao za HDZ, a bio je konstitutivan (narod a ne manjina!) i hrvatski mu je Ustav jamčio takav (pravni) status. Upravo je ta činjenica (ta notorna stvar) dovela najprije do izmjene Ustava (Smiljko Sokol), a zatim i do referendumu o otcjepljenju od Jugoslavije te na koncu konca i do "Oluje", odnosno do pretvaranja Srba u manjinu, koja je izgleda samo u ratu protiv ustaša bila većina.

**Srpski narod u Hrvatskoj nije na
prvim izborima glasao za HDZ,
a bio je konstitutivan narod
i hrvatski mu je Ustav jamčio
takov status. Proslava "Oluje"
nije zapravo drugo do trijumf
istorijskog revizionizma i to znaju
svi, i oni koji je proslavljuju i oni
koji se toj proslavi protive**

Proslava "Oluje" nije zapravo drugo do trijumf historijskog revizionizma i to znaju svi, i oni koji je proslavljuju i oni koji se toj proslavi (bar u duši jer javno ne smiju) protive. "Oluja" je živi dokaz da, ako Hitler i nije pobijedio, njegovi sljedbenici svakako jesu. Da nije tako ni preživjele ustaše danas u Hrvatskoj ne bi primale mirovinu niti bi dinamit digao u zrak tolike hiljade (pardon tisuće) partizanskih spomenika. Ili ukratko – oni će možda i slaviti prvi partizanski odred u Sisku (ne i u Srbu), ali će pod njegovu petokraku u sve gušćem mraku obavezno podmetnuti fitilj.

ZA KOLEKCIJONARSTVO JE VAŽNIJA LJUBAV OD NOVCA

BORIS VRGA, KOLEKCIJONAR I PJESNIK

Sretna je okolnost što postoje srpske nacionalne ustanove koje se brinu za književnu, likovnu, arhivsku, kartografsku i drugu baštinu Srba u Hrvatskoj i koje mogu, barem dio onoga što se pojavi na tržištu otkupiti, sačuvati od propasti i prezentirati javnosti. I to je jedan od načina da Srbi u Hrvatskoj sačuvaju svoj identitet

RAZGOVARALA: Ljiljana Vukašinović

FOTO: Jadran Boban

Boris Vrga (1953.) po struci liječnik pulmolog, ništa manje značajan kao pisac dragocjenih likovnih monografija umjetnika njegova pokupskog i posavskog kraja. Pjesnik ostvaren kroz različite pjesničke forme, uvršten u niz jugoslavenskih i hrvatskih antologija. Kratkim razgovorom predstavljamo ga kao jednog od ponajboljih poznavatelja i kolekcionara grafičkih djela u Hrvatskoj, ali i osobu upoznatu sa trenutnim stanjem na tržištu umjetnina.

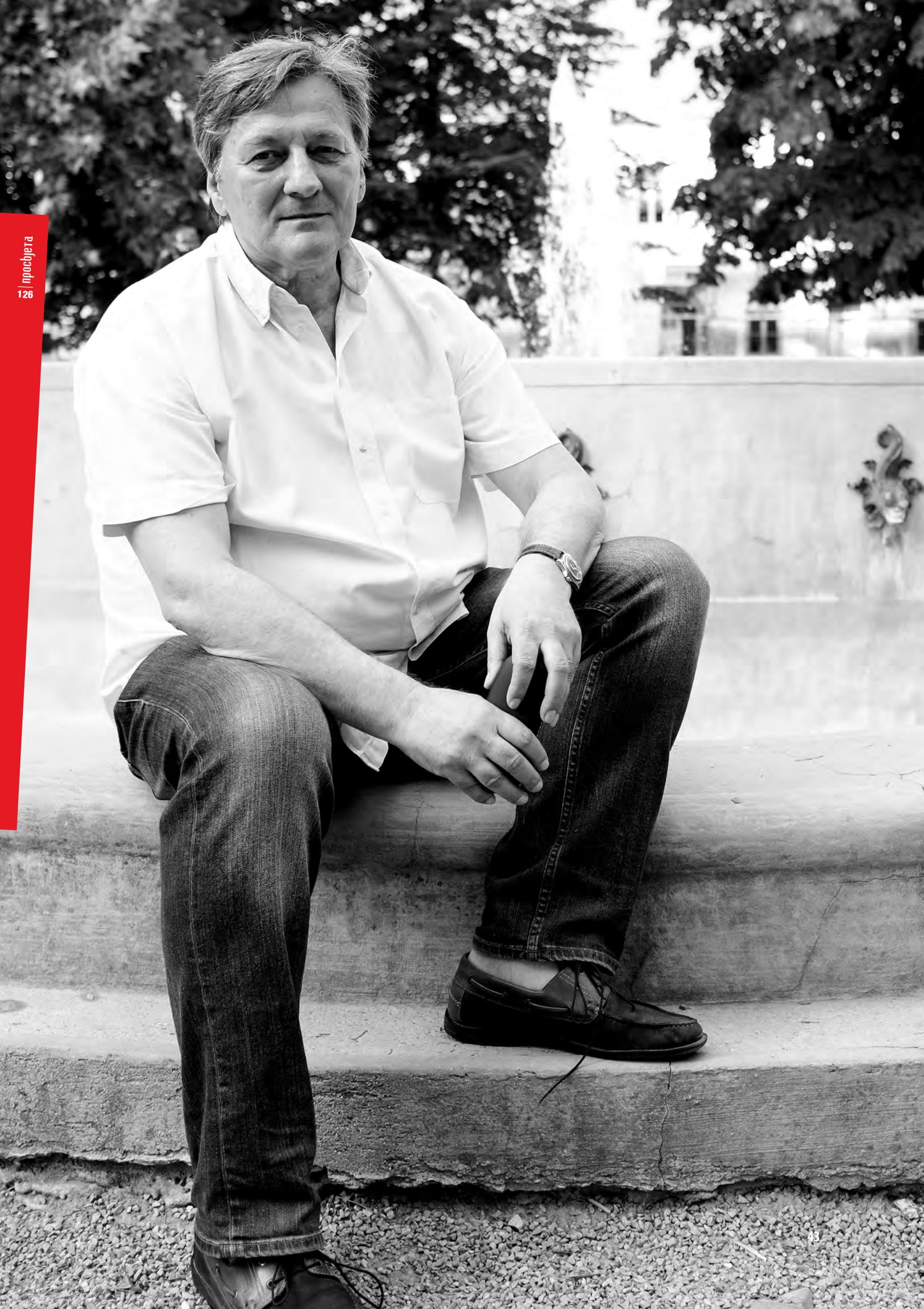
U izložbenom prostoru Središnje knjižnice Srba u RH u Preradovićevoj ulici u Zagrebu, nedavno ste priredili retrospektivnu izložbu jednog od ponajboljih, ali i zaboravljenih hrvatskih grafičara Dušana Kokotovića iz svoje grafičke zbirke. Kada se kod Vas javila strast za sakupljanjem umjetničkih djela i zašto baš grafika?

Boris Vrga: Interes za sakupljanje umjetničkih djela javio se još za vrijeme studija, kada sam iz male petrinjske sredine došao u Zagreb, koji je u to vrijeme bio prepun kulturnih događanja koje sam često posjećivao. Povratkom sa studija u zavičaj, počeo sam intenzivnije sakupljati razna umjetnička djela. *Spitirus movens* moje sakupljačke prakse bila je ljubav prema zavičajnom mikrokozmosu kojega bitno određuje pridjev pokupski, a koji označava kraj koji se proteže uz rijeku Kupu. Smatram da taj regionalni konceptualni okvir (koji u sebe uključuje i Gorski kotar, Kordun, Baniju i Pokuplje) nije ograničavajući princip moga sakupljačkog interesa, već naprotiv, način da

se spomenuti prostor simbolički objedini i da se ono što je na stanoviti način regionalno i lokalno promovira izvan svojih geografskih granica. Mada kolekcioniram i druga umjetnička djela, izvorna grafika je moj prevalentni sakupljački interes, kako zbog delikatnosti svojih disciplinarnih zakonitosti, tako i radi svoje finansijske dostupnosti i mogućnosti da se za relativno malen novac nabave originalna likovna djela eminentnih umjetnika.

Postoji li pritom neka poveznica tj. ključ prikupljanja?

Boris Vrga: Da bi uopće bila konstituirana kao kolekcija, svaka skupina likovnih djela mora sadržavati ključnu riječ koja povezuje sva djela uvrštena u zbirku. Kolekcioniranje grafičkih djela onih autora koji su rođeni ili djelovali u pokupskom prostoru predstavlja bitnu poveznicu i temeljni uvjet koherencije moje zbirke, koja se, unatoč svojoj regionalnoj definiciji, može okarakterizirati i kao presjek hrvatske grafičke umjetnosti nastale u zadnjih 100 godina. Da je tome tako, dokaz su dva "Petrinjska salona grafike" koje sam, vođen spoznajom o krizi grafičkih izložbi i mišlju da ne mora baš sve grafički važno biti locirano u Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku te da mali gradovi mogu inicirati zapažene kulturne projekte, priredio u Petrinji 2008. i 2014. godine. Za razliku od Drugog salona, na kojem je bila prezentirana recentna pokupska grafika, na Prvom je izlagalo pedeset autora iz moje zbirke, između ostalih i T. Krizman, I. Benković, Lj. Babić, M. Steiner, V. Gecan, M. Detoni, J. Restek, V. Svečnjak, Z. Šulentić, Đ. Tiljak, V. Varlaj, Lj. Šestić, Z.

Gradiš, N. Reiser, M. Makanec, K. Hegedušić, B. Šuput, I. Kožarić, I. Antolčić, N. Koydl, J. Vaništa, D. Kovačević i drugi, poredani u generacijskom rasponu od 1886., kada je rođen najstariji izlagač, do 1975., kada je rođen najmlađi. Već sam popis ovih imena, dokazuje da su u pokupskom prostoru ponikli i/ili djelovali autori koji su itekako relevantni za cijelokupnu hrvatsku umjetnost i da se među njima nalaze mitska imena hrvatske grafike, primjerice Tomislav Krizman i Milan Steiner.

*Spitirus movens moje
sakupljačke prakse bila je
ljubav prema pokupskom
zavičajnom mikrokozmosu.
U zbirci sam sakupio radove
preko 80 umjetnika s više
od petsto grafičkih listova i
dvadesetak grafičkih mapa*

Osim Dušana Kokotovića i prethodno spomenutih autora, koji su još umjetnici zastupljeni u Vašoj grafičkoj zbirci?

Boris Vrga: Moja grafička zborka nije impozantna u onolikoj mjeri u kojoj je to bila grafička zborka bivšeg hrvatskog ministra kulture Bože Biškušića – koja je bila sastavljena od 1540 mahom samozidanih listova i 2007. donirana gradu Splitu – što dakako ne znači da je lišena žanrovske, poetičke, izričajne, personalne i drugih specifičnosti grafičkog izričaja. Unatoč tome, osim zbirke Borisa Baranovića, koji inače živi u SAD-u i koji je Šibeniku donirao sto litografija Honorea Daumiera, ne znam ni za jednog drugog kolezionara koji je do sada javno prezentirao grafičku zborku koja bi bila opsežnija od moje. U njoj je zastupljeno preko 80 umjetnika s više od petsto grafičkih listova i dvadesetak grafičkih mapa. Uz prethodno spomenute autore, u njoj se nalaze grafike B. Čikoša Sessie, O. Glihe, M. Kumbatović, M. Šuteja, D. Barića, A. Biočića, I. Cikuše, V. Ercegović, I. Heila, S. Jovanovića, I. Kečkeš-Kozaki, V. Kožić, E. Matan, V. Pečenca, M. Petrića, Z. Poldručića, P. Skutarija, D. Butale, B. Ćuka, A. Forenbachera, Ž. Janeša, A. Krupe, A. F. Krupe, V. Minić, M. Pejakovića, Đ. Petrovića, P. Salopeka, P. Orlića, N. Dragarića, F. V. Šignjara, J. S. Stanisosa, S. Striegla, F. Vaića, D. Žilića, K. Killera, L. Findrika, M. Šparovec, V. Kuntner, G. Bokovića Pika, P. Grgeca, I. Novaka i drugih. Osim Zdenka Gradiša i Dušana Kokotovića, kojima sam dosada predio samostalne izložbe, u mojoj se zborki nalazi veći broj grafičkih listova potpuno zanemarenog Milenka D. Đurića, autora prve karlovačke grafičke mape (*Karlovac, 1929.*) i agilnog propagatora grafičke umjetnosti te Dragana Čubrića, učenika poznatog avangardnog umjetnika Mihaila Petrova. Grafike Dragana Čubrića odlikuju se modernim grafičkim senzibilitetom i iskrebi me obradovalo ukoliko bih ovom, još životom i djelatnom grafičaru (rođ. 1928.), uspio prirediti samostalnu izložbu. Kako su svojom odlikom umnoživosti, pa i samom tehnikom izrade vezani uz grafički medij, u mojoj

se zbirci nalazi i stotinjak plakata čiji su autori upravo neki od prethodno navedenih umjetnika.

Da li je i koliko trenutna ekonomska kriza utjecala na tržiste umjetnosti, odnosno da li sada lakše dolazite do željenih artefakata?

Boris Vrga: Kako je jedna od bitnih uloga grafičkog lista socijalna disperzija umjetnosti, njegova cijena nikada nije bila previšoka, barem u odnosu na cijenu slikarskih ili kiparskih djela. Ta pristupačnost u cijeni, koja u konačnici ovisi o ugledu autora i tehnici izrade, omogućavala je i financijski slabije stojecim osobama nabavku pojedinih grafičkih listova. Moja kolekcija nastajala je ponajviše kupovinom, a potom poklonima samih umjetnika i zamjenama s drugim kolezionarima, kojih je, bar kada je u pitanju grafički medij, još uvek vrlo malo. Iako sam pojedine listove kupovao i u galerijama, najveći broj grafika nabavio sam na sajmovima antikviteta u Vukovarskoj, nedjeljnom "buvljaku" na Britanskom trgu ili putem internetske prodaje. Kako živimo u vrijeme ozbiljne ekonomske krize, to je i moja platežna moć sve manja pa su i akvizicije novih grafičkih listova sve rjeđe.

Osim umjetničkih djela, poznavalač ste i kolezionar starih knjiga i časopisa. Kakvo je stanje i sudsbita srpske kulturne građe na tržištu danas?

Boris Vrga: Moja kolezionarska aktivnost doslovce je započela sakupljanjem knjiga najrazličitije provenijencije, a s vremenom se suzila na knjige zavičajnih autora. Moj pokojni otac bio je lugar u jednom banijskom selu, a u lugarnici, na rubu šume, nalazila se je mala seoska biblioteka iz koje su seljani, naročito za zimskih mjeseci, posuđivali knjige. I sâm sam ih kao dijete, često uzimao u ruke i uz svjetlost petrolejke prelistavao, iskazujući poseban interes za one koje su imale lijepo dizajnirane korice, više ilustracija i ukrašenja slova. Siguran sam da se upravo u to vrijeme, rodila moja fascinacija knjigom i moje knjigoljublje. S nostalgijom se prisjećam antikvarijata Matice hrvatske u Illici, *Tina Ujevića* na Zrinjevcu ili *Erope* u Praškoj, u koje sam često zalazio i kupovao naslove koji su me zanimali. Posebno su me privlačile umjetnički opremljene i estetski oblikovane knjige, koje su imale zanimljive ilustracije i *ex librise*, pa nije daleko od istine postavka kako su me upravo ovakve knjige senzibilizirale za grafički medij i kolezioniranje grafika. Unatoč upornom traganju, gospoda Strižić, Krovinović i Vodopija, koji su vodili spomenute, danas nažalost deložirane antikvarijate, nisu mi uspjeli nabaviti originalna izdanja Save Mrkalja, Spiridona Jovića, Dušana Jerkovića i Nikole Vukojevića, sisački književni časopis *Razvitet* iz 1950-ih te petrinjske listove *Glas Banje* iz 1914. i *Naša brazda* iz 1940., koje bih rado imao u svojoj zavičajnoj biblioteci.

Ovime sam dobrim dijelom odgovorio na Vaše pitanje kakva je sudsbita srpske kulturne građe na današnjem tržištu. Kao što se može zaključiti iz prethodno rečenoga, ovakva građa se na našem tržištu pojavljuje rijetko, pa ju možemo smatrati raritetnim gradivom. Sretna je okolnost u svemu ovome, postojanje srpskih nacionalnih ustanova koje se brinu za književnu, likovnu, arhivsku, kartografsku i drugu baštinu Srba u Hrvatskoj i koje mogu, barem dio onoga što se pojavi na tržištu otkupiti, sačuvati od propasti i prezentirati javnosti. Mislim da je i to jedan od načina da Srbi u Hrvatskoj sačuvaju svoj identitet i pruže svoj prilog boljem razumijevanju sličnosti i razlika koje postoje između pojedinih nacionalnih i vjerskih zajednica, kako u onim sredinama u kojima žive i djeluju, tako i na globalnom planu.

ĐORĐE PETROVIĆ (8. 5. 1933. – 7. 6. 2015.)

MAJSTOR PIKTURALNE PERFEKCIJE

Boris Vrga

"Slikanjem želim da mijenjam svijet oko sebe, da ukazujem na sve ono što je lijepo i čovjeku dostupno. Dužnost umjetnika je da svojim stvaralaštvom omogući i drugom čovjeku da osjeti tu ljepotu koja se stvara. To je uostalom zadatak cijele umjetnosti i svih stvaralaca."

Đorđe Petrović (1977.)

Ni punih mjesec dana nakon svoga 82. rođendana preminuo je u karlovačkoj bolnici slikar Đorđe Petrović. Svojim skoro 65-godišnjim umjetničkim i 40-godišnjim pedagoškim djelovanjem u Karlovcu postao je jedan od njegovih najuglednijih građana, a njegova smrt duboko je rastužila prijatelje i brojne poštovaoce.

U javni umjetnički život Karlovca stupio je kao osamnaestogodišnji gimnazijalac 1951. godine, izlažeći kao član Omladinskog kulturno-umjetničkog društva "Dragutin Armando" kojim je uspješno rukovodio akademski slikar Alfred Krupa. Tom je prigodom njegovo malo i prvo realizirano ulje *Struga* izazvalo pažnju engleskih novinara koji su posjetili izložbu i otkupili ga.

Zahvaljujući Krupinim poukama i podršci gimnaziskog profesora crtanja Josipa Resteka, kao i savjetima koje je dobivao u kontaktima sa slikarom Josipom Vaništom, već krajem 1953. održao je u gradskoj galeriji svoju prvu samostalnu izložbu koja je bila pozitivno iznenađenje za karlovačku publiku što svjedoči novinski osvrt u kojem se konstatira: "Đorđe nema titule, ali njegovi radovi imaju ono nešto što mnogo obećava, onu unutrašnju snagu, koja bljesne na pojedinim uljima, koja govori o jednom snažnom talentu koji se više ne krije u Petroviću, jer se Đorđe sam otkrio svojim prvim samostalnim istupom."¹

Ohrabren pozitivnim reakcijama stručne javnosti, Petrović se još motiviranije i intenzivnije posvetio slikanju. Položivši strogi prijemni ispit 1955. godine upisao je

studij slikarstva na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Putujući sve vrijeme trajanja studija ranojutarnjim vlakom iz Karlovca u Zagreb i potom večernjim iz Zagreba u Karlovac, na isto je diplomirao 1959. u klasi uvaženog profesora Jerolima Mišea. Netom prije završetka studija, 1958. priredio je svoju drugu samostalnu izložbu u Karlovcu koju je posjetilo nevjerojatnih 25.000 ljudi.² Na njoj su motivski dominirali čamci s Kupe na kojima, prema mišljenju povjesničara umjetnosti Petra Skutarja "Petrović znalački raspoređuje svjetlosne akcente i upravo magnetski vezuje naš pogled za lađe pjeskara, koje to više nisu, jer su pretvorene u samo svjetlo. Svjetlo je rastvorilo predmet, ali to nije ono što su radili davno prije impresionisti, jer Petrović ovdje prilazi čisto subjektivno, naglašavajući ekspresivnost svjetlosku i potezom."³

Motivi rijeke Kupe, njenih čamaca i mostova, kordunaških brda i gorskokotarskih pejsaža, karlovačkih veduta s prikazima starih ulica, oronulih zidova i naherenih krovova kuća, mrtvih priroda i interijera, realizirani uljem, crnim i bijelim krejonom ili temperom, dominirali su i na narednim slikarevim izložbama održavanim u Karlovcu 1964., 1967., 1972., 1973., 1975., 1976. i 1980. godine. Mada je u svom stvaralaštvu znao ulaziti i u prostore apstrakcije (ciklusi *Finale*, 1972.- 1977., *Vrijeme i prostor*, 1978., *Impresije*, 1979.), u najvećem dijelu svoga stvaralaštva ostao je vjeran figuraciji u rasponu od akademskog realizma i slikar-

¹ Anon.: *Prva samostalna izložba slikara amatera Đorda Petrovića*, "Karlovački tjednik", 1. 1. 1954.

² Dvadeset godina kasnije, 1978., prilikom održavanja njegove samostalne izložbe crteža, zelena izložbena dvorana karlovačkog Zorin-doma bila je toliko prepuna da umjetnik nije imao mjesta na kojem bi

stajao za vrijeme otvorenja izložbe.

³ Petar Skutari: *Uz izložbu Đ. Petrovića*, "Karlovački tjednik", 8. X. 1964.

Đorđe Petrović: *Usamljeni odblijesci*, akvarel, 18 x 62 cm, 1995.

stva minhenskog kruga, preko figurativne impresije i ekspresije do simboličkih i nadrealnih kompozicija (ciklus *Stari satovi*).

Unatoč motivskoj širini i izražajnoj razvedenosti svedenoj na istraživanje oblika i boja, kritičar Juraj Baldani je povodom retrospektivnog izbora iz njegova opusa predstavljenog u Karlovcu 1981., ispravno apostrofirao Petrovićeve široke stvaralačke mogućnosti "proistekle iz jedinstvene baze čije su osobine duhovni senzibilitet, smisao za modelaciju, sluh za boju i osjećaj za svjetlo."⁴ Pridodamo li ovom nizu individualnih osobina, osjećaj za suštinsku ekstrakciju motiva i njegovo svođenje na elementarnost znaka, definirat ćemo one premise Petrovićevog jezika koje su mu osigurale stvaralačku samosvojnost i slikarsku prepoznatljivost.

Majstor akvarela

Nakon retrospektivne izložbe 1981. Petrović je shvatio da je jedna stvaralačka faza bilancirana i da se mora okrenuti novim stvaralačkim izazovima. Slijedom svojih osobnih predilekcija, koje je povodom retrospektive pouzdano apostrofirao monografist Petrovićeva djela Juraj Baldani, te duge tradicije akvarelnog izričaja u karlovačkom miljeu koja je nedvojbeno utjecala i na njegovo slikarsko formiranje, Petrović se, počevši od 1982. godine, posvetio akvarelnom mediju. Zahvaljujući tome stvorio je veći broj akvarelnih ciklusa iznimne metferske kakovće: *Draganički ribnjaci*, *U susret kiši*, *Promenada na kiši*, *Proletarna razbuđenost*, *Obojena jesen*, *Ekološki ciklus*, *Ostavština za budućnost*, *Vodene horizontale*, *Put na Svetu goru* i druge, zahvaljujući kojima se je afirmirao izvan mjesnog karlovačkog prostora.⁵ Toj afirmaciji svojim su kritičkim interpretacijama pridonosili Vladimir Maleković, Elena Cvetkova, Petar Skutari, Josip Škunca, Bogdan Mesinger, Juraj Baldani, Ivo Musić, Stanko Špoljarić, Biserka Smoljan-Čerina, Dejan Medaković i drugi vrsni povjesničari umjetnosti i likovni kritičari koji su zarana prepoznali visoku vrijednosnu razinu i artističku perfekciju njegovih akvarela, ali i otkupne nagrade na Bijenalima akvarela Jugoslavije koje mu je dodjeljivala struka 1983., 1987. i 1989. godine.

Svojim promišljanjem ovog medija i osobenim likovnim senzibilitetom, Petrović je na najbolji način reprezentirao specifične zakonitosti akvarela zasnovane na neposrednosti doživljaja, spontanosti i svježini stvaralačkog postupka, brzini

reakcije i odsustvu popravaka. Pročišćavajući svoje akvarele od faktografije i suvišnih podataka, on je stvarao sadržajno reduktivne akvarele čiji su ishodišni motivi sintetizirani u plastične metafore prostora i simbole njegovih emotivnih stanja i duševnih raspoloženja. Bez naročita pretjerivanja može se reći kako je Petrović stvorio svoj akvarijski svijet sastavljen od nekoliko amblematskih simbola (npr. voda, čamac, stablo, grm, silueta čovjeka) u čijim se podtekstovima odčitava njegov poetsko-meditativan odnos prema stvarnosti, sklonost ka romantici, meditaciji i sanjarenju te osjećaj ljudske melankolije i usamljenosti.

Gotovo paradigmatični za njegov opus postali su horizontalno formatirani, blago sfumatizirani i lazurni akvareli realizirani širokim plohama koje se manje ili više slojevito nadovezuju jedna na drugu i šire u dubinu horizonta na kojem se spajaju voda i nebo ostvarujući pritom ugođaje koji su puni neke tajanstvene utihe i začudne poezije.

Kromatski raspon njegovih pejsaža kretao se od suptilnih žuto-smeđih tonova te sivoplave i modrozeleneakste game do onih artefakata na kojima je dominirala ekspresivnija intonacija zasnovana na razigranijoj kompoziciji te zvučnijim i otvorenjim kromatskim mrljama (ciklusi: *Vrijeme pajaca*, *Maskenbal* i *Cvijeće*). Pravidna statičnost većine Petrovićevih artefakata, dinamizirana je ritmom prostornih planova i svjetlosnim bljeskovima koji nadilaze mimetičnost opservacije i erealiziraju doživljaj ishodišnog motiva.

Pretvoreni u vizije i osobnu ekspresiju viđenog, svojom pikturalnom perfekcijom Petrovićevi akvareli afirmiraju ideju čistoga slikarstva i izraznu ljepotu akvarelnoga medija. Uravnotežujući stvaralački duh i slikarsku materiju, oni se opiru nepovjerenju naše svakidašnjice i vremenu koje nepovratno otice.

Zasluzni pedagog

Mada je najavljuvao daljnju "dopunu i učvršćivanje znanja svojim ostankom u Zagrebu ili odlaskom u Beograd", Petrović se po završetku studija slikarstva, vratio u Karlovac i posvetio pedagoškom radu.⁶

Nakon djelovanja u Osnovnoj školi "Dragoja Jarnević", od početka 1970-ih do umirovljenja 2000. godine radio je na Osnovnoj školi za slušno oštećenu dje-

⁴ Juraj Baldani i Nikola Perić: *Đorđe Petrović*, "Prosvjeta", Zagreb, 1997., str. 31.

⁵ Dokaz su tome samostalne izložbe priređene u Zagrebu (1987., 1998., 2002., 2003., 2005. i 2012.), Osijeku (1987., 1988., 1989., 1990., i 2008.), Rijeci (1995., 1996., 1997., 1998., 2001. i 2003.), Beogradu (1987., 2002. i 2006.), Novom Mestu (1994. i 2004.), Kragujevcu (2002. i 2007.), Ljubljani (2004.), Erlangu (1989.), Skopju (2004.), Sarajevu (2002.), Banja Luci (2002.), Mostaru (2003.), Sremskim Karlovcima (2001.), Subotici (2005.) i drugim mjestima bivše države, na kojima je prinosio dobar glas karlovačkog akvarela.

⁶ O ovoj, za mlade slikare, uvijek aktuelnoj dilemi, jednom je zgodom izjavio sljedeće: "lako je ateljerski rad ustvari najveća želja svih mladih slikara, jer daje najveće mogućnosti za usavršavanje i individualni rad, on se teško ostvaruje. Razlozi su uglavnom materijalne prirode. Praktički je nemoguće da mladi slikar stvori vlastiti atelje, a skupnog, bar u Karlovcu nema. A ozbiljno se baviti slikarstvom, može samo u ateljeu." (opširnije u tekstu: Vlado Bojković: *Približiti čovjeka umjetnosti*, "Karlovački tjednik", 6. VIII. 1959., str. 4.).

cu, kasnije preimenovanoj u Centar za edukaciju i rehabilitaciju sluha i govora "Slava Raškaj". Zastupajući ideju estetskog odgoja u tehničkoj i likovnoj izobrazbi učenika, poticao je i usmjeravao njihovu kreativnost te im širio likovnu kulturu. Zahvaljujući tome, radovi njegovih učenika izlagani su na brojnim izložbama održavanim u zemlji i inozemstvu na kojima su postizavali vidne uspjehe.

Godine 1974. priredio je u izložbenom prostoru *Zorin-dom* u Karlovcu nezaboravnu izložbu izvornih radova djece oštećena sluha na temu vrtuljka, preslice, karlovačkih starina i tapiserija, pri čemu su naročitu pažnju izazvali eksponati izvedeni u bakru. U novoj zgradi Centra za resocijalizaciju djece i omladine na Baniji, njegovi su učenici 1979. realizirali veliku zidnu sliku na temu podvodnog morskog svijeta i tapiseriju za predvorje novog hotela Korana, a 1980. u Tifloškom muzeju Jugoslavije u Zagrebu održali su izložbu sastavljenu od 110 izložaka. Petrovićev pedagoški angažman potaknuo je poznatog književnika i kroničara karlovačkog života Stjepana Mihalića da njegovo djelovanje definira "*majstorskom radionicom Đorđa Petrovića.*"⁷

Za naročite zasluge na području likovne pedagogije posvećene rehabilitaciji djece oštećenog sluha, aktivnog bavljenja slikarstvom i radom na širenju likovne kulture dobio je 1966. godine *Decembarsku nagradu grada Karlovca*, a 1981. Savez likovnih pedagoga Hrvatske dodijelio mu je naziv "Zaslužni likovni pedagog Hrvatske."

Godine 1985. dobio je Plaketu u čast 6. svibnja, Dana oslobođenja Karlovca, za izuzetne rezultate u dugogodišnjem pedagoškom radu s hendikepiranom djecom, za kvalitetan doprinos likovnom identitetu čitavog niza manifestacija koje su se održavale u Karlovcu, za poticanje radničkog likovnog stvaralaštva i inicijativu za humanizaciju bolnice na Švarči, a 1990. dodijeljena mu je karlovačka nagrada za životno djelo "Marijan Matković".⁸

Mada mu je pedagoški rad oduzimao puno kreativne snage i vremena, prepoznavanje darovitosti, operacionalizacija kreativnih ideja i kompetentno usmjeravanje stvaralačke energije kod svojih učenika, donijelo mu je, uz brojna priznanja javnosti, i puno osobnog zadovoljstva, nastalog kao rezultat promicanja pedagoških inovacija i pronaalaženja sigurnih životnih putova za brojnu hendikepiranu djecu.

Osobne evokacije

Đorđeve slike upoznao sam prije negoli njega samoga. Riječ je o jednom krajoliku realiziranom žutosmeđom uljenom bojom koji je visio na zidu petrinjskog paroha i poliglote Dušana (Branka) Jakšića, kod kojega sam, poput mnogih petrinjskih osnovaca i gimnazijalaca, dopunski učio strane jezike. Kako je protina supruga bila rođena sestra Đorđeve majke, to je, zahvaljujući spomenutoj rodbinskoj vezi Đorđa „dopalo“ da radi ikonostas za obnovljeni petrinjski hram Sv. Spiridona. Izrađujući 16 ikona, sredinom 1970-ih, on je svojim fićom, kojeg je vozila supruga Neđa, često dolazio u Petrinju, pa sam ga tako i lično, nažalost, samo površno, upoznao.

U Đorđevu slikarstvo bio sam involuiran posredstvom pokojnog karlovačkog novinara Nikole Perića, suautora monografije o Đorđevom slikarstvu koju je 1997. objavila zagrebačka *Prosvjeta*. Kako je isti bio pasionirani kolezionar karlovačkih razglednica, fotografija, slika, knjiga i svega drugoga što je imalo karlovački predznak, redovito sam se s njime sastajao po zagrebačkim sajmovima antikviteta i buvljacima. U tim prilikama, on me je iscrpljeno obavještavao o koncepciji i drugim pojedinostima u vezi s realizacijom ove knjige. Sjećam

se da sam jednom prigodom Nikoli poklonio tek kupljeni broj *Poleta* iz 1953., u kojem je Đorđe objavio njegov portret i koji je reproduciran u spomenutoj monografiji.

Naše dublje poznanstvo datira od 2000. godine, od kada su, zahvaljujući mojoj zaposlenju u Karlovcu i moji boravci u njegovom domu postali učestaliji, tim više što su Đorđe i njegova draga supruga Neđa, pokazivali veliki osjećaj za neposredno ljudsko druženje i prijateljske geste. Njihov dvosobni stan, lociran nedaleko autobusnog kolodvora, u mirnoj ulici Vatroslava Lisinskog broj 1, bio je pretvoren u umjetnički ambijent prepun slika, skulptura, ikona, umjetničkih predmeta i knjiga posvećenih umjetnosti. U njemu nalazio se je i Đorđev atelje i štafelaji na kojima su se "sušili" netom realizirani akvareli, ponajčešće imaginirani vodeni krajolici, nepomični ljudi s kišobranima ili cvjetne mrtve prirode. Isti su bili realizirani na hrpatovom pamučnom akvarel papiru koji je dobro podnosio vodu i kistovima od devine dlake, koje je Đorđe smatrao najboljima za postizavanje one čistoće pikture i transparencije tonova kakvoj je težio. O akvarelu, čija je poetičnost i izražajna tehnika bila u potpunom suglasju s njegovom osobom, govorio je s himničkim zanosom i iskustvom znalca, otkrivajući mi, između ostaloga svoje fascinacije akvarelima Williama Turnera, radi kojih je putovao u London i posjećivao Nacionalnu i Tate galeriju da ih upozna iz prve ruke. Zahvaljujući njegovom razotkrivanju izražajnih zakonitosti i metjerskih tajni ovoga zahtjevnog i osjetljivog medija, i sam sam zavolio akvarel.

Zahvaljujući tome, nije mi teško pala Đorđeva želja da napišem monografiju posvećenu akvarelnom fragmentu njegova opusa, a koja je zahvaljujući razumijevanju *Prosvjete* i njezina urednika Čedomira Višnjića, ugledala svjetlo dana 2012. godine. Donoseći na vidjelo oko 150 reprodukcija Đorđevih akvarela na temu pejsaža, ista predstavlja presjek njegovog tridesetljetnog bavljenja akvareлом. Đorđe je bio posebice sretan kada sam mu saopćio da će izdavačku recenziju napisati vrsni povjesničar umjetnosti i akademik Tonko Maroević. Potonji je bez ijedne zamjerke prihvatio moj interpretativni tekst, a svoje mnjenje izrazio je, osim recenzijom, i privatnim pisacem, koje bez lažne skromnosti, citiram: "Dragi prijatelju, pročitao sam sa zadovoljstvom, a mogu reći i s udirljenjem tekst koji si sročio o dičnom akvarelistu. Nitko ne bi našao snage i koncentracije poput tebe da opiše i protumači inače toliko međusobno slične radove i cikluse tako vezane uz motiv i tehniku. Doista si nadmašio – ne samo model, nego i – svaku moguću interpretaciju uskog motivskog i inspirativnog registra."

Uz zahvalu Tonku, Đorđu, Čedi i svima onima, bez čijeg udjela ne bi bilo ove monografije, kojom se je upravo Đorđe posebno ponosio, reći ću kako je Đorđevom smrću naša kultura izgubila velikog umjetnika, a urbani Karlovac svoga vjernog sugrađanina, iskrenog prijatelja i likovnog ambasadora koji ga je, zahvaljujući svojim virtuoznim akvarelima, kuražno ulančavao u širi kontekst i povezivao sa svijetom. Njegovim napuštanjem ovoga svijeta, nestat će svi naši srdačni susreti i ljudski razgovori koje smo u prisnoj atmosferi njegove radne sobe vodili o životu i umjetnosti. Srećom, umjetnost je dugotrajnija od ljudskog života, pa će zahvaljujući tome i ime Đorđa Petrovića nastaviti živjeti u njegovim očuđujućim slikama koje predstavljaju najbolju obranu njegovog umjetničkog identiteta i zalog su trajanja u vremenu koje upravo traje i koje će doći poslije sviju nas.

⁷ Stjepan Mihalić: *Pravo malo čudo*, "Svjetlo", 5. X. 1967.

⁸ Prema vlastitom priznanju, na rad s hendikepiranom djecom usmjerilo ga je prijateljstvo s gluhotinim slikarom Ivanom Fanukom uspostavljeno tijekom studija na zagrebačkoj Likovnoj akademiji.

MARINA PAULENKA: DRUGI DOM, GALERIJA KLOVIĆEVI
DVORI, SERIJA SNAPSHOT / 14. 6. – 05. 7. 2015.

PROSTOR(I) NADZIRANJA

Leila Topić

**Autoričina je namjera bila preispitati
 pojam slobode unutar i van
 arhitekture nadzorne institucije,
 uspoređujući ju pritom s obiteljskim
 domom, koji je često model prema
 kojem zatvorski sustavi funkcioniraju
 u svrhu "preodgoja žena"**

"Kažu nam da su zatvori pretrpani. Ali što ako sam narod nije sloboden?"

Michel Foucault

Spora, ali u Sjedinjenim Državama ipak, dostižna ruka pravde sustigla je mladu i obećavajuću studenticu Piper Kerman te ju je povela na petnaesteromjesečni boravak u zatvoru. Zbog dostave neopranog novca, zločin koji je počinila prije deset godina, ova privilegirana mlada bijelkinja odlazi na odsluženje kazne u zloglasni savezni zatvor Danbury, u Connecticutu, te je njen dosadašnji život sveden na puki broj kažnjeničkog sustava Sjedinjenih Američkih Država. Piper Kerman u zatvoru upoznaje žene svih društvenih slojeva te uči rituale i nepisana pravila zatvorske svakodnevice. Po izlasku iz zatvora proživljena iskustva objavit će u knjizi *Narančasta je nova crna* koja ubrzo postaje književna uspješnica a nedugo potom snima se i jednako uspješna televizijska serija.

Zatvorska stvarnost

Život žena u zatvoru i njihova svakodnevica tema je i fotografskog ciklusa mlade fotografkinje Marine Paulenke. Ona odlazi u kaznionicu u Požegi, jedinu žensku kaznionicu u Hrvatskoj u kojoj više od sto i trideset zatvorenica izvršava kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci na više, kako bi ih fotografirala. Upravo moć države nad životima, ali i pravo na informaciju, spoznaju i uvid u sudbine zatvorenika u zatvorima, popravnim institucijama i ostalim ustanovama kreiranih od strane države s primarnom funkcijom kažnjavanja i preodgoja teme su brojnih suvremenih umjetničkih radova i najčešće propituju mehanizme kažnjavanja i discipliniranja odnosno kvalitetu života i sudbine ljudi lišenih slobode ne ulazeći u razloge njihova odstranjivanja iz zajednice slobodnih jedinki. Svakako jedan od dojmljivijih radova je video instalacija indonezijske umjetnice s berlinskom adresom Fione Tan naslovljena *Correction* iz 2004. godine. Ona je snimila tristotinjak zatvorenika, zatvorenica, čuvara i osoblja iz nekoliko sjevernoameričkih popravnih domova i zatvora. Postupak snimanja,

preciznije portretiranja kamerom, jednak je – bez obzira je li riječ o zatvorenicima, čuvarima ili osoblju – svi stoje nekoliko minuta vrlo mirno ispred objektiva kamere u takozvanom američkom kadru – snimani od pojasa prema gore. Rezultat je serija video portreta ljudi prožetih tihom gorčinom, tugom i izgubljenošću, kao da su se sudbine zatvorenika i čuvara prožele, a razlike slobodnih i sputanih izbrisale.

**Prisutnost zatvorenica
stvorena je u fotografskoj
slici kroz odsutnost iz
vidljivih prizora**

Svakako valja spomenuti i fotografске cikluse mlade američke umjetnice Taryn Simon, čije fotografije monumentalnih dimenzija odišu ubojitom surovošću. Riječ je o prikazu kaveza u kojem su, jedan po jedan, smješteni osuđenici na smrt popravnog zavoda iz Mansfielda, u Sjedinjenim Državama, u trenucima kada imaju sat vremena slobodnih aktivnosti na "otvorenom" prostoru. Rešetke kaveza su toliko gустe i debele te se zatvorenik kojeg je fotografkinja snimila tijekom njegovog slobodnog sata jedva i nazire. Inače, ova je umjetnica stekla međunarodnu slavu ciklusom fotografija naslovljenom *Nevini* u kojem je fotografirala osuđenike na smrt čija se krivnja nije mogla utvrditi sa stopostotnom sigurnošću. Zasigurno, jedan od najpoznatijih video radova što tematizira zatvore je onaj mlade njemačke umjetnice Angele Melitopoulos naslovljen *Antonio Negri – Čelija*. Riječ je o nizu video zapisa koji prikazuju fragmente intervjua s Negrijem u različitim vremenskim odsjećcima. Negri, jedan od najpoznatijih talijanskih lijevih teoretičara prvi je put bio optužen i utamničen 1979. godine temeljem posebnog talijanskog zakona protiv terorizma. On je lažno optužen za članstvo u talijanskoj terorističkoj grupi Crvene brigade a njegove bilješke o zatvorskom životu zapravo otkrivaju kako su rešetke tek simbol uzničkog života jer se pravi mehanizam sputavanja događa unutar mentalnog krajobraza zatvorenika zbog izloženosti suptilnim strategijama intelektualnog discipliniranja koje provodi sustav, unutar ali i izvan zatvorskih zidova. O mentalnom zatočeništvu te intelektualnoj i kreativnoj pobuni snimljen je i animirani film poljskog borca protiv nacističke i ruske okupacije Miroslawa Kijowicza iz 1967. a koji je iste godine osvojio i veliku nagradu Festivala animiranog filma iz Annencyja.

Nadzor i kazna

Međutim, hrvatskim zakonom o izvršavanju kazne zatvora određeno je da je fotografiranje ili snimanje zatvorenika dozvoljeno samo na način u kojem im se ne otkriva identitet te Marina ograničenja ovoga zakona transformira u sasvim osobitu fotografsku strategiju. Naime, prisutnost zatvorenica stvorena je u fotografskoj slici kroz njegovu odsutnost iz vidljivih prizora. Ono što je dano pogledu promatrača su stvari poput odjevnih i različitih upotrebnih predmeta koji upućuju na žensko tijelo odnosno konotiraju ženskost. Umjesto prikaza zatvorskih rituala posredovanih odnosima među kažnjenicima kao što ih prezentira većina suvremenih umjetnika ili zatvorske rutine opisivane iz prvog lica, kao što radi Piper Kerman ili Angela Melitopoulos, odnosno poput prikaza u dokumentarcima koji nas suočavaju sa životnim pričama osuđenica i kažnjenicu, fotografije Marine Paulenke propituju značenje samog pojma nadziranih žena kroz njihovo neprikazivanje. Kao što je i sama izjavila povodom ovog ciklusa njena je namjera bila preispitati pojam slobode unutar i van arhitekture nadzorne institucije, uspoređujući ju pritom s obiteljskim domom, koji je

često model prema kojem zatvorski sustavi funkcioniraju u svrhu "preodgoja žena". K tomu, Marina je postavila pitanje: "Prema mnogim feminističkim teorijama, obiteljski dom je središnje društveno poprište u kojem je žena istovremeno subjekt i objekt nadzora, no ako dom liči na zatvor kako onda promišljati javnu instituciju u kojoj zatvorenice izvršavaju kaznu zatvora?"

Inače, nadzor i kazna bili su prvi puta predmet ozbiljnog interesa arhitekata na samom početku stvaranja suvremenog koncepta kažnjavanja na početku industrijske revolucije. Tako francuski prosvjetitelji, promišljući novo društvo, rade cijeli niz koncepcijskih modela građevina, među ostalim i zatvora. Uz to, najpoznatiji uznik francuskih režima markiz De Sade razvio je snažan interes prema arhitekturi zatvora, bolnica i umobolnica s obzirom na to da je i sam proveo dvadeset i devet godina u institucijama starog režima, revolucija i Carstva te je u zatvorima vidio paradigmu prostora libertinizma. Naime, dobro čuvani prostor izolacije i samoće samostanskih, odnosno zatvorskih celija, oslobođen svakog vanjskog utjecaja, omogućavao je apsolutnu slobodu lišenu ograničenja zakona i morala te je De Sade upravo u zatvorima razvio svoju literarnu vještinu. Međutim, preteča suvremenih zatvora stvorena je na posve drugim načelima. Naime, *Panopticon* filozofa Jeremyja Bentham-a iz 1785. godine je cirkularni zatvor u kojem je svaki zatvorenik promatran bez spoznaje da ga se promatra a nadzor, ispitivanje i zatvaranje, sastavni dio koncepta Panopticona, postali su nezamjenjivi dio suvremenog zatvorskog sustava. Upravo ove kategorije Michel Foucault, u djelu *Nadziranje i kazna – rađanje zatvora* je video kao odraz stanja suvremenog društva te ustvrdio kako je kazna, od tortura starog režima do svepri-sutnog nadzora, postala rafiniranija.

Totalna kontrola

Osim toga, nadzor je odavno izašao iz okvira zatvorskog sustava te se preselio u svakodnevnicu kako bi stvorio "stalno stanje vidljivosti i osigurao automatsko funkcioniranje moći". Upravo je zbog toga model panoptikonskog nadzora postao sveprisutan obrazac nadziranja unutar društva jer "je polivalentan u svojoj primjeni – služi za kažnjavanje zatvorenika, ali i u liječenju bolesnika, poučavanju učenika, čuvanju luđaka, nadziranju radnika, tjeranju prosjaka i dokoličara na rad. On predstavlja tip postavljanja tijela u prostoru, raspoređivanja pojedinaca u odnosu prema drugim pojedincima, hijerarhijske organizacije, razmještanje središta i tokova moći, definiranja njezinih oruđa i načina intervencije koje se može provesti u djelu u bolnicama, radionicama, školama, zatvorima." I naši domovi prepreženi su nadzorom i kontrolom; od "dobronamjernog" prilagođavanja internetskih pretraživača osobnim navikama do sofisticiranih metoda praćenja. Nadzorne kamere, zaštitari, detektori metal-a postali su sastavni dio javnih prostora a tržiste nekretnina uspješno prodaje "sigurna naselja" u kojem kamere snimaju stanovnike dvadeset i četiri sata dnevno. U takvom društvu, zatvorski sustav prestaje biti primarno sredstvo kontrole nad devijantnim dijelom društva i postaje svojevrstan prostor njegove pohrane. Stoga Marina, ušavši u ženski zatvor i sama radi izvjesnu klasifikaciju tema i prizora te unutar iste priče prikazuje šest svojevrsnih fotografiskih klastera u kojima vizualizira teme poput ženskosti, intimnosti, majčinstva, doma, te nadzora i arhitekture, kako bi naglasila tragove ženske prisutnosti unutar kaznionice. Na njenim fotografijama promatramo tragove kažnjeničkog života poput improviziranog salona za njegu kose, prostor nevjeste oslikan motivima iz bajki za susret s djecom, sobu za "intimne susrete" s partnerima a gotovo svaku skupinu fotografija povezuje upravo dirljiva vazica s cvijećem kojom uznice pokušavaju ukrasiti svoj drugi dom. Upravo ti mali detalji i fotografiski motivi ukazuju na izvjesnu privrženost, suošjećanje i poštovanje koje Marina iskazuje prema svim ženama koje je upoznala radeći na ovom ciklusu. Na koncu, niz fotografija predstavljenih na izložbi plediraju za suošjećanje nad ženskim sudbinama, a ne prema osudi jer, napoljetku, zatvori ionako služe sustavu, a ne pravdi.

ANIMAFEST / 09. – 14 .06. 2015.

PRAZNIK ANIMACIJE

Igor Marković

***Animafest jednostavno mora
nesmetano nastaviti s radom. Ne
zbog resentimana već zbog kvalitete.
Npora. Novina. Svega onoga što u
hrvatskim kulturnim politikama i
praksama već četvrt stoljeća toliko
bolno nedostaje***

Oni srednjih godina i nešto stariji i danas se sječaju "crtanog u sedam i petnaest", emisije vjerojatno gledanje čak i od Dnevnika koji mu je slijedio. Sjećaju se i da desetljećima nije bilo dječje emisije u kojoj ne bi bilo animacije neke vrste. Nezaboravni su i danas *Lolek i Bolek, Dašenka, Gustav.... Tom i Jerry, Duško Dugouško, pčelica Maja...* ali i profesor *Baltazar*, plod svjetski priznate Zagrebačke škole. Likovi su to koji su oblikovali, nadahnjivali, zabavljali, ali i obrazovali generacije (sjetimo se samo francuske serije *La vie* koja se prikazivala u obrazovnom programu).

Stjecajem geopolitičkih okolnosti generacije koje su odrastale u zadnjoj četvrtini prošloga stoljeća mogle su vidjeti najbolje što je svjetska animacija nudila: bez obzira radilo se o rusko/sovjetskoj, češkoj, poljskoj, mađarskoj, francuskoj, njemačkoj ili američkoj. Ako je bilo dobro – prije ili kasnije bilo bi kod nas.

Ne čudi stoga da je i festival animiranog filma, *Animafest*, od samih svojih početaka davne 1972., ruku pod ruku s Mužičkim Biennalom i EXAT-om, bio mjesto koje je Zagreb ucrtalo velikom oznakom u svjetsku kulturnu kartu. Velikani svjetske animacije kao što su Tezuka Osamu, Priit Pärn, Jurij Norštajn, Michael Ozelot, Nick Park i mnogi drugi ne samo da su u Zagreb dolazili (neki i više puta), već u jednom periodu nagradu Animafesta smatrali gotovo jednakom vrijednom onoj američke Akademije.

Nova publika

Devedesete, što iz objektivnih, što iz tipično hrvatsko subjektivnih razloga donose najblaže rečeno stagnaciju. Koja traje više od desetljeća, sve do "smjene generacija", odnosno do odluke da se organizacijski dio predlaže i agilnoj ekipi produkcjske kuće *Hulahop* (najpoznatije po produkciji filmova *Nije ti život pjesma Havaja i Dianina lista*). Time počinje pravi povratak Animafesta ne samo u svjetski festivalski vrh, već – daleko značajnije

– povratak publici. Novoj publici. Mlađoj, koja više ne čeka "sedam i petnaest", koja ima na raspolaganju cjelodnevne kabelske programe samo s animacijom i *youtube* na telefonima. Starijoj koja je prezasićena (govorimo o Zagrebu) revijama, tjednima i festivalima koji se odvijaju po stalno istom, prevaziđenom modelu projekcija više (ili češće) manje atraktivne aktualne produkcije i popratnog programa na koji osim profesionalaca i tako nitko ne dolazi.

**Prošle je godine *Animafest* dio
programa prikazao doslovce po
čitavoj Hrvatskoj – ukidajući tako
ekskluzivnost "kulnih" mesta koji
su se odavno pretvorili u *kult(-com)*
uristički zabran samoproglašene
*kulture elite***

Naravno, bilo je tu i pogrešnih procjena, bilo je tu i godina, posebno to vrijedi za dugometražne, dakle filmove koji računaju na kino-distribuciju, kada je program ličio kao da je biran po principu "daj što daš". Međutim, iz godine je u godinu nova produkcija, zajedno s Umjetničkim vijećem išla korak dalje, propitujući svrhu festivalskih manifestacija, izlazeći u nove prostore. Prošle je godine, zahvaljujući projektu digitalizacije hrvatske nezavisne kino-mreže, Festival dio programa prikazao doslovce po čitavoj Hrvatskoj

9.-14.6. ANIMAFEST ZAGREB

SVJETSKI FESTIVAL ANIMIRANOG FILMA 9. - 14. LIPNJA 2015.
WORLD FESTIVAL OF ANIMATED FILM 9 - 14 JUNE 2015
KINO / CINEMA EUROPA, TUŠKANAC, CINEPLEX CENTAR KAPTOR
WWW.ANIMAFEST.HR

– ukidajući tako ekskluzivnost "kulnih" mjesta (poput Pule ili Motovuna, da ostanemo pri filmskim manifestacijama) koji su se odavno pretvorili u *kult-com*uristički zabran samoproglašene kulturne elite.

Veliki je napor uložen u komunikaciju s osnovnim školama – vizualna kultura, kako upozoravaju stručnjaci, već je godinama besramno pretvorena u uzgrednu aktivnost, a vizualna nam je pismenost na evropskome dnu. Rezultiralo je to ponekad ne samo prepunim dvoranama djece već i vrlo pronicijivim pitanjima autorima nakon projekcija. Tu je i dječji žiri koji dodjeljuje nagrade sukladno dobi za koju je film namijenjen.

Ovogodišnji *Animafest* ne samo da ponavlja te dobre primjere već u pokušaju osvremenjivanja same ideje festivala slijedi bogatu teorijsku i praktičnu svjetsku praksu. Festival je, tradicionalno, praznik. Mjesto opuštanja i zabave. Smještanje publike u "kutiju" kina odavno je prestalo biti dominantni model prezentacije. Ljetna kina i slični prostori na otvorenom u osnovi i dalje dijele taj problem zatvorenosti, čvrste strukture koja u suvremenom protočnom, hibridnom, izrazito individualnom društvu jednostavno ne može zadovoljiti. U odgovor na taj problem, ove se godine u dva navrata – tjedan dana prije početka i tijekom trajanja festivala – dio programa preselio: u park. Prije dosta godina jedan je dio večernjeg programa održavan u parku Gliptoteke – na svim se projekcijama tražila stolica više. Zašto se s tom praksom nije nastavilo teško je reći, ali ove se godine otišlo mali korak dalje. Na zagrebačkom Zrinjevcu, javnoj zelenoj površini, dakle prostoru neobremenjenom očekivanjima i regulama održane su projekcije na otvorenom. Rezultat: zadnji je puta toliko ljudi na Zrinjevcu bilo prilikom vraćanja Jelačićevog spomenika. No, tada se tamo dijelilo besplatno pivo i iluzije o

boljoj budućnosti. Ovaj se puta dijelila "samo" jedna drugačija vizija, brižno odabran program i zabavni gosti.

Novi prostori

Sljedeći je iskorak napravljen opet u javni prostor, ali ovaj puta na fasadi Muzeja suvremene umjetnosti. Medijska fasada koja kod nas služi uglavnom za mutne poslove s obnovama pročelja i reklame jedan je od najživljih medija kojima danas sveprisutna animacija nalazi put do svoje publike. I umjesto reklama – ili Isusa kao na središnjem gradskom trgu – tjedan su dana prolaznici mogli promatrati autorske filmske projekte.

Na zagrebačkom Zrinjevcu, prostoru neobremenjenom očekivanjima i regulama održane su projekcije na otvorenom. Rezultat: zadnji je puta toliko ljudi na Zrinjevcu bilo prilikom vraćanja Jelačićevog spomenika

Takavi izlasci izvan standardnih "filmskih" prostora već su niz godina tehnološki ne samo izvedivi, već i ništa bitno skuplji od uvriježenoga kina. Zašto više naših organizatora velikih kulturnih priredbi na ove ili neke druge načine pitanje je za puno dužu raspravu. Činjenica je da je *Animafest* u ova slučaja ne samo sebi priskrbio legitimitet jednog od najinovativnijih naših festivala već i daleko široj publici od one koja bi se odlučila na kino-projekciju mogućnost uživanja u vrhunskim umjetničkim djelima.

Još je jedna stvar koju *Animafest* već drugu godinu uspješno provodi. U zemlji koja ima filmskih kritičara (od kojih pristojan dio ne zna razliku između plana i kontraplana, ali, hejl!, pa pogledali su oni toliko filmova u životu da i bez takvih gluposti znaju sve o filmu) za tri susjedne, zanimljiv je nedostatak stručnih skupova posvećenih filmu. *Animafest Scane* konferencija je, organizirana prema globalnim standardima (dakle proces prijavljivanja i stručna ocjena predloženog rada) koja s obzirom na broj domaćih učesnika pokazuje da je baza filmologa na kraju krajeva zapravo mala, omogućuje ozbiljnu, akademsku raspravu i razmjenu bez koje nema niti adekvatne recepcije.

U svjetlu sve većih rezova za kulturu, sve većih razlika između onih koji imaju "svoje ljudi" pri raznoraznim gradskim i drugim uredima za kulturu pa uz osrednje programe dobivaju sve više novaca i onih koji nisu te "sreće" da su slizani s vlašću; uz bjelodan nedostatak ikakve državne strategije na području filmske (ali i generalno) festivalske produkcije; uz nesređen fundus arhive HRT-a – u koji se ulazi teže nego u Fort Knox, a cijene su kao da uistinu kupujete zlato, *Animafest* jednostavno mora nesmetano nastaviti s radom. Ne zbog resentimana, ne zbog – kao toliko drugih stvari – natrufe tradicije koju ćemo gurati pod nos onom malom dijelu još toliko naivnih turista, već zbog kvalitete. Napora. Novina. Svega onoga što u hrvatskim kulturnim politikama i praksama već četvrt stoljeća toliko bolno nedostaje.

“BUĐAV LEBAC JE PONOVO LIBERO”

PJESME IZA LAŽNIH IMENA

Đorđe Matić

Po toliki put, ne institucije, niti intelektualci kao oni što postvaruju tendencije, provode ideologiju ili šire prostor slobode – odozgor ka dolje, dakle – nego popularna kultura pokazuje se onim medijem gdje se u praksi mase suočavaju s problemima i podjelama, ali i medijem gdje se ti problemi, začudo – rješavaju

Ako čovjek danas čita bezbrojne novinske tekstove, sluša i gleda analize po televiziji i radiju, a o odnosima i današnjim politikama dva najveća i zavađena balkanska naroda, zaključilo bi se da stanje odavno nije bilo gore.

Razni analitičari, pravi i priučeni (iako je danas teško odrediti granicu u ovdašnjoj navalji šarlatanstva započetog sad već prije četvrt stoljeća), mje- reći neizmjerljivo i pokušavajući svesti na egzaktno i mjerljivo nešto što se ne može nikako takvim napraviti, redom se slažu, svaki iz svog kuta, da je stanje napeto, zubi naoštreni, a međusobno nerazumijevanje poraslo do te razine da i najblagonakloniji i optimisti nemaju druge nego priznati da je distanca veća no ikad, i gore, definitivna.

A šta ako nije sasvim tako?

I šta ako analitičari naprosto ne znaju gdje da gledaju?

I da tamo negdje u nedosljednim i tananim predjelima semantičkim i psihološkim, počinje drugačija realnost, pravi život koji je trajno bježeći i neuhvatljiv, dostupan rijetkima, a analiticima nedostupan, po običaju.

Taj i takav život vidi se naime u stvarima i pojavama koje bi mnogi od njih, odnosno u kontinuitetu, većina koja pravi javno mnjenje, odmah proglašila nevažnima, trivijalnima i rubnim. To pak da je u tim i takvim "rubnim stvarima", u svijetu koji znaju naslutiti uglavnom samo pjesnici i mudri "obični" ljudi, često više realnosti i stvarnoga života, grubo je i odrješitoj, dogmatskoj misli također nedostupno od postanka svijeta. E, sad, to što su i pjesnici uglavnom izgubili uho (a možda ga nikad većina

nije ni imala?), da načuju što se iza konkretnosti i apsoluta događa, drugi je problem.

Svijet koji počinje iza vulgarnih konkretizama i politike, u svojim momentima iznenađenja zatiče čak i osjetljivije, a u takvim malim puknućima – koje, kao ona prva, najsitnija pukotina na najvećoj građevini, u svojoj gotovo nevidljivosti ipak označava svaki put i daljnje raspadanje čitavog monstruoznog sistema raspoređenog u svojim partikularnostima i varijantama duž čitave, nekad jedne i zajedničke kuće.

Razlike između stanja tih svjetova – svi podijeljeni a svi vezani neraskidivo i kad hoće i kad neće (naročito kad neće!) – u odnosu na samo nekoliko godina unazad i danas, upravo su frapantne i zbumujuće – za onoga to jest, ponovo, tko umije još da se zbuni, da se iznenadi i to prizna sebi pa svijetu. A možda i zato što su razlike takve, većina ne da samo ne želi da ih primijeti, otupljena u međuvremenu neshvatljivo, nego – više i ne može.

Po toliki put, ne institucije, niti intelektualci kao oni što postvaruju tendencije, provode ideologiju ili šire prostor slobode – odozgor ka dolje, dakle – nego popularna kultura i to najprije u formi popularne muzike pokazuje se onim medijem gdje se u praksi mase suočavaju s problemima i podjelama, ali i medijem gdje se ti problemi, začudo – rješavaju. Pa kako god to bilo, takav put rješenja – mukom, zabunom (vječnom zabunom, što nam je sudbina), neznanjem ili premalim znanjem, polupismenošću, miješanjem registara no u tome svemu onim prvim i najnužnijim – komunikacijom, neprestanom komunikacijom koja je živa i žilava, svemu

uprkos, svim zabranama i cenzurama, eksplisitnim ili neizgovorenim ali podrazumijevanim.

U tom pogledu, popularna pjesma, forma(t) od tri minute, nesvjesnom komunikacijom, bez namjere, radi danas više na povezivanju i rješavanju stvari od većine onih koji pokušavaju graditi a kontra onih što uporno razgrađuju. Van politike, ideologije, novina, časopisa i domaćih, kljastih verzija *opinion-making* web-stranica, ostaje polje povezivanja, koliko god nespomenuto, ostaje i opstaje na komercijalnim televizijama koje sada prelaze lako svaku od današnjih granica, pa odmah do toga također, paralelno, na neutralnoj teritoriji takozvanih društvenih mreža, na *facebooku* i *youtubeu* koji odmah, trenutačno daje mogućnost beskrajne reprodukcije i, naročito, u tamošnjim "postmodernim agorama" – komentarima ispod pjesama. Tu se vidi pravo raspoloženje naroda.

**Popularna pjesma, forma(t)
od tri minute, nesvjesnom
komunikacijom, bez
namjere, radi danas više
na povezivanju i rješavanju
stvari od većine onih koji
pokušavaju graditi a kontra
onih što uporno razgrađuju**

Interesantno, pojave što najviše doprinose tom povezivanju nisu, kako bi se očekivalo, došle iz kuta kojim su plašili narode – iz nostalgizirane prošlosti. Popularna kultura, samoobnavljajuća kakva joj je i priroda stvorila je nova imena, nastala poslije svega, imena bez bagaže, svježa i svako dovoljno usađeno u nov kontekst. Taman toliko da bi, tajnom logikom kulture, tako razdvojeno – najlakše nanovo spajalo.

1. Ponovo libero

U toj i takvoj popularnoj pjesmi, "cementu" koji spaja više od svih institucija, stariji, danas već klasični izvođači, među kojima se tek još pokoji drži, nisu bili ti koji će izvesti (institucijama, ideologiziranim medijima) nepoželjno (a narodu, podsvjesno tako silno potrebno) zbližavanje. Trebalо je doći nešto novo, a što bi saželo u sebi i prošlo, i sjećanje, i sve odnose što su nastali u međuvremenu. I tako, "kao s neba", pojavio se Toše Proeski i spojio kao nitko drugi čitavu bivšu zemlju – mladi makedonski, tragično otišli pjevač zasadio je svojom, gotovo nefizičkom pojmom, biljku koju neće više nitko tako lako moći iščupati, ostavivši u amanet drugima da poslije produže gdje je on prerano stao.

Sada pak, iako nitko to ne govori javno, osim u ponekom eufemizmu ("jedan od najuspješnijih u Regiji" – opet ta *regija!*) – valjevski, srbijanski pjevač, (multi)instrumentalist i kompozitor Željko Joksimović, od svih "s

druge strane" (dakle odmah najproblematičnije), daleko je najvoljeniji izvođač danas ovdje. Za to ima razlog: sofisticiraniji od većine sroznih tamošnjih folkera koji redovno gostuju po opskurnim diskotekama i klubovima, od obale do unutrašnjosti, Joksimović je netko kome se ni urbani ni šovinisti ne mogu podsmijati kao "seljaku". On je naočit, elegantan, čak ulickan, do "metroseksualnosti", kako se to pomodno kaže, pristojan i uzdržan. S muzikom koja je točno upakirana da ne prelazi suviše niti u vulgarno neofolklorno niti u nategnuto urbano, zvukom pogodio je u samo srce potrebe i želje tihе većine, te koja žudi za zvukom koji ne bi bio ni radikalni niti karikaturalni, ali koji ostaje u granicama žanra popularnog i kulturno bliskog. Taj zvuk ima sačuvano obećanje davnoga narodnog tona, muzičke fraze daju željeno a dugo zabranjeno, harmoniju koja je duboko slavenska i balkanska, no uvijek s mjerom, i dovoljno gradski – točno onako da nespremnog dočeka slušatelja s ove strane. Ovakav slušatelj, potrošač kulture i često snob, istina, ne voli spomenute opskurne klubove s istočnjačkim zvukom, ali ga je ovaj zvuk zatekao i zaveo, i lukavo i onako kako jedino zna istinsko i nedjeljivo *ovdašnje*.

Nekoliko snimki – ne s televizija nego napravljenih običnim telefonom na koncertima, kako se to danas najčešće radi – pokazuju i otkriva nešto gotovo nevjerojatno poslije svega, nešto čemu bismo se mogli jednak i diviti i cinično uživati; uživati, poput svih gubitnika, u nedosljednosti mračne ideologije i tome kako joj se stvarnost i život ipak nasmiju u lice ponekad. Slaba vajda, reklo bi se, ali bolje zasad nemamo. Snimka uvoda i prve pjesme Joksimovićevog koncerta u Splitu, uhvacena negdje s tribine splitske Arene, zapanjujuća je: samim izlaskom na scenu, tokom dobro tempiranog instrumentalnog uvoda pjesme Libero (!), čuje se i vidi jasno – Joksimović je potpuno izludio publiku.

**Joksimovićev zvuk ima
sačuvano obećanje davnoga
narodnog tona, muzičke
fraze daju željeno a dugo
zabranjeno, harmoniju
koja je duboko slavenska
i balkanska, no uvijek s
mjerom, i dovoljno gradski –
točno onako da nespremnog
dočeka slušatelja s ove strane**

Na drugoj snimci, također niske kvalitete, s koncerta u Varaždinu (u Varaždinu!) – na isti, dobro uvježban stalni uvod i istu pjesmu – u publici je istinska histerija i huk mase prekriva "bijelim šumom" zvuk muzike. U sasvim drugom jeziku, dakle ovaj put zaista drugom jeziku, među autentične kajkavce došao je pjevač formiran mnogo godina poslije kraja,

a barokni zagorski grad, grad gotovo "najčišće krvne slike" dočekuje toga *stranca* – nekoga tko bi to u međuvremenu zaista trebao biti – neobjašnjivim, gotovo paganskim erosom i radošću.

Split na snimci, uzdržaniji je, ali baš od te uzdržanosti iznutra je, "kumulativno", rasla takva tenzija da se činilo da će doći do neke neobične, neviđene i nepoznate eksplozije unutarnje, individualno – iz jednoga, iz svakog pojedinca, izmučenog, sluđenog prošlim godinama – pa u sve, kao kulminacija očaja onih koji su pretrpjeli ili odrasli u četvrt stoljeća negacije. Kako neobično to djeluje kad se gleda i sluša, osluškuje bolje, dok se nevidljivo nešto, smješteno između tonova i slike, uzdiže iznad publike i izvođača. Nešto *oslobađajuće*, kao teret koji još pritiska ali je makar na nekoliko minuta nešto lakši, dok se pjeva u neformalnom zboru jedinki zajedno s pjevačem, i dok Joksimović ponavlja zadnje stihove leksički (!) hibridnog refrena: "...ponovo libero, ponovo libero".

2. Čik pogodi šta imam za večeru?

Jezik kao vječno traumatično mjesto, pogotovo ove kulture, tu nam je ponovno nužan, preko jezika se ionako sve lomi ovdje. Joksimovićev leksik i sintaksa, svedeni kao što je u toj vrsti popularnog uvijek slučaj, razumljivi su i pored svega. Uostalom, prvi hit, evrovizijska uspješnica, *Lane moje*, u svojim nespretnim stihovima, kaže ovako: "...kad na te pomislim/ bojim se da te opet zavolim// u modre usne/ zarjem zube/ da pravu bol zaboravim (...) lane moje, noćas kreni/ nije važno, s bilo kim// nađi nekog nalik meni/ da te barem ne volim" – neka u njima netko pokaže *ijednu jedinu* razlikovnost, bilo u rječniku ili sintaksi, koja bi markirala granicu između nekadašnje "dvije varijante", odnosno danas dva jezika.

**Kad se iscrpi šarm i humor
leksika – pomalja se suština:
prvobitna, socijalna poruka
teksta. I evo: dvije ključne
silnice ukrižale su se tu –
točka jezika i točka sirotinje
– da bi se na obadvjema našli
napokon, i publika odavde i
bend iz arhi-neprijateljskog
susjedstva**

Beogradska grupa S.A.R.S. naprotiv, pojavila se satiričnim, i zapravo neozbiljnim hitom, onim što Englezi zovu "novelty", muzičkom marginalijom – no time i takvom pjesmom postavila je ovdašnjoj nacionalnoj kulturi još teži problem, jednak u njenoj i traumatičnosti i neozbiljnosti ideologije.

Ponovo snimka s *youtubea*, i ponovo iz istoga, izgleda "paradigmat-skog" Varaždina: oni koje su uvjeravali da ni standardni jezik, kojim ina-

če ne govore doma, da ni taj jezik koji uče u školi nije jednak drugome, najblžemu, i k tome, oni koji su se – ponovo se ovaj motiv vraća – rodili kasnije, pjevaju u masi ugla refren sa zbujujućim, krajnje markiranim lokalizmima i kolokvijalizmima: "čik pogodi šta imam za večeru?" – pita karikaturalni glas pjevača, pa odgovara: "...buđav lebac, *buđav lebac!*" – dva pojma zaredom, pridjev i imenica koje ne mogu biti izraženije u pri-padnosti. I nakon svega onoga, nakon dvadeset i pet godina ukazivanja i udaranja po prstima zbog mikro-razlika, jedna generacija odrasla bez neposrednog iskustva proskribirane varijante, pjeva ove riječi – i razumije ih. Odakle ih znaju? Kako su ih naučili? Kako su shvatili humornu stranu, i tako lako? Kako to sve uopće ide? Ne zna se, a ne zna se jer nitko o tome ne govori.

**Jezik ih je dijelio kako ne bi
vidjeli isto – i jezik ih, u svojoj
ekstremnoj različitosti, isto
tako nakon svega spojio –
ponovo, da bi napokon vidjeli
isto. To što ih i jedne i druge
guši sve jače**

Ironija je pak silna jer ima dodatnu razinu: ona je van asocijativnosti i konotacije što u publici stvara prkosni užitak zbog leksičke markiranosti, nego se naprotiv ironija otvara u prvobitnom značenju, a unutar varijante jezika u kojem je fraza "buđav lebac" nastala, u kojoj su je autori napisali na svom jeziku. Možda, dakle, kad se prepoznaje sadržaj i poruka prvoga dijela – "čik pogodi šta imam za večeru?" – onda se valjda lako i dešfrira i drugi – pa makar to ne bio "pljesniv kruh", nego upravo taj zbujujući buđav lebac, i blizak i dalek u istom, trajno zagonetan čak i nama koji se izraza sjećamo i od ranije.

Na snimci, još jednoj, ovaj put iz zagrebačkog Doma sportova, deset hiljada ljudi, uglavnom mlađih od trideset, rođenih i odraslih u nepojamnom jezičkom čistunstvu i šizofreniji, pjeva ugla o tom "buđavom lepcu". Nije li zapravo u tome ključ? Da kad se iscrpi šarm i humor leksika – pomalja se suština: prvobitna, *socijalna* poruka teksta. I evo: dvije ključne silnice ukrižale su se tu – točka jezika i točka sirotinje – da bi se na obadvjema našli napokon, i publika odavde i bend iz arhi-neprijateljskog susjedstva. Jezik ih je dijelio kako ne bi vidjeli isto – i jezik ih, u svojoj ekstremnoj različitosti, isto tako nakon svega spojio – ponovo, da bi napokon vidjeli isto. To što ih i jedne i druge guši sve jače. Zato, kad su ti ljudi – slušatelji i građani, uspjeli preskočiti takav zid, ovaj jezičnog odvajanja, i pokazali laž i ogavnost ideologije iza lingvističke higijene, možda uspiju jednom i u razbijanju ove druge, sada mnogo veće prepreke koja im ne da naprijed.

Kroz *buđav lebac* tako, jednom bi svaki od njih možda mogao postati i *ponovo libero* – ponovo – prvi put – slobodan.

ВЛАДИМИР НАБОКОВ: РУСКИ, АМЕРИЧКИ И СВЕТСКИ ПИСАЦ

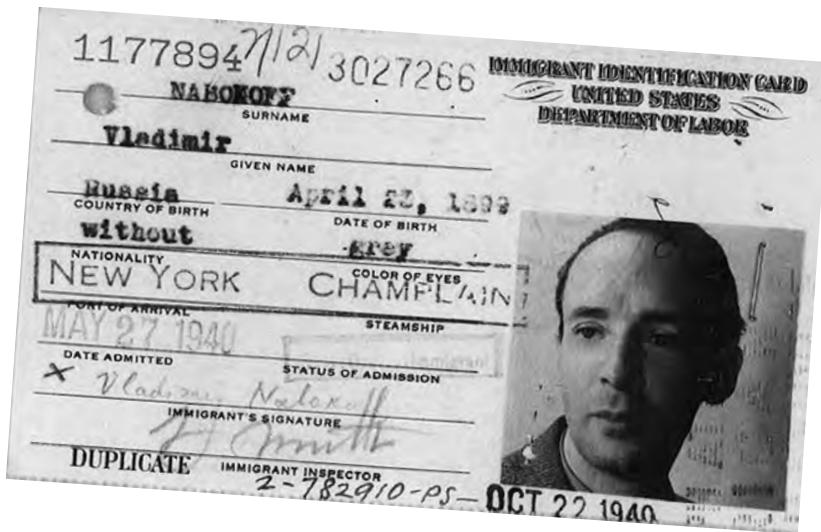
ПИСАЦ ЖИВОТА

Зоран Пауновић

Набоков је изградио својеврсну естетистичку филозофију бекства из живота у уметност; настојао је не да свој живот преточи у своја дела, већ да уметност претвори у свој једини живот, потиругући све границе између живота и дела. Код Набокова, уметност не опонаша живот; увек је обрнуто

Противно својој природи, Владимир Набоков је добар део живота проживео као славна (и јавна) личност. Успевао је, ипак, да и у тој улози сачува свој драгоцен, за многе непријатно одбојан став истинског аристократе и сноба (чији је снобизам био посебно уочљив на плану књижевности – није подносио осредњост). Због тога, као и због чињенице да је мимо своје воље проживео изузетно драматичан и узбудљив живот, коначна и сасвим поуздана биографија Владимира Набокова вероватно никада неће бити написана. Аутобиографска дела која је сам оставио, због обилате имагинативне надоградње којима се одликују, више збуњују читаоца жељног информација, но што расветљују тајне пишчевог живота.

Већ је и датум рођења проблематичан. Година је неоспорно 1899., али је датум по некима 22., а по другима 23. април. Породица Набоков, која је аристократско порекло и име дуговала Набоку Мурзи, татарском кнезу из 14. века, била је једна од најугледнијих у Санкт Петербургу. Детињство пишчево било је, слободно се може рећи, бајковито: одвијало се у духовном изобиљу и материјалној раскоши, у културно префињеној и интелектуално подстицајној атмосфери. Велике заслуге за то имао је отац (професор криминологије и члан либералног парламента, власник огромне библиотеке и велики љубитељ књижевности, убијен глупом грешком 1922. године у Берлину), али и мајка (која по сопственом признању никада у животу није крочила у кухињу и која је синовима пред спавање читала приче

на три језика), коначно и педесеточлана послуга у коју је спадао низ фасцинантних гувернанти и тутора: у причама о Набоковљевом чудесном преображају из руског у енглеског писца, најчешће се заборавља чињеница да је од рођења имао одличну енглеску гувернанту и да је готово истовремено проговорио руски и енглески језик.

Сирин постаје Набоков

Романтичне зиме у Петрограду и нестварно лепа лета на огромним пољским имањима Набоковљевих родитеља одредила су ритам – правilan, али бескрајно узбудљив – пишчевог одрастања, и заувек утиснула у његову свест слику Русије као раја, који ће на величанствен начин оживљавати у његовим делима.

Рај детињства и дечаштва постао је изгубљени рај 1919. године. Једним замахом, црвена застава Октобарске револуције однела је Владимиру Владимировичу Набокову баснословно наследство, прву љубав којој је написао на стотине песама и бескрајна лутања с мрежом за лептире. Касније ће сву своју љубав поклонити једној жени, песме ће писати све мање, али ће за лептирема трчати готово до самог kraja живота.

Тада су почела лутања великог Ахасвера, коме ће номадски живот до те мере ући у крв да ће последњих петнаестак година живота проживети у једном хотелу у Монреу. Пут до тог хотела отпочео је у Јалти, наставио се у Кембрију, где је од 1919. до 1923. године Набоков студирао на колеџу Тринити, најпре биологију а потом руску и француску књижевност и где се у чемерној атмосфери првих година емиграције осећао као Рус више него икада. Није му постало много боље ни када је прешао у Берлин, у то време најснажнији центар руске емиграције – и у политичком и у културном погледу. Политику је Набоков читавог живота презирао из дубине душе (“ништа ми није досадније од политичких романа и књига с друштвеном тематиком”, записао је једном приликом), али се књижевношћу већ у то време

бавио изузетно активно. Истина, за живот је зарађивао на друге начине (давањем часова руског језика, као и тениса, поред осталог), али је и у не претерано уносном књижевном животу био веома активан.

Писао је песме, кратку прозу, књижевне критике, бавио се и превођењем, но већ тада је било јасно да ће највећи део своје стваралачке енергије посветити романима. У такозваном руском периоду објављивао их је под псеудонимом Владимир Сирин; постепено, али сигурно, у Берлину је стекао углед једног од најзначајнијих руских писаца-емиграната, а напоредо с тим обезбедио и мање-више пристојан живот, сада већ и као глава породице. Оженио се крајем двадесетих година, Вером Јесејевном Слоњим, која ће до краја остати његов анђео-чувар, а тридесетих добио сина Дмитрија.

**Преласком Атлантика,
Владимир Владимирович
прешао је границу иза које
значајан писац постаје
велики писац. Сирин је
престао да пише на руском,
и постао амерички писац
Владимир Набоков**

Но као да за њега нигде није могло бити мира. Снажење нацизма потерало га је најпре 1938. из Берлина у Париз (Вера је била полујеврејка), а онда и преко океана у САД, 1940. године. То је, показаће се, био велики корак за Набокова, али још већи за историју књижевности. Преласком Атлантика, Владимир Владимирович прешао је границу иза које значајан писац постаје велики писац. Сирин је престао да пише на руском, и постао амерички писац Владимир Набоков.

Није то била, како би се могло учинити, нагла и потпуно неочекивана трансформација. Јер, Набоков је још у Паризу био почeo да се опробава у писању на енглеском језику – превео је два свога раније објављена руска романа, и написао свој први роман на енглеском. Разлози за ту судбоносну промену, прелазак на енглески језик у писању, били су превасходно материјалне природе. Набоков је с породицом у Америку допутовао бродом, безмalo као пук сиромах, с пуним кофером рукописа и концепата за предавања о руској књижевности.

У почетку му је много више користило ово друго: за живот је зарађивао врло скромно, као предавач руског језика и књижевности, на провинцијском колеџу Велсли у близини Бостона, уз хонорарни рад на сређивању збирки лептира у ентомолошком музеју при харвардском универзитету.

Тада почиње да објављује, у почетку кратке приче и аутобиографске записи, понајвише у часописима *Њујоркер* и *Атлантик манти*. На тај начин донекле је ублажио материјалне недаће и, што је још важније, постепено овладавао енглеским језиком као средством уметничког израза. Током четрдесетих објавио је на том језику два углавном незапажена романа; награде за истрајност почеле су да стижу нешто касније, педесетих година. Почетак његовог успона најављен је добијањем места предавача на угледном универзитету Корнел: међу његовим тамошњим студентима били су и Џон Алдајк и Томас Пинчон, који ће се тих искустава живо и радо сећати. Свој трећи роман на енглеском језику, *Лолиту*, објавио је 1955. године и то најпре у Паризу, пошто га је пре тога неколико америчких издавача одбило, страхујући од опсцености овог по много чему одважног романа. Кад се нешто касније, подстакнути његовим планетарним успехом, буду одважили да га објаве, *Лолита* ће 1958. године отворити своме творцу сва врата у Америци – укључујући и она излазна. Тако поткрај педесетих Владимир Набоков одлази у Швајцарску, обећану земљу свих апатрида овог света (у њој су, на пример, своје последње године провели Чарли Чаплин и Џејмс Џојс), где проводи остатак живота, посвећен искључиво трима својим великим љубавима: супрузи Вери, књижевности, и лову на лептире. Умро је 4. јула 1977. године.

Естетицизам пре свега

Владимир Набоков писао је вредну поезију (на руском и на енглеском језику), занимљиве драме (није волео позориште, и није имао превише дара за ту врсту литературе) и врхунске кратке приче, али ће остати упамћен пре свега као романсијер. Човек јасних и чврстих принципа у животу, био је још принципијелнији у књижевности. Ваљда и зато што му је живот тако често показивао да стварност најчешће и није онако стварна како се на први поглед чини, Набоков је изградио својеврсну естетистичку филозофију бекства из живота у уметност; настојао је не да свој живот преточи у своја дела, већ да уметност претвори у свој једини живот, потиruји све границе између живота и дела. Код Набокова, уметност не опонаша живот; увек је обрнуто.

Писац је за њега пре свега мађионичар, опсенар, неко ко саставља загонетке с оригиналним решењима (није случајно то што је уживао и у састављању шаховских проблема). А стварност (тврдио је да ту реч увек треба писати под знацима навода), „стварност“ је за њега само маска, кулиса, иза које се крије свет чистог постојања до кога могу да доведу само машта или сећање. Истина, у раним, руским романима из берлинског периода Набоков се знатно више бави конкретном стварношћу, али је у познијим свет постао искључиво уметничка конструкција. У складу с тим, како је приметио један критичар, и јунаци његових раних романа су изгнаници из Русије; јунаци оних потоњих – изгнаници из стварности. Као главне теме његових романа сумарно бисмо могли издвојити: истраживање природе стваралачког процеса и судбине уметника, смрт и изгнанство, време и сећање, а као ону која обухвата све остале, тему односа привида и стварности у људском животу и у уметности.

Набоковљев приступ процесу књижевног стварања наглашено

је естетистички; не полази се од идеје или приче или осећања, већ од форме. Одабрана тема уобличава се у оквирима унапред утврђеног прозног обрасца, а дужност ствараоца јесте да превазиђе устаљене, окамењене оквире, и у поновном структурисању жанрова пронађе нове моделе изражавања. Гледано кроз призму таквих ставова, постаје јасније због чега Набоков себе, односно писца уопште, види као мађионичара, због чега презира политичке романе, хуманистичке поруке, изанђале митологије, социјалну књижевност. Његови ставови (попут оног да „једноставност није одлика добре уметности“) заиста звуче елитистички, често и сасвим искључиво. Ипак, Владимир Набоков не би постао то што је постао да су његове књиге биле застрашујуће као неке од његових изјава. Они који неће уступкнути пред „опсценошћу“ Лолите, силном ерудицијом и ненадмашном реторичком акробатиком Аде, или бескрајним, чудесним лавиринтима романа Бледа ватра, пронаћи ће на крају и једног другачијег Набокова – по његовим властитим речима, „круглог моралисту који је одбацивао грех, шамарао глупост, исмеава вулгарне и окрутне, и приписивао највећи моћ нежности, таленту и поносу.“

**Како главне теме његових
романа сумарно бисмо
могли издвојити:
истраживање природе
стваралачког процеса и
судбине уметника, смрт
и изгнанство, време и
сећање, а као ону која
обухвата све остале,
тему односа привида и
стварности у људском
животу и у уметности**

Такав Владимир Набоков почиње да се назира већ у романима потpisаним именом Владимира Сирина. Први Сиринов роман, *Машењка* (1926), јесте у највећој мери реалистички насликана вињета из живота руских емиграната у Берлину, али већ ту долази до изражава пишчева жеља да објективну стварност замени имагинарном. Догађа се то на крају романа, када главни јунак, Лев Гањин, који бескрајно, онако како то умеју само јунаци руских романова, чезне за Машењком (он је у Берлину, она у Русији), успе да алкохолом онеспособи њеног мужа, да би је сам сачекао на станици. Тада схвата да више ништа није као што је било, одлучује да не дозволи „право“ Машењки да поквари неизмерно драгоцену лик оне имагинарне, и тако, док воз с Машењком улази у станицу, он излази из ње и одлази незнано куд.

Слојевите студије

Значајан је и роман *Лужинова одбрана* (1930). У њему Набоков даје први јасно исклесан портрет уметника сукобљеног са светом реалности. Реч је, заправо, о прерушеном уметнику, пошто је насловни јунак шаховски велемајстор који је због потпуне посвећености игри изгубио смисао за реалност; стога се његов живот претвара у шаховску партију у којој он, један од најјачих играча на свету, на крају бива поражен. Забрањено му је да игра шах, али он крадом у себи игра замишљене партије. Завршни потез представљаће његов скок у смрт.

Споменимо у кратком подсећању на дела из руског периода још и *Очајање* (1936), можда најбољи Набоковљев руски роман, а свакако најзначајнији као најава онога што ће обележити америчке романе. Приповедач и главни јунак овде је, попут више потоњих америчких приповедача, најпре шизофрена, а на крају и умно поремећена особа, док је његова прича – као у више Набоковљевих америчких романа – пледоје у властиту одбрану за почињени злочин. Његово име је Херман Карлович, живи у Берлину, по занимању је производијач чоколаде, а његове животне страсти су буржујски, кичерски луксуз, не претерано интелигентна супруга Лидија, и фирма која пропада. На једном путовању, он упознаје скитницу за кога уобрази да личи на њега као јајету, па са женом скреје план да га убије и потом наплати новац од осигурања. Наравно, та несретна вуцибатина ни најмање не личи на Хермана Карловича, па документа која је овај подметнуо својој жртви не успевају ни на трен да заварају полицију. Херман бежи у Француску, тамо пише своју причу, бесни против изопаченог и глупавог света који не уме да цени његов генијалан план, и убрзано силази с ума. На крају, по њега долази полиција, а он се с прозора обраћа окупљеној маси света: „Снима се филм... молим вас да сарађујете... размакните се... Излазим.“

Изашао је убрзо и Владимир Набоков, срећом не на начин Хермана Карловича. Изашао је из Европе, поневши у Америку у оскудном пртљагу и рукопис свог првог романа на енглеском језику. *Стварни живот Себастијана Најта* (1940) започиње као биографија писца Себастијана Најта, коју пише његов брат, приповедач у овом роману. Испуњен идолопоклоничким обожавањем великог и важног брата и страхопштовањем према задатку који је себи поставио – писању биографије, он својим болесно педантним и скрупулозним трагањем за чињеницама биографију претвара у неку врсту детективског романа потраге. Истовремено, сваки корак у тој истрази све више открива да је приповедач поремећена личност која тежи да се потпuno поистовети са својим братом. Тако на крају ово дело израста у сложен психолошки роман о подељеној личности. „Ја сам Себастијан Најт“, каже безимени приповедач на крају романа. „Или смо обојица неко кога ниједан од нас не познаје.“

У знаку незаконито рођених (1947) је антиутопијски роман, смештен у имагинарну земљу која по много чему подсећа на Совјетски Савез из доба Стаљина. Као никада другде, Набоков себи допушта да се приближи нечemu што би могло да се назове политички ангажованим романом, али у последњи час успева да измакне тој опасности. Приповедач, наиме, „проваљује“ у причу у часу када

меци из пушака стрељачког вода лете ка његовом главном јунаку, и тиме избавља не само протагонисту, него и читав роман, који добија потпуно нов смисао.

А легендарни Хамберт Хамберт, главни јунак и приповедач у роману *Лолита* (1955), своју животну трагедију претвара у приповедачки тријумф. Овај роман прво је Набоковљево истинско ремек-дело, али и дело које читаоца може да збуни на много начина. Тој слојевито, потресно и узбудљивој причи тешко је одредити жанровску припадност – саздана је од жанровских образца психолошког романа, романтичне љубавне приче, порнографије, криминалистичког романа, мелодраме и исповести. Хамберт се спретно користи различитим моделима приповедања да би различитим типовима читалаца – у распону од љубитеља порнографије до оних којима су драже сложене психолошке студије – објаснио, а затим и оправдао свој злочин. На своју несрећу, ни сам није имун на снагу и сугестивност приче коју прича; интензивно проживљавајући сваки њен део, Хамберт, свесни и супериорни манипулант с почетка романа, постаје духовно и физички потпуно скрхана особа, и умире као жртва не само онога што му се у животу догађало, већ и као жртва властите приче о томе.

**Набоков форму
прилагођава властитим
циљевима коришћењем
специфичног
приповедачког поступка
– идентитет његовог
приповедача често остаје
скривен све до завршних
страница књиге**

Зрели радови

Епизодичност структуре кратког романа *Линн* (1957) последица је чињенице да је ово дело написано у форми сказа, карактеристично за руску књижевност. Реч је о извorno усменом приповедном облику у коме приповедач прîча о догађајима којима је најчешће сам присуствовао као сведок, те су његова улога и став у овом књижевном жанру по правилу од изузетног значаја. Набоков и овде прилагођава форму властитим циљевима коришћењем специфичног приповедачког поступка – идентитет његовог приповедача остаје скривен све до завршних страница књиге; по његовом откривању, читалац је приморан да читаву причу сагледа с потпуно нове тачке гледишта. *Линн* тада, у складу с наговештајима расутим по читавом делу, престаје да буде лако, епизодично хумористичко штиво, и

постаје озбиљан, кохерентан роман о тегобном или достојанственом животу руског емигранта у Сједињеним Америчким Државама.

Рoman прикрiven у форми коментара поеме с истим насловом, *Бледа ватра* (1962), велики део своје привлачности и угледа истинског ремек-дела дугује лицу приповедача. Чарлс Кинбот, бивши краљ или лудак, или и једно и друго, вероватно је најупечатљивији представник типа Набоковљевог "фрустрираног приповедача", а та фрустрираност – у мањој или већој мери уочљива код наратора свих осам америчких романа – често, као у Кинботовом случају, представља главни мотив за писање. Кинботово настојање да прикрије своју амбицију да кроз наводни коментар поеме исприча причу о властитом животу нема изгледа на успех, али је сама прича величанствена. Уместо да спута и ограничи приповедача, форма коментара другог, туђег уметничког дела, даје му већу слободу. Један од основних разлога за то садржан је, поново, у структури лица приповедача и његовом ставу према великим песнику и песми, али мотива има више. Пре свега, његов однос према песнику нешто је више од поштовања, јер Кинбот је не само естета, него и хомосексуалац; ту су, затим, и Кинботове незадовољене књижевне амбиције, самољубље, патриотизам и, као синтеза свега поменутог, једноставно жеља да оживи, материјализује свет који постоји само у његовој имагинацији. Из оштро израженог

конфликта његове психичке слабости за остваривање таквог подухвата с једне стране (пошто је реч о особи поремећеног ума), и књижевне компетентности с друге (јер и такав Кинбот у стању је да своју причу исприча кроз драмску, есеистичку, путописну и друге форме), израста ово емоцијама и различитим нивоима значења пребогато дело.

Фраза да Набоков “наставља да живи у својим делима”, у његовом случају има смисао много дубљи и потпунији од уобичајеног

Ада (1969) је Набоковљев најдужи и најамбициознији роман, вероватно и “најтежи”, па стога можда и најмање целовито прочитан. Ово дело започиње и завршава се као породична хроника, али је између тога и романтичарска повест о великој љубави, цјосовски роман одрастања у коме се сазревање уметника огледа у развоју изражajних способности његовог језика, као и филозофски роман. Но *Ада* је у исти мах и фасцинантна историја европског романа, пошто се догађаји у животу Вана Вина, приповедача и главног јунака, непрестано пореде са сличним догађајима у еволуцији романа у историји књижевности, понекад озбиљно, а понекад пародично. Ванове реторске способности су задивљујуће, па је и овај роман, попут *Лолите*, налик на монументалну песму у прози.

“Друга стварност”

Емотивни набој од кога *Ада* напрото кипти, након овог романа почиње да слаби, а Набоков своју романсијерску авантуру све очитије почиње да приводи крају. Коначно разрешење више од пола века дугог рата између стварности и уметничке имагинације, вођеног у његовим романима, Набоков најјасније наговештава у роману *Прозирне ствари* (1971). У овом делу, стварност постоји само као књижевна форма, а живот није ништа друго до текст који треба приредити за штампу. Приповедач је професионални писац, а главни јунак уредник који припрема за штампу нараторов роман о свом властитом животу. Задивљујућа вештина којом наратор балансира на танко црти између стварности и имагинације у служби је коначног уобличавања Набоковљеве велике теме – односа уметности и стварности. Поред тога, то није ни хладнокрвна анализа нити стерилна филозофска расправа, премда у критици још има таквих мишљења; није, пошто се приповедач током романа постепено поистовећује са својим главним јунаком. Стога на крају, пошто не може да му помогне – пошто је свет који је он сам створио оживео властитим животом, отевши се његовој контроли – заједно с њим одлази у ватру,

у непостојање. У парадоксалном крунском доказу супериорности уметникове имагинације неминовно нестаје и сам уметник.

На крају, као епилог или *post scriptum*, и као на почетку Набоковљевог америчког периода, појављује се још једна фiktivna биографија, односно аутобиографија. *Погледај арлекине!* (1974) је роман сачињен од романа, тачније роман о животу сачињеном од романа. У њему, кроз лик свог по многима најочитијег *alter egā*, Вадима Вадимовича Н-а, Набоков даје кључ за исписивање аутобиографије коју је деценијама исписивао у својим делима. Једноставно, све оно о чему је у њима причао, његов је “стварни живот”, и потпуно је неважно да ли се у “стварности” и “записта” све одиграло онако како је описано. На крају, ни његов приповедач Вадим Вадимович нема другог живота осим оног у књизи коју управо пише. Његов живот прекида се заједно с недовршеном последњом реченицом романа.

Ни Владимир Набоков, већ четрдесетак година, нема другог живота осим оног који је саграђио у својим делима. Али тај живот је такав да се мора закључити да је успео да у тим делима не “препише”, већ “испише”, створи властити живот. Фраза да Набоков “наставља да живи у својим делима”, у његовом случају има смисао много дубљи и потпунији од уобичајеног. Јер, писац коме је оно што је сматрао својом “стварношћу” више пута измицало из руку, заправо и није имао другог избора до да покуша да у својим делима сам створи властиту стварност и живот који ће остати независан од сваког могућег утицаја банаљне и сурове свакодневице.

Једини аспект објективне стварности кога Набоковљева “друга стварност” није успела да се ослободи остао је језик. Та чињеница можда и не би била толико уочљива, када на њу не би подсећале крупне и значајне разлике између руског и америчког света његових романа. Писац је сматрао да је напуштањем руског језика остао без “варљивог огледала, црне сомотске позадине, подразумеваних асоцијација и традиција, које домаћи илузионист, с разлепршаним пешевима фрака, може да магично употреби како би, на властити начин, превазишао ту баштину”. Енглески, међутим, као језик који за њега није био тако органски и нераскидиво повезан с објективном стварношћу, пружио је Набокову једну нову, значајну и дубоку димензију очуђења, какву у свом матерњем језику засигурно није могао да оствари. Руски је био ближи првој, материјалној, а енглески оној другој, уметничкој стварности.

Због тога је артифицијелност, али и самосталност Набоковљевих америчких романа у поређењу с његовим делима из руског периода знатно наглашенија. Тако и стварни живот Владимира Набокова најјасније зрачи кроз ликове његових америчких приповедача, пошто поред специфичног односа према језику, ни пишев однос према приповедачима – у распону од изразите наклоности до крајње нетрпељивости, па и презира – није статичан, већ жив и променљив. Исто важи и за однос приповедача према жанровима којима су уоквирене њихове приче, тим пре што се и статус у литератури, као и вредносне и остale конотације жанрова с временом непрекидно мењају. Такав вишеструки динамизам и интеракција различитих елемената поуздан су залог трајности дела Владимира Владимировића Набокова.

NAŠA PREZIMENA (10)

PREZIMENA NA -IĆ

Živko Bjelanović

**Zajedničko je prezimenima i tipa
Bérić i tipa Töšić da im je u osnovi
lično ime i da su im osnove tvorene
istim načinom. Tvorbeni način ličnih
imena iz osnova ovih prezimena nije
ni u slavističkoj ni u serbokroatističkoj
literaturi valjano objašnjen**

1. Zajedničke osobine

Prezimenima ovoga tipa najznačajnija je osobina da su tvorena istim sufiksom. Po tom tvorbenom elementu sva imaju isto značenje i to ne deminutivno, kakvo ima sufiks -iċ na širem planu, nego samo značenje "potomak". Druga im je značajna osobina da se tvore jedino od onih antroponima kojima je označena neka ličnost. Zbog toga se u osnovi svih prezimena s ovakvim završetkom, jednakim kao u osnovi prezimena i tipa *Janković* i tipa *Knežević*, nalazi ili lično ime ili lični nadimak. Zato bismo im značenje mogli opisati kao "potomak onoga koji je označen znakom iz osnove". U vezi je s ovom osobinom i odlika, treća po važnosti, da uz lično ime u imenskoj formuli prezimena samo identifikuju člana neke društvene zajednice. I to im je jedino značenje koje imaju u našem vremenu. Zato danas svako od ovih prezimena znači samo "prezime". Ovu pojedinost ističem na samom početku članka, prije nego što kažem još ponešto o prezimenima na -iċ, kao izgovor što nekim od njih neće moći pouzdano odrediti početnu izraznu, a to znači ni početnu značenjsku vrijednost.

2. Dva kriterijuma za podjelu

Prvi od njih odnosi se na vrstu osnove. Osnova je glavni dio svakog prezimena na -iċ. U osnovi prezimenâ ovoga tipa, kao što je već rečeno, nalazi se ili lično ime ili lični nadimak. Prema ovom bismo kriterijumu imali u podjeli dvije kategorije. Drugi je kriterijum tvorbeni način. Lična su imena posebno raznolika po načinu kako su tvorena. Zbog toga u podjeli nisu samo četiri skupine. Ostale signale, jednakim izrazne kao i značenjske, nisam uzimao u obzir. Po važnosti trebalo bi od njih posebno istaknuti akcenatsko-kvantitetske vrijednosti.

Pokazat će to primjer prezimena *Iljić*. Ovako kako je ovdje prezentirano i kako se javlja u svim pisanim dokumentima, dakle s neobilježenim akcentom i s neobilježenom vrijednošću sloga iza njega, prezimenu možemo osnovu opisati i kao *lle* (dvosložna hipokoristička tvorenica) i kao *llija* (sa stegnutim slijedom i+j+i u jedno i, koje je zbog toga produljenog izgovora). Ove se vrednote javljaju samo u govorenoj prezentaciji prezimena. Da se ne radi o izoliranom slučaju, dokazuju primjeri: *Dragić* (: *Dragija i Drago*), *Dujmić* (: *Dujmija i Dujmo*), *Matić* (: *Matija i Mate*), a njima možemo pridružiti još prezimena s nadimkom u osnovi: *Adžić* (: *Adžija i Adžo*) i *Čengić* (: *Čengija i Čenga*).¹ Nisam za kriterijume podjele uzimao ni neke druge pojedinosti, npr. pripadnost nosilaca prezimena po vjerskom ili nacionalnom predznaku (kad i Srbi i Hrvati u Bukovici jednako oblikuju ovu vrstu znakova)² ili tvorbu od muških za razliku od ženskih ličnih imena, odnosno ličnih nadimaka. I sa samo dva kriterijuma podjela je vrlo zamršena.

3. Tip Bérić i tip Töšić

Zajedničko je prezimenima i tipa *Bérić* i tipa *Töšić* da im je u osnovi lično ime i da su im osnove tvorene istim načinom. Tvorbeni način ličnih imena iz osnova ovih prezimena nije ni u slavističkoj ni u serbokroatističkoj literaturi valjano objašnjen. Od Maretića naovamo tvorbeni način tipa *Bero* nazivan je hipokorističkim, a tvorenice tipa *Töša*³ literatura gotovo da i ne spominje. Ono što je vidljivo u prezimenskim postavama, a zajedničko je ličnim imenima i jednog i drugog tipa, jest dvosložnost i pokraćivanje dužih ličnih imena do dvoslogovne veličine. Ono po čemu se u najvećoj mjeri razlikuju tvorenice ovih dvaju tipova jest naglasak jer je u jednih naglašeni slog dug (uzlazne intonacije, tip *Bero*), u drugih je naglašeni slog kratak (silazne intonacije, tip *Töša*). Sličnosti i razlike ličnih imena ovih tipova sličnosti su i razlike prezimena izvedenih sufiksom -iċ od osnova u kojima se nalaze ta imena.

Uz prvo prezime iz ovoga podnaslova još su: *Dujić, Đurić, Grgić, Grubić, Jolić, Josić, Kostić, Lakić, Lošić, Lukić, Mandić, Matić, Mijić, Milić, Obrić, Pavić, Pećić, Perić, Pešić, Radić, Rakić, Rašić, Romić, Sakić, Simić, Stipić, Špikić, Tokić, Trivić, Tršić, Vidić, Višić, Vitić, Vranić, Vukić, Vulić*. Njima još pripadaju: prezimena u kojih je osnova tvorena od ličnih imena starijeg sloja kao *Bajić, Grajić, Nakić, Nekić, Sladić*, prezimena u kojih lično ime iz osnove čuva udvojene suglasnike u susjednim slogovima kao *Bobić, Mamić, Mimić, Nanić*, prezimena nastala prilagođavanjem postave osobinama dvaju govora u sjevernoj Dalmaciji kao *Erstić, Ristić, Ristić* te prezimena *Martić i Dobrić* iako im je prvi slog drugačijeg naglasaka (u izgovoru i nosilaca i onih koji ih tako prezivaju).

¹ Samo se u nekim izdanjima poznate Mažuranićeve poeme javlja u naslovu Smail-agino prezime kao *Čengijić*. Nisam našao ni na objašnjenje da li je prezime našeg jedinog nobelovca za književnost izvedeno od *Andro* (pa ga zbog toga treba iščitati kao *Ándrić*) ili je izvedeno od *Andrija* (pa ga zbog toga treba iščitati kao *Ándrić*). Slično bismo mogli reći i za prezime pjesnika Vojislava Illica: *Ílić* ili *llić*.

² Dokaz su tome prezimena kojima su označeni pripadnici i jedne i druge konfesije, odnosno nacija, npr.

Dukić, Dević, Ljubičić, Marićić, Mijić, Olujić, Pajić, Pavić, Rašić, Sakić, Sladić, Šarić, Zelić itd.

³ Od ličnog imena *Todor* mogu biti hipokoristici (pokraćenice) i *Tóšo* i *Töša*. Primjer *Todor* → *Töša* → *Töšić* v. u: V. Ardalić, *Bukovica – narodni život i običaji*, izd. SKD "Prosvjeta", Zagreb, 2010, str. 37. O hipokoristicima (pokraćenicama) raspravlja sam u nekoliko članaka, v. *Onomastičke teme* (izd. Sveučilišna naklada, Zagreb, 2007), posebno od 307. do 372. stranice.

Uz prezime drugog tipa iz ovog podnaslova u skupini su *Marić, Mrđić, Musić, Vekić*, kao i prezimena *Dukić, Jokić, Pajić*, pored kojih s vrstom naglaska kakav je u *Todić* postoje i prezimena s vrstom naglaska kakav je u *Berić*. Njima još treba pridružiti: prezimena *Gagić i Lalić* (s udvojenim suglasnicima u susjednim slogovima) te prezime *Savić* (koje dvosložnom postavom i vrstom naglaska pripada ovoj skupini samo formalno).

4. Tip *Ćosić* i tip *Bagić*

Zajedničko je prezimenima i jednog i drugog tipa iz ovog podnaslova da im je u osnovi lični nadimak pridjevskog porijekla i da im je taj nadimak tvoren tvorbenim načinom istih osobina, ali se tvorba jednih ostvarila jednom vrstom akcenta (tip *Ćosić*) a tvorba drugih drugom vrstom akcenta (tip *Bagić*). Kao prezime prvoga tipa još su: *Babić, Bačić, Bijelić, Brkić, Bucić, Čakić, Čalić, Dević, Kabić, Klajić, Krekić, Medić, Modrić, Popić, Rogić, Skorić, Smolić, Šakić, Šarić, Šestić, Škorić, Šunić, Tepić, Zelić, Zjalić, Žmirić i Žunić*, a kao prezime drugoga tipa još su *Babić, Banić, Bašić, Bižić, Blažić, Brekić, Bulić, Čačić, Grčić, Mršić, Mutić, Pašić, Rusić, Šašić, Štulić, Vagići i Zelić*. Prezimenima drugog tipa mogli bismo pridružiti još *Egić, Ergić i Rgić* (s dijalektološkim pojivama), *Gulić, Tunić i Žilić* (jer im je osnovu moguće opisati i drukčije) te već spomenuta prezimena *Adžić i Čengić* (češća u izgovoru s osobinama ove skupine).

5. Ostali tipovi

Najprije ona prezimena kojima se u osnovi nalazi lično ime. U prvoj su skupini *Anić, Damjanić, Katalenić, Manislavić, Mikulić, Nikolić, Ostojić, Romanić, Sekulić, Subotić, Trninić i Zavišić*, tj. prezimena s neizvedenim ličnim imenom ispred -ić. U drugoj su skupini *Aničić, Barišić, Bogetić, Grozdanić, Jovičić, Jurišić, Ljubičić, Maretić, Maričić, Marijačić, Markelić, Marunić, Matošić, Medelić, Miletić, Miličić, Miljanić, Pelajić, Radišić, Radnić, Rašetić, Stevelić, Stipandić, Tomićić, Vučendić, Vujanić i Vuletić*, tj. prezimena s izvedenim ličnim imenom ispred -ić.

Slijede prezimena pretežno s ličnim nadimkom u osnovi, najprije ona kojima su signali manje-više prepoznatljivi: *Arambašić, Bačkuljić, Bunčić, Čavčić, Gnjidić, Japundžić, Ležajić, Mandušić, Opačić, Pamučar, Runjajić, Samardžić, Stegnjajić, Šubašić, Tkalić, Vojvodić, Zanatić*, zatim ona koja zbog nekog razloga nije bilo moguće razvrstatи: *Ardalić⁴, Atlagić, Bjelotomić, Dubajić, Kalinić, Kolundžić, Kovilić, Lapčić, Modrinić, Olujić, Omčikus, Paravinja, Pečinić⁵, Šerkinić, Širinić, Šorgić, Ugrčić, Vurtić, Žorić* itd.

6. Nedoumice

Nedoumice u opisu prezimena na -ić posljedica su najprije pojave koju savremena jezična teorija naziva *neutralizacijom*. Smisao ovoga termina objasnit će na primjeru *Kalinić*. U strukturi ovoga prezimena odsječak -in može biti pridjevski sufiks značenja "pripadnost", usp. *Božin, Čedin, Josin, Mićin* itd., a može biti imenički sufiks -ina, usp. *Božina, Čedina, Josina, Mićina* itd. Segment ispred ovoga može biti i lični nadimak *Kale*, hipokoristik (pokraćenica) od *Kaluđer*, i lično ime *Kale*, hipokoristik (pokraćenica) od nekog imena duže forme, npr. od *Kazimir*. Cijela bi postava mogla biti izvedenica od ženskog ličnog imena *Kalina*,

usp. žensko lično ime *Trnina* i prezime *Trninić*. Svi su ovi signali u strukturi prezimena izgubili obilježje po kojem su se porijeklom i značenjem razlikovali od signala slične forme. Zbog neutralizacije je i u ovog prezimena i u svih ostalih jednakog završetka (*Modrinić, Pečinić, Šerkinić i Širinić*) pouzdana samo granica kojom se odvaja -ić od ostatka. Slična se pojava ostvaruje u pisanoj formi već spomenutih primjera *Dragić, Dujmić, Ilić i Matić*.

Nedoumice zatim mogu biti uzrokovane deformacijom izraza nekih prezimena, zbog čega im ne može biti pouzdan opis izvornih vrijednosti. Deformacije najčešće nastaju u skladu s odlikom po kojoj se u govorima sjeverne Dalmacije ne čuje suglasnik /h/, ili samoglasnik /i/ u nekim pozicijama, npr. *Arambašić, Egić, Ergić, Erstić, Rgić, Ristić* itd. Najopćenitije rečeno, prezimena s licnim nadimkom u osnovi znatno je teže opisivati izvornu formu i izvorno značenje nego prezimena u kojih se u istom položaju nalazi lično ime, pogotovo ako je ono iz današnjeg korpusa. Posljedica je to prirode ličnog nadimka.⁶

7. Brojčani odnos

Brojčanim se odnosima ne otkrivaju skrovitije tajne jezičnog mehanizma, pa su mjerjenja kvantitativne naravi na rubnim područjima jezika, ali kad je u jezičnom istraživanju definiran korpus, onda jezične istine postaju vidljivije iskažu li se brojčanim veličinama. Zbog toga neće biti suvišno kažem li da u *Bukovici* prezimena na -ić i na -ović/-ević ima više od trista, tj. nešto više od 50% svih prezimena ovoga kraja, da je žitelja s prezimenima ovakvih završetaka bilo 1948. godine gotovo 22.974 ili oko 57% svih stanovnika dijela prostora sjeverne Dalmacije te da se po tom postotku ova subregija ili izjednačila s nekim kotarevima u Dalmaciji, Lici i Slavoniji ili se približila onima na Kordunu i Baniji.⁷ Neće, također, biti suvišno kažem li da je stanovnika s prezimenima na -ić bilo u *Bukovici* 2001. samo 23% u poređenju sa stanjem 1948. godine, ali da je u depopulaciji znatno veći udio srpskog življa u odnosu na hrvatski jer je Srba nakon egzodusu ostalo na nekadašnjim ognjištima tek 1.200, dakle negdje 11% u odnosu na 11.000, koliko ih je s prezimenima o kojima je ovdje riječ moglo biti prije toga.

8. Zaključna ocjena

Primjeri kojima se ostvaruju veliki sistemi otkrivaju tajne, skrivene u načinu na koji ti sistemi djeluju. Zato je potpuno jasan razlog što nisam u ovom članku primjere prezimena na -ić naveo probirom. Navodio sam ih iscrpno ne da ih opisem, nego da opisem sistem kojem pripadaju. Sufiks na kraju njihove postave izgubio je svoju primarnu značenjsku vrijednost i sa značenjem "potomak" postao samo dio strukture. Ono što se nalazi ispred tog dijela jest osnova, zapravo oznaka za identitet nekog nepoznatog pretka, njegovo lično ime, odnosno njegov lični nadimak. Po tome prezimena na -ić znače samo "potomci onih koji su označeni osnovom". Primjeri prezimena tipa *Berić, Tošić* te tipa *Ćosić, Bagić* dokazuju i načinom tvorbe i brojnošću ne samo da su značajna cjelina u cjelokupnom korpusu nego još i to da su funkcionalna, a funkcionalna su jer su kratka i jer su prepoznatljiva pripadnošću posebnoj vrsti antroponima, čak u kontekstima ostvarenima pismom, s neobilježenim vrednotama govorenog jezika.

⁴ Je li u osnovi prezimena nadimak *Rđalo* s protezom ispred skupine suglasnika? Usp. *Rđalo* između ostalih nadimaka za "izdanke svetoga korijena", u: S. Matavulj, *Bakonja fra Brne*, izd. Nolit, Beograd, 1966, str. 19.

⁵ Nalazi se na ovom mjestu samo da bude zajedno s ostalim prezimenima na -inić.

⁶ Već sam istakao da lični nadimci nastaju u jednom trenutku i objasnio im tu osobinu na primjeru *Krklije*. Ovdje spominjem i lični nadimak *Nadilja*. Ne bih ga mogao objasniti kad ne bih znao da mu se u osnovi nalazi lično ime nekad slavljenog sovjetskog književnika *Ilje Erenburga*, kad ne bih znao i onoga

koji je nadimak kreirao i onoga koji je njime označen, kad ne bih znao značajnije pojedinosti o davnom vremenu u kojem se nadimak pojavio i okolnosti zbog kojih je kreator oblikovao nadimak tako ironično da u njemu formalni i značenjski signali izruguju sposobnosti označenoga. Još neke pojedinosti u vezi s nadimkom *Nadilja* v. u mojoj knjizi *Onomastičke teme*, o. c, str. 337. bilj. 61.

⁷ V. A. Nikonor, *Horvatskie familii v statistiko-geografičeskem osveščenii*, Onomastica Jugoslavica, vol. 9. Zagreb 1982, str. 258.

А КО СИ ТИ? АУТОМОНОГРАФИЈА ПРЕДРАГА МИКИЈА МАНОЈЛОВИЋА,
УДРУЖЕЊЕ ДРАМСКИХ УМЕТНИКА СРБИЈЕ / ВУКОТИЋ МЕДИА / СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК, 2015.

О ЧЕМУ ГОВОРИМО КАД ГОВОРИМО О РАЗМЈЕНИ?

Дубравка Богутовац

Манојловић врло изравно говори о томе да некомпетентни људи сједе на водећим позицијама културних институција, да држава не вјерује у то да култура има највећу моћ у повезивању једне нације с остатком свијета, да се добри филмови не раде зато што више нема институција које би препознале и подржале талентиране младе људе...

Књига провокативног назива и зачудне жанровске поднасловне одреднице, *А ко си ти? Аутомонографија Предрага Микија Манојловића* посвећена је лауреату награде "Добричин прстен" за 2012. годину, глумцу Микију Манојловићу. Обухвата избор из његових интервјуа у раздобљу од 1979. до 2015., неколико његових ауторских текстова из периода од 2000. до 2011. године, његову биографију, кроношкски преглед његове казалишне, филмске и телевизијске каријере, нагrade и признања те попис његових друштвених функција. Такође, у књигу су уврштени и коментари његових колега – глумаца, драматурга, редатеља, критичара и водитеља казалишта, поводом уручења престижне награде, као и попис њених досадашњих добитника. Подијељена на неколико целина. Прву чине изјаве Манојловићевих колега. То су одреда ријечи хвале које говоре о његовом изnimном таленту, интелигенцији, машти, хуманизму, оригиналности, јединствености, доприносима културним сценама Југославије и њезиних некадашњих држава, као и Европе и свијета. Ријечи су то интелектуалаца и умјетника, попут Јована Ђирилова, Paola Magellija, Мирјане Карановић, Душана Ковачевића и других.

Други дио књиге чини већину њезинога садржаја – садржи интервјуе које је Предраг Мики Манојловић дао у раздобљу од три и пол десетљећа своје каријере. Оно што запањује одмах у првим интервјуима, а остаје као трајан дојам у читању јест Манојловићева танкоћутност, велико знање и разумијевање умјетности, културе и процеса стварања, као и висок ступањ друштвене свијести, ангажмана и потребе да разумије свијет у којем живи и

ради. Из интервјуа у интервју, у раздобљу које обухвата више од три десетљећа његовога рада, бивања на сцени, снимања филмова, одласка у иноземство, укључивања у разне културне институције (на водећим позицијама)... пратимо континуитет (само)свијести једне интелектуалне личности, која свијет у којем бива пропитује, покушава разумети, дати му дио властите даровитост и узети од њега (бескомпромисно!) оно што му је потребно да би себе потврдио, испитао, провјерио и изненадио. Кључна ријеч ове књиге, лајтмотив свих интервјуа – од оних које даје као млада глумачка звијезда, па све до зрелих свједочанстава потврђеног и признатог умјетника са респективном каријером – јест ријеч "размјена". Манојловић обилато користи ту ријеч кад говори о стварима које су му значајне. Сваки његов говор о умјетности, процесу рада, разлогима из којих бира улоге, сирађује с одређеним глумцима или редатељима, али и о разлогима напуштања неких процеса – па чак и у случају кад се ради о Peteru Brooku, с којим је радио представу *Махабхарат* од 1987. до 1989., или Stevenu Spielbergu, чију је понуду о сурадњи одбио – свако објашњење суштинских разлога да нешто одабере или одбије у процесу пропитивања властитих могућности и њихових граница код Микија Манојловића креће од питања: има ли у том процесу размјене или нема.

Маргинализирање даровитости

Ријеч "размјена" он ни на једномјесту експлицитно не објашњава, али из контекста ових свједочанстава може се закључити да је "размјена" за њега сама срж умјетничког процеса, али и сваког људског односа уопште. Размјена подразумијева сугру, инспирацију, подршку и комуникацију. Остварива је међу људима чији се сензибилитети међусобно слушају и разумију; титрају

на сличним фреквенцијама. Размјена је основа сурадње, не само између уметника који стварају нешто ни из чега, него и између културних субјеката који конституирају и сукреирају културне институције. Манојловић је уметник који има повјерења у институције, али је према њима оправдано наглашено критичан. Кризу театра и филма на овим просторима проматра и анализира у својим многобројним интервјуима најчешће кроз призму недостатка размјене међу њиховим актерима. Да би уметничке, културне, политичке, хуман(истичк)е и било какве смислене размјене у некој култури било, потребно је задовољити много предувјета. Прије свега, потребан је континуитет. Проблем дисkontинуитета обиљежава српску културу (не само српску, него југославенску и постјугославенску). Повјерење у институције је вишеструко нарушавано нестабилним и деструктивним политичким приликама. Посљедица тих процеса девастација је културног простора и културног контекста. Манојловић врло изравно говори о томе да некомпетентни људи сједе на водећим позицијама културних институција, да држава не вјерује у то да култура има највећу моћ у повезивању једне нације с остатком свијета, тврди да су политичари квалитетних идеја губили изборе управо због тога што су подцијенили образовану грађанску класу, да је поразна чињеница да се за културу издаваја један посто укупног државног прорачуна, да се добри филмови не раде зато што више нема институција које би препознале и подржале талентиране младе људе... или исто тако говори и о мртвим уметницима; мртвим глумцима, који су одустали од властите професије (властитог позива!) и одрађују га бескрвно, занатски, примају плаћу у казалиштима, а не раде ништа, или пак снимају реклами и раде пројекте лоше квалитете за новац.

Театар је за Микија Манојловића "опасна ствар", зато што је жив и остварује непосредан контакт с публиком. На више мјеста истиче да је глума опасна игра, а да казалиште може промијенити свијет – не у смислу револуције, него у смислу особне промјене појединца који представу гледа. Промјена се догађа у реалном времену представе, које Манојловић види као посебан облик потрошње времена: проток времена у једној казалишној представи је згуснут, компримиран и пун набоја: у тако проведеном времену могуће је све. У том смислу, политичко казалиште за њега не постоји. Све је политика. "Живот је политика а камоли позориште", тврди у интервјуу који је дао 1983. за *TВ новости*. Тада је имао тридесетак година, распад Југославије се још није наслућивао, а већ је освојио Стеријину награду за најбоље глумачко остварење по избору публике на Стеријином позорју у Новом Саду, Златну арену за мушку улогу на Фестивалу југословенског филма у Пули, Златни ловор вијенац на МЕСС-у у Сарајеву, Годишњу награду Југословенског драмског позоришта за улогу Првог глумца у *Хрватском Фаусту*, а и одиграо незаборавну улогу у филму *Само једном се људи Рајка Глића* (1981).

Манојловић пуно и често говори о маргинализацији даровитих људи у простору културе код нас: та маргиналност очитује се у истинском сиромаштву. Искуство које је стекао у другим културним срединама даје му за право да говори о томе да се праве вриједности требају његовати и подржавати; у њих је потребно улагати, што на нашим просторима није случај. "Гледам око себе стварање навике која полако улази у филм, у рад, у наше животе, и што каже Бекет у Годоу: "Али навика све загуши." "Како је то тачно рекао." – изјављује за *Политику* 1992. године.

Емоционалност без рационалности

Глума је за њега "доказ живота": "(...) Кондензован, набијен, хиперснажан доказ живљења. Али такво доказивање је помало и деструктивно. Тај доказ живота као да хоће истовремено и да живот сруши: доказ живота доказује и ломност, крхкост живота. Ту је негде и смисао глуме. Ако хоћеш да докажеш

даси жив мораš имати адуте." (Борба, 1995.) А држава не воли казалиште, закључује. Казалиште је луксуз на грбачи државе, која га трпи само зато да би одржала слику државе која има све што једна цивилизација треба, изјављује 1997. године за *Нашу дорђбу*. О српској политичкој стварности говори врло изравно, критички, на съједићи начин: у држави у којој су укинути модели у свему – не само квалитетном стварању, него и квалитетном животу уопће – не може се очекивати боље сутра. Интервју у којем то изјављује одвија се 1998. године (НИИ), али сличну тезу аргументира и петнаестак година касније, у готово сваком интервјуу. Посебно је дојмљив његов суд из разговора за *Вечерње новости* (2007), у којем на питање новинара треба ли изградити нови систем који ће окупити нове људе одговара да је потребно вратити морал као вриједносну категорију. Тврди да је основни проблем на овим просторима страх. У људима је страх из 1945., 1950., 1990., 1999., 2003. године. "Како очекивати да тако застрашени унук, застрашеног деде, буде неко ко слободно мисли, говори и ради? Како да зна шта је морално, а шта није, кад прву и основну ствар, а то је говорити истину, не може да испоштује?"

У једном од разговора који су свежијег датума (Лудус, 2013.) проговара о теми одговорности казалишта према проблемима националне повијести и актуелног политичког тренутка. Износи тезу да у српској култури нема писца (драмског или било којег) који је критички и озбиљно улазио у анализу националног и друштвеног у савременој држави, примјерице од 1804. године до данас. Наводи примјер Слободана Шнајдера, аутора *Хрватског Фауста*, којега не би било да није било Мирослава Крлеже. По његовом суду, Крлежино писање је примјер начина на који се може захватити проблематика анализе националног бића. Данас постоје велики драмски писци и велики писци уопће, али ниједан не улази у ову проблематику, која је врло важна. "То значи да овде влада велика емоционалност без рационалности. Не желим да будем груб, али просто је то тако. Што се то данас игра у српским позориштима? Играју се чињенице или рефлексије данашњег тренутка на савременике. Нико не улази у анализу зашто је то тако. Само се анализира стање, не и узроци тог стања. Зашто нам је политика постала толико важна и пресудна у животу и друштву, па ми њене дроњке узимамо за суштину наших живота? Зашто је то тако?"

Посљедњи дио књиге посвећен је Манојловићевим ауторским текстовима, а обухваћа период од 2000. до 2011. године. У овим текстовима Манојловић обрађује теме о којима говори у интервјуима, на досљедан начин: изравно, критички и промишљено. Текстови су претежно пригодног карактера; ријеч је о његовим говорима приликом добивања награда или, примјерице, о реагирањима на одређене политичке одлуке које деструктивно задиру у поље културе. Књига се затвара његовим писмом оставке на мјесто предсједника Управног одбора Филмског центра Србије. Оставку је подnio 2011. године, а у писму образлаже своју одлуку једном реченицом, која каже да су се његови двогодишњи напори с циљем стварања здраве основе српске кинематографије показали у пракси непотребним више пута.

Након овако горкога текста од само једне реченице, сlijedi чак 11 страница пописа његових улога, награда и признања те друштвених функција које је обнашао.

Кад читатељ затвори ову књигу, има врло јасне контуре могућих одговора на питање "Тко је Предраг Мики Манојловић?" А постаје му јасна и идеја њеног назива, јер питање "А ко си ти?" припада човјеку који је заинтересиран за другога, који пропитујући другога увијек изнова пропитује самога себе. Радозналост, отвореност, способност комуницирања, спремност на размјену – то су главни мотиви ове аутомонографије, која нам приказује изнинама достигнућа до којих се долази кад су такве особине испреплетене с врхунским талентом, озбиљним радом и високим ступњем друштвene свијести.

**ANITA PETI-STANTIĆ I KEITH LANGSTON: HRVATSKO JEZIČNO PITANJE DANAS: IDENTITETI I IDEOLOGIJE,
SREDNJA EUROPA, ZAGREB, 2013.**

HRVATSKI JEZIK I KRIZA IDENTITETA

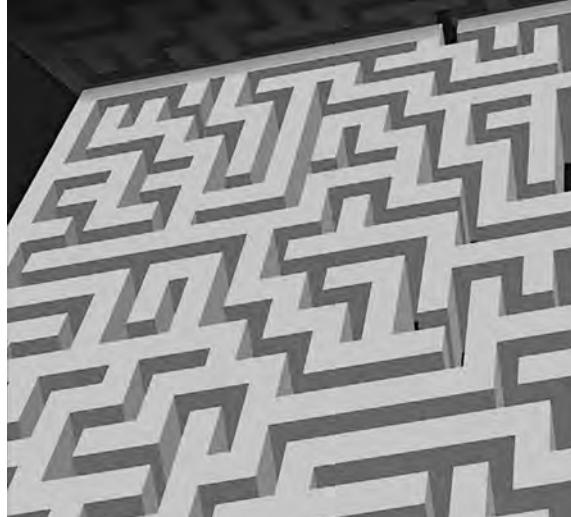
Virna Karlić

Pristup ove knjige nije polemički – u njezinu fokusu je postizanje što objektivnijeg prikaza aktualne jezične situacije te pregled domaćih i inozemnih stavova o problemima koji se tiču statusa i norme suvremenog hrvatskog standardnog jezika

Knjiga *Hrvatsko jezično pitanje danas: identiteti i ideologije* rezultat je znanstveno-istraživačke suradnje i koautorskog rada između dvoje profesora slavenskog jezikoslovija – Anite Peti-Stantić (Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu) i Keitha Langstona (Odsjek za germanske i slavenske jezike na University of Georgia, SAD). Dvoje autora, koje na stručnom planu povezuje zajednički interes i bavljenje sociolingvističkim temama, standardologijom te odnosom između jezika i identiteta na južnoslavenskom jezičnom području, donose naslov o aktualnoj jezičnoj situaciji u Hrvatskoj koja je nastupila nakon raspada bivše Jugoslavije. Iako je posljednjih godina u Hrvatskoj objavljeno više članaka, zbornika i knjiga o promjenama u statusu hrvatskog jezika i normativnim procesima kojima je zahvaćen u razdoblju od posljednja dva desetljeća, kao i načelno o problematici odnosa između jezika i nacije, ideologije, identiteta i politike, ova se knjiga ističe time što paralelno nudi uvide o hrvatskom jeziku u aktualnom razdoblju te prezentira i propituje domaće i inozemne stavove o toj temi. Istovremeno, na primjeru jezičnog planiranja u Hrvatskoj, autori preispituju postojeće sociolingvističke teorije o pojedinim temama i fenomenima, budući da – prema njihovim riječima iz uvodnog teksta – “zbog složene povijesti jezične standardizacije na južnoslavenskom području, kao i zbog intenzivne usmjerenosti na jezik kao simbol hrvatskog nacionalnog identiteta te na jezično planiranje u Hrvatskoj nakon stjecanja nezavisnosti, hrvatski primjer u sociolinguistici predstavlja iznimno zanimljiv slučaj” (str. 9).

Anita Peti-Stantić • Keith Langston

HRVATSKO JEZIČNO PITANJE DANAS *Identiteti i ideologije*

Ime i norma jezika

Knjiga je organizirana u deset tematski povezanih poglavlja u okviru kojih autori problematiziraju promjene statusa i normi hrvatskog jezika u kontekstu suvremenih teorija o jezičnom planiranju te odnosu jezika i identiteta. U prvom poglavlju pod naslovom *Hrvatsko jezično pitanje i hrvatski identitet* autori ocrtavaju relevantne sastavnice hrvatskog jezičnog pitanja te pokreću raspravu o dosegu jezičnih promjena uzrokovanih promjenom jezičnih stavova. Prva cijelina posvećena je problemu naziva i statusa hrvatskog jezika, a prilazi mu se iz različitih perspektiva – iz perspektive različitih “struja” u hrvatskoj znanosti, kao i iz perspektiva srpskih te drugih stranih znanstvenika. Budući da autori osjetljivim temama poput ove pristupaju sveobuhvatno, nudeći uvide u različite interpretacije i stavove o problemima čije vrednovanje nije moguće na osnovama jasno i objektivno zadanih kriterija, valja već na samome početku ovoga prikaza istaknuti da je to svakako jedna od najvećih vrijednosti ove monografije. U njoj autori ne preferiraju jedan od mogućih stavova/tumačenja, već pojedinačno pristupaju svakoj od postojećih interpretacija ovakvih problema, ukazujući na njihove dobre strane, kao i na njihova “slaba mjesta”. Osim toga, nude i objašnjenja zbog čega pojedine “struje” znanstvenika posežu za pojedinim kriterijima, a druge zaobilaze i obratno, pokazujući time kako iza svake postojeće interpretacije stoje različiti znanstveni, ali i politički, ideološki i praktični razlozi. Pristup ove knjige nije polemički – u njezinu fokusu je postizanje što objektivnijeg prikaza aktualne jezične situacije te

pregled domaćih i inozemnih stavova o problemima koji se tiču statusa i norme suvremenog hrvatskog standardnog jezika. Takvo djelo itekako je potrebno, jer služi kao jasan putokaz u "šumi" različitih, nerijetko međusobno oprečnih i nepomirljivih stavova o pitanjima poput imena i statusa jezika.

Osim imenom jezika, ovo se poglavlje bavi i stavovima o tome kakva bi trebala biti norma hrvatskog jezika – pogotovo u odnosu na srpski jezik. Autori pritom ističu kako s jedne strane postoje lingvisti koji smatraju da je broj i vrsta razlika među jezicima u potpunosti irelevantan, dok s druge strane brojni kroatisti drže da su međujezične razlike ključni argument i dokaz autonomnosti hrvatskog jezika u odnosu na srpski, što je otvorilo prostor za razne oblike purističkih intervencija tijekom posljednjih dvadesetak godina. U završnici ovoga poglavlja autori postavljaju pitanje u kojoj su mjeri takve jezične promjene prihvaćene u praksi, kako su one utjecale na jezično ponašanje te jesu li doista bile potrebne. Dakako, autori pokazuju da ni o pitanju redefiniranja norme stručnjaci ne dijele mišljenja, stoga neki od njih takve promjene tumače kao nasilje nad jezikom, dok ih drugi smatraju dijelom prirodnog procesa: "Isti procesi, gledani iz različitih perspektiva, promatralju [se] kao procesi koji odražavaju novostečenu slobodu od političkoga pritiska ili kao svjesna manipulacija jezikom u službi politike" (str.26).

Iza svake postojeće interpretacije naziva i statusa hrvatskog jezika stoje različiti znanstveni, ali i politički, ideološki i praktični razlozi

Druge poglavlje naslova *Jezik i identitet: teorijski i konceptualni okvir* bavi se ulogom jezika u odnosu na hrvatski identitet. U prvoj cjelini autori se bave temeljnim lingvističkim pojmovima poput dijalekta, jezika, varijeta, standardnog jezika, gorovne zajednice i dr., koji su nužni za razumijevanje problema prisutnih prilikom pokušaja razgraničavanja jezika, ali su istovremeno "fluidni [pojmovi] te ih je nemoguće točno definirati na temelju isključivo objektivnih mjerila" (str.29). Postavljajući pitanje kako odrediti jesu li dvije varijante "doista" isti jezik i koji su kriteriji relevantni prilikom rješavanja te dileme (je li to međusobna razumljivost, broj govornika, genetska udaljenost ili povezanost, stavovi govornika ili nešto peto?), autori zauzimaju stav da se osim dokaza o zajedničkom porijeklu, sličnosti i međusobne razumljivosti moraju uzeti u obzir i zajednički stavovi govornika, njihovo mišljenje o granicama između varijeteta koje koriste, kao i o jezičnoj zajednici kojoj pripadaju. Jednako tako važnim smatraju i to kako ti čimbenici utječu na njihovo jezično ponašanje. U nastavku poglavlja raspravlja se o obilježjima, funkcijama i kriterijima razgraničavanja standardnih jezika, o procesu standardizacije te ulogama jezika u konstrukciji etničkog i/ili nacionalnog identiteta.

Sociolingvistički ključ

Naredno poglavlje pod naslovom *Jezik, dijalekt ili varijanta? Status hrvatskoga i njegovo mjesto u južnoslavenskom dijalektnom kontinuumu* bavi se specifičnim jezičnim činjenicama kojima se lingvisti obično služe s ciljem određivanja različitih jezičnih varijeteta na središnjem južnoslavenskom području, među kojima ključno mjesto zauzimaju podjela na veće dijalektske skupine, njihovo historijsko porijeklo i dijalektske osnovice standardnih jezika. Uzveši u obzir različite načine na koje su lingvisti tijekom povijesti tumačili jezične podatke, autori su ukratko prikazali postojeće teorije o pitanjima dijalektske osnovice standardnih jezika na središnjem južnoslavenskom području te o etničkom porijeklu Hrvata i njihova jezika. Iduća cjelina ovoga poglavlja posvećena je strukturalnim sličnostima i razlikama između hrvatskog i srpskog standardnog varijeteta. Nakon uvodnog pregleda ključnih radova o jezičnim razlikama nastalih u razdoblju od početka 20. stoljeća do danas, slijedi prikaz konkretnih razlika koje se obično navode kao obilježja strukturalnih različitosti između ta dva varijeteta. U nastavku slijede potpoglavlja o tezi o međusobnoj razumljivosti (koju autori ne smatraju spornom) te o "unifikatorskim interpretacijama stranih lingvista", odnosno o teoriji o policentričnosti jednoga jezika, koja se zasniva na kriteriju međusobne razumljivosti i strukturne podudarnosti. Toj teoriji autori ove knjige zamjeraju isključivanje sociolingvističkih čimbenika koji "trebaju biti odlučujući prilikom određivanja statusa standardnog varijeteta kao posebnog jezika" budući da je "standardni jezik očito proizvod svjesnih ljudskih izbora, tako da i odluka o tome da se neki jezični varijetet proglaši posebnim standardnim jezikom jednostavno predstavlja jedan od tih izbora" (str. 85).

Poglavlje *Standardizacija i restandardizacija: konvergencije i divergencije* prikazuje sociolingvističke i sociopolitičke uvjete oblikovanja i preoblikovanja hrvatskog standardnog jezika u njegovom aktualnom južnoslavenskom jezičnom i društvenom kontekstu. U njemu se autori fokusiraju na one elemente jezične politike u aktualnoj hrvatskoj situaciji koji su reakcija na novonastali sociopolitički kontekst. Budući da je u fazi preispitivanja svojega statusa i korpusa te pokušaja pronalaženja kriterija za ostvarivanje standardnog jezika u tim novonastalim okolnostima, hrvatski jezik je doživio divergentne procese u odnosu na srpski jezik, stoga autori drže da je jedan od glavnih zadataka hrvatske lingvistike provođenje temeljite analize živog jezičnog korpusa kojom bi se utvrđili rezultati standardnojezičnih i restandardizacijskih procesa. Pritom autori pažnju pridaju i jasnome određivanju pojmove standardizacije, restandardizacije, modernizacije i renovacije jezika te jezične reforme.

Jezična politika na razini državne uprave i reguliranje javnoga jezika poglavlje je posvećeno mikro- i makro-razinama jezične politike i jezičnog planiranja. U njemu se razmatra zakonska osnova upravljanja jezikom u Republici Hrvatskoj kao i načini na koje se upravlja jezikom u područjima koja su pod neposrednom kontrolom državne uprave. U potpoglavlјima autori se bave zakonskim reguliranjem jezika unutar specifičnih područja nadležnosti državne uprave (mediji, obrazovni sustav, gospodarstvo i trgovina, vojska, pravni sustav i druga područja državne uprave), hrvatskim jezikom u kontekstu pristupanja Europskoj Uniji te prijedlozima i zahtjevima za obuhvatnim zakonom o jeziku (koji su imali negativan odjek u hrvatskoj javnosti te ih je hrvatska vlast odbacila). U zaključnoj cjelini autori preis-

pituju dosege hrvatske službene jezične politike i njezina postignuća.

Naredno poglavlje pod naslovom *Institucije jezičnog planiranja* bavi se upravljanjem jezikom u različitim institucijama za koje autori smatraju da su uvelike povezane s istim pojedincima koji su sudjelovali u djelovanju tih institucija i oblikovali svojevrsnu neformalnu jezičnu akademiju, budući da "[...] u Republici Hrvatskoj ne postoji jedan autoritet, poput jezičnih akademija u drugim zemljama, koji bi službeno bio zadužen za čuvanje statusa i određivanje normi standardnog jezika." (str. 11) Institucije kojima se u tom kontekstu ova knjiga bavi jesu Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje. Analizirajući djelovanje tih institucija po pitanju jezičnog planiranja i propisivanja u posljednjih dvadesetak godina, autori pokazuju njihove sličnosti i razlike u odnosu na klasične jezične akademije.

Tijekom dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj jezični je purizam u više navrata igrao važnu ulogu u usmjeravanju stava hrvatske jezične zajednice prema svojem jeziku

Budući da je tijekom dvadesetog stoljeća u Hrvatskoj jezični purizam u više navrata igrao važnu ulogu u usmjeravanju stava hrvatske jezične zajednice prema svojem jeziku, sedmo poglavlje ove knjige pod naslovom *Jezični purizam, savjetnici i razlikovni rječnici* posvećeno je upravo tom fenomenu. Nakon prikaza općih obilježja jezičnog purizma, autori se posvećuju analizi jezičnih savjetnika koji su u određenoj mjeri formirali stavove o jeziku te utjecali na oblikovanje korpusa hrvatskog standardnog jezika. Posebnu pažnju posvećuju analizi razlikovnih rječnika namijenjenih za upućivanje korisnika na "dobar" i "čist" leksik hrvatskog jezika koji treba koristiti, za razliku od onoga koji treba izostaviti prvenstveno zbog toga što pripada srpskom jeziku. Posljednja cjelina ovog poglavlja bavi se pravopisnim pitanjima i previranjima koja su u Hrvatskoj od 1991. godine do danas izazivala brojne rasprave.

Uloga medija

Završna poglavlja ove knjige bave se dvjema najvažnijim djelatnostima koje promoviraju status i korpus jezika – obrazovanjem i medijima. U poglavlju *Modeli jezičnoga savršenstva: uloga obrazovnog sustava u upravljanju jezikom* autori polaze od pretpostavke da je obrazovni sustav jedno od mesta u kojem se državna uprava u najvećoj mjeri potrudila implementirati eksplicitne jezične politike. Zbog toga autori polaze od analize nacionalnih nastavnih planova i programa iz razdoblja od 1972. do 2011. godine, s ciljem određivanja promjena u jezičnoj politici koja se u njima provodi. U nastavku predstavljaju i rezultate kontrastivne analize udžbenika koji se danas koriste u školama s udžbenicima iz osamdesetih godina prošlog stoljeća te rezultate analize rada Agencije za odgoj i obrazovanje,

koja se bavila promoviranjem jezične politike putem koordinacija i simpozija za učitelje i nastavnike. Na osnovi ovakvih istraživanja autori iznose stav da sve upućuje na to da je državna uprava nastojala nametnuti politiku jezičnog purizma od 1991. godine, ali isto tako pokazuju da je uspjeh provođenja te politike u praksi vrlo upitan. Na kraju poglavlja autori iznose rezultate istraživanja provedenog među nastavnicima i studentima o dosegima jezičnog purizma.

Opće je poznato da uz obrazovni sustav mediji imaju izuzetno važnu ulogu prilikom jezičnog planiranja i njegovog provođenja, zbog čega autori predzadnje poglavlje ove knjige posvećuju upravo toj temi. U poglavlju pod naslovom *Medij je poruka: promocija i provođenje upravljanja jezikom u tradicionalnim i suvremenim medijima u Republici Hrvatskoj* autori analiziraju ulogu medija u provođenju jezične standardizacije i hrvatske jezične politike te opisuju jezik medija u razdoblju nakon 1991. godine, posebnu pažnju pridajući kolumnama i emisijama (koje su se pojavile vrlo brzo nakon osamostaljenja RH) o pitanjima "dobrog" i "ispravnog" hrvatskog jezika. Riječ je, dakle, o "savjetničkim formama" objavljivanim u medijima s ciljem propagiranja purističkih ideja te promoviranja identiteta hrvatskog jezika koji se u mnogim segmentima razlikovao od identiteta dotadašnjeg jezika. Autore u tom kontekstu najviše zanima procjena doseg a i proširenosti promjena koje su se na te načine nastojale implementirati u upotrebu među govornicima hrvatskog jezika.

U završnom poglavlju autori sistematiziraju i komentiraju glavne zaključke iznesene u knjizi, nakon čega slijede opsežna bibliografija te imensko kazalo i kazalo pojmove.

Knjiga je jedna od najtemeljitijih i najobimnijih među do sada objavljenim sociolingvističkim studijama o hrvatskom jezičnom identitetu i aktualnoj hrvatskoj jezičnoj situaciji

Knjiga *Hrvatsko jezično pitanje danas: identiteti i ideologije* Anite Pet-Stantić i Keitha Langstona jedna je od najtemeljitijih i najobimnijih među do sada objavljenim sociolingvističkim studijama o hrvatskom jezičnom identitetu i aktualnoj hrvatskoj jezičnoj situaciji. Njezina vrijednost i znanstveni doprinos leži u višestranosti – u smislu da sagledava hrvatsku jezičnu situaciju iz različitih perspektiva, ali i u smislu da uzima u obzir različite perspektive njezina tumačenja. Autori su u ovoj knjizi nedvojbeno uspjeli u postizanju objektivnog prikaza aktualne hrvatske jezične stvarnosti, no istovremeno su (nenametljivo i hladne glave) iznijeli i argumentirali vlastite stavove, hipoteze i tumačenja s kojima se čitatelj može i ne mora složiti. Njezin diskurs je strogo znanstven te ni na jednome mjestu nije narušen emotivnim nabojem ili "svađalačkim" tonom, što je veliko osvježenje u odnosu na većinu postojećih studija (pogotovo domaćih) koje se bave ovom temom.

ДАВИД АЛБАХАРИ: ЖИВОТИЊСКО ЦАРСТВО, БЕОГРАД, ЧАРОБНА КЊИГА, 2014.

SIC TRANSIT GLORIA MUNDI

Сања Шакић

Албахари се не упушта у есеизирање и политичке опаске о повијесним догађајима, али роман очигледно сугерира да је идеологија произвела злоне и појединце који су се наставили обрачунавати и десецима година након повијесно-политичких догађаја, те да ће ти злоне наставити производити нове

"Реч 'можда' је кључна у овом делу текста. Све је у овом опису крајње непостојано и нема никаквих гаранција да је истинито. Ако неко буде ово читao, мораћe сам да одлучи коме ћe веровати. Има оних који тврде да је најбољe, ипак, не веровати."

(Животињско царство, стр. 125)

Након двије збирке такозваних "сажетих прича" из 2013. године, *Мале приче* и *Крава* је усамљена животиња, издавачка кућа Чаробна књига из Београда објавила је први пут у свом издању један Албахаријев роман. *Животињско царство* је његов петнаести роман, а с правом можемо рећи да нас је њиме Албахари подсјетио на своја најквалитетнија прозна остварења. Роман се нашао у ужем избору на НИН-ову награду, а добитник је књижевне награде "Исидора Секулић" за најбоље књижевно остварење у претходној години.

Причу романа приповиједа непоуздан приповједач, мушкарац који је као младић судјеловао у београдским студентским просвједима 1968. године одигравши при том посве неважну улогу. Неколико година након просвједа, служи војни рок у бањалучкој касарни где "случајно" постаје члан дружине назване "Животињско царство" у коју уводи и познаника с просвједа – Мишу Врапца, што ће произвести трагичан исход за све чланове дружине. Чланови "Животињског царства" носе надимке из животињског свијета: Ракун, Тигар, Крпљ, Змија и Врабац. Убрзо се показује да судјеловање у привидно дјечачкој игри и војничкој разбијорги подразумијева и судјеловање у лову на једног од судионика просвједа те освету и убојство која проводи оснивач дружине Димитрије Донкић Ракун. Овој позадини прикључен је догађај из недавне прошlosti, а то је убојство Димитрија Донкића у Канади за коју је одговоран приповједач и протагонист (именован као Тигар), а које је починио "јучер", након чега је "свет (...) постао мало боље место" (стр. 7).

Растакање форме

За разлику од препознатљивих Албахаријевих романа написаних у једном пасусу који се читају у једном даху, роман *Животињско царство* је подијељен на пет дијелова, а чине га Увод, Пролог, Прича, Епилог и Биљешке. У уводном дијелу дознајемо како је ријеч о рукопису случајно пронађеном у кантини за отпадке на београдском аеродрому 2005. године којега је уредник прије објаве "очистио" од нелогичности, али није успио утврдити ни тко је његов аутор ни колико људи је учествовало у његовом настајању. Овакво контекстуализирање приче која слиједи приноси мистериозној атмосфери романа, али упућује и на барем два закључка: не постоји поуздан начин похрањивања стварности људских живота, а трагање за аутентичним траговима прошlosti често завршава и/или почиње дословно у смјећу. Тиме се отвара најважнији проблем романа, а то је питање права на посједовање истините приче о догађајима. Наиме, напетост у роману се не гради постепеним разоткривањем узрока и посједица јер расплет фабуларних збивања заправо дознајемо већ у првим реченицама Пролога. Тајновитост и интрига граде се континуираним довођењем у питање истинитости приче: не само да нам прави аутор приче није познат, него ћemo до краја романа посумњати у сваки протагонистов особни исказ. При том, роман је опремљен тако да се "треши" увјерiti читатеља у аутентичност проживљеног искуства протагонисте. Петину романа чине биљешке смјештене на крају које доприносе увјерљивости протагонистове приче, а које је опет релативизирају. Монолитни исказ приповједача разбијају биљешке које од нас траже да се непрестано крећемо напријед-награгу у тексту те да провјеравамо, доказујемо или оповргавамо оно што је речено у дијелу названом *Прича*. Дакако, биљешке је могуће одложити за касније и прочитати их тек након приче, али то не умањује њихову функцију. Успркос

захтјевнијем читању, *Животињско царство* је у целини сажет, економичан и компактан роман који у први план ставља Албахаријеву списатељску вјештину и његову посвећеност детаљима. Средишњи и најдужи дио романа, назван једноставно *Прича*, највише наликује претходним Албахаријевим кратким романима у једном пасусу, али очигледно је аутор у овом роману наставио експериментирати с формом растачујући га на неколико дијелова, а опет водећи рачуна о томе да су сви одсјечци изнинмо повезани те да дојам ћеловитости није нарушен.

У *Животињском царству* Албахари се поетички досљедно одриче ауторства и спрам властитог текста се позиционира као изгнаник

Иако на самом почетку романа дознајemo како завршава однос наратора и Димитрија Донкића, узroke њихова антагонизма и завршног сукоба дознајemo поступно у причи о служењу војног рока у Југословенској народној армији. Роман нас тако већ првим реченицама заведе, ухвати и увуче у замку фикционалног текста који се поиграва с идејом да је можда истинит и/или потпуно лажан. Међутим, колико год се читатељ емотивно ангажира заступајући страну наратора који се представља као жртва Донкићевих психопатских игара, релативност истине у фикционалној причи га на крају запљусне у лице. Нараторова прича не проиграва читатељево повјерење зато што он експлицитно од самог почетка тврди како му није намјера да оправда своје поступке или баци ново светло на хисторију комунистичке партије у Југославији. Већ у првој биљешци иронизира причу и доводи у питање истинитост властитих исказа: "Наиме, приче постоје само тамо где има више од једног сведока, јер истина мора увек да има бар два лица. Уколико има само једно, онда нешто није у реду – или са причом или са истином" (стр. 103). Намамљен у замку, читатељ до самог kraja заправо жељи вјеровати у нараторову верзију приче јер колико год Димитријеви поступци били застрашујући и бескрупулозни (а крај је заиста шокантан и језив), страшнија му је идеја да приповједач лаже о испричаним догађајима како би прикрио још гору истину. Начин на који Димитрије манипулира наратором једнак је начину на који наратор манипулира читатељем: "Прилазио ми је полако, без журбе, вешто ме придобијајући за себе и не дозвољавајући ми да сагледам ствари онакве какве jesu" (стр. 15). На kraju, роман нас оставља с више питања него што је на њих одговорио: Зашто приповједач манипулира читатељем и причом?; Тко је у тој игри заправо био Тигар, а тко Ракун?; Приповједа ли нам причу убојица који прикрива трагове својих злочина? Албахаријев роман свјесно не нуди одговоре на ова питања, а недореченост романа засигурно ће се дојмити сваког читатеља до те мјере да ће након читања наставити размишљати о томе како је свака прича појединца потенцијално лажна. Биљешке упозоравају на то да протагонистова прича можда није једина верзија те приче или да је неке дијелове могуће измијенити, а тим поступком роман омогућује читатељу да на неки начин постане сукреатор приче или чак њезин прави аутор (као што нам је сугерирано у једном аутореференцијалном коментару).

Право на промјену

У једном интервјуу Албахари је открио да је након завршеног факултета и сам служио војни рок у бањалучкој касарни те да се радња романа смештена у 1968. годину и вријеме ЈНА поклапа с његовим властитим искуствима које је хтио искористити за грађу романа. Аутобиографски детаљи нису никаква новост у Албахаријевој прози, али новост је тема студенских просвједа, те догађаји и атмосфера седамдесетих који су нетом услиједили, а који се могу интерпретирати као њихова поље. Повијесни догађаји нису приповједачу, а ни Албахарију, у средишту приче него чине њезину кулису чиме се сугерира да су ова прича и њезине конзеквенце могући било где и било када, те да не овise о конкретном повијесном тренутку: "Лично је постало безлично, док је опште заменило појединачно" (стр. 124). Приповједач експлицитно омаловажава важност студенских просвједа називајући их фарсом у којој се није догодило ништа вриједно спомена "... то је, у ствари, било чекање да Тито каже свима шта да се ради" (стр. 105). Студенчки просвједи нису, према мишљењу наратора, пољујали систем, али су неупитно утјецили на Димитрија Донкића који је (иако то нећемо сазнати до краја романа) дјеловао по нечијем налогу или се сам отргнуо од правила система и запечатио судбину Миши Врапцу и преосталим члановима "Животињског царства". Албахари се не упушта у есејизирање и политичке опаске о повијесним догађајима, али роман очигледно сугерира да је идеологија произвела злочине и појединце који су се наставили обрачунавати и десецима година након повијесно-политичких догађаја, те да ће ти злочини наставити производити нове: "Због тога настављамо да препричавамо исте приче, иако би било боље да захтјутимо, али толико је велик наш страх од тишине да ми одмах, чим једна прича дође до краја, започињемо нову, претварајући се да не знамо да је она већ одавно испричана" (стр. 121).

Уз војни миље и строгу војну хијерархију, роман непосредно укључује новија ратна и поратна догађања попут косовског питања и егзилантских судбина, али уводи и контроверзније теме попут третирања хомосексуалности у војсци која појединцима не признаје право на различитост. У миљеу који подчињава чланове инзистирајући на једнакости, свака различитост производи насиље и заташкавање. Чланови дружине "Животињског царства" пресликавају правила функционирања система, а укrajним конзеквенцијама романа сви ликови су замјењиви баш онако како сами себи мијењају имена. Уз неколицину експлицитних интертекстуалних референција, једна од важнијих је кратка прича Julia Cortázar *Axolotl* у којој protagonist поступно постаје аксолот (врста водоземца) при чему није јасно приповједа ли причу човјек или животиња. У строгом војном систему, јунаци романа су дехуманизирани и подвргнути правилима која их претварају у животиње. У том измишљеном животињском царству ракун је најопаснија животиња док је тигар сведен на улогу статисте, "и то статисте који воли да изриче моралистичке опомене" (стр. 125). Могуће је и то да Тигар и Ракун замијене мјеста или да испричaju потпуно опречне приче о истом догађају те да је повјерење у приповједну инстанцу роман посве изиграо: "... ни у овој [причи] неће никада бити јасно у ком лицу је испричана, односно у ком лицу је треба поново испричати да би била она што би доиста требало да буде" (стр. 126).

Густ, прецизан и стилски перфектан, роман *Животињско царство* се може придржати најбољим Албахаријевим кратким романима из ранијих фаза. У *Животињском царству* Албахари се поетички досљедно одриче ауторства и спрам властитог текста се позиционира као изгнаник. Успркос повијесним и политичким кулисама, не одустаје од опсесивних поетичких преокупација и усредоточености на однос смрти и писања. Право на властиту причу имају сви, али једном записана, "прича престаје да постоји" (стр. 119).

ĐORĐE MATIĆ, *TAJNI ŽIVOT PJEZAMA*, ANTIBARBARUS, ZAGREB, 2014.

BITI UMETNOST ZNAČI MAŠTATI

Dušan Vesić

**Matić u isto vreme i tranzira i
mašta, govori o poeziji s jednakim
motivom s kojim govori o
muzici, teče jednakom lakoćom
kroz poeziju i kroz note, kroz
aranžmane i produkciju, njegovi su
utisci ponekad pravi mali filmovi
prepuni zvukova**

Kad sam prvi put čuo za knjigu *Tajni život pjesama* (Antibarbarus, 2014), namah sam se setio moje nastavnice maternjeg jezika iz vremena kad sam bio srednjoškolac. Užasavao sam se njenih časova jer je imala nepodnošljivu potrebu da nam najpre pročita dobру pesmu a onda je pokvari tragedičnim pitanjem: "Šta je pesnik hteo da kaže?". Sećam se da je to naročito nerviralo jednog mog prijatelja, kasnije čuvenog pesnika i još čuvenijeg muzičara. Odakle bismo mi znali šta je pesnik hteo da kaže – i da li je uopšte išta hteo da kaže? Jednom prilikom, kada sam joj naročito grubo odgovorio, ostavila me je posle časa da sedim dok mi objasni da, fakat, nije bitno šta je pesnik zaista hteo, da najverovatnije ni sam nije svestan šta je hteo, da istina, uostalom, u umetnosti nije neophodna. Biti umetnost znači maštati i govoriti naglas svoja maštanja. Umetnička dela – rekla je tada (stvarno je bila dobra u svom poslu) – napuštaju tajni život samog autora čim ga on izbací iz kuće, tada taj život postaje javan – ali počinju da žive svoje tajne živote svih nas koji ih doživljavamo. Ona nas je, dakle, zvala da maštamo zajedno s pesnikom, da njegov tajni život dodirnemo našim tajnim životima u jedno novo zajedničko iskustvo.

Tom nekom linijom morao je Đorđe Matić doći do naslova svoje zbirke eseja o pesmama koje su – po njemu – obeležile devedesete godine prošlog veka u hrvatskoj popularnoj muzici i, kao takve, ostavile trag i u hrvatskoj kulturi uopšte. Ipak, ta nesrećna formulacija "šta je pesnik hteo da kaže" vukla se nad svima nama deceni-

jama kao zla kob, pa je i ona možda jedan od razloga što je ovo prva ovakva knjiga ne samo u Hrvatskoj nego i u zemljama iz okruženja, u kojima se razumemo i bez prevodilaca. Drugi razlog mora biti taj da u hrvatskoj kulturi – a ni u kulturi zemalja koje je okružuju – nije bilo nikoga da takvu knjigu napiše. Matić (1970, Zagreb), pesnik i esejista, odrastao u Hrvatskoj a završio studije engleske i italijanske književnosti u Holandiji, gde danas živi, izbegao iz vremena o kojem govorи, primio se zahtevnog posla. Ne samo neko s klasičnim književnim obrazovanjem, ne samo s jasnim i utvrđenim uglom gledanja na svet oko sebe, on je morao biti i neko s odgovarajućim muzičkim obrazovanjem, pa i iskustvom. Kad je lako ispunio sve prethodne zahteve, na kraju ga je sačekao Frank Zappa i rekao mu, bez blama: "Pisati o muzici isto je kao plesati o arhitekturi".

Neko bi negde uz put odustao, Matić nije. Zato je na ovu knjigu potrošio pet godina. Kad je čitalac uzme u ruke, bude mu posve sve-jedno koje ga pesme čekaju unutra. Ima nekog čudnog uzbuđenja u tome da se ne pročita sadržaj pre nego što se upusti u avanturu isčekivanja, kao u davna vremena kad smo kupovali albume ne znajući šta nas na njima tačno očekuje. Ima i nečeg nestvarnog u tome da se u isto vreme sluša pesma o kojoj se čita. I, kad sve to zajedno krene, kao da zaista počne ples o arhitekturi. Matić u isto vreme i tranzira i mašta, govori o poeziji s jednakim motivom s kojim govorи o muzici, teče jednakom lakoćom kroz poeziju i kroz note, kroz aranžmane i produkciju, njegovi su utisci ponekad pravi mali filmovi prepuni zvukova. Na ovaj ili onaj način svaku od tih pesama proveo

je kroz svoj tajni život i dao im sopstveni pečat u toj meri da su one na jedan način zauvek postale i njegove. Njegov izbor je toliko ličan i samosvojan da čitalac nijednog časa ne dolazi u iskušenje koje izaziva svaka komplikacija – da izbaci ovu ili onu pesmu i doda neku drugu. Nikad niko kod nas nije pisao na takav način.

Matić je svoje teme uzeo iz devedesetih kakve ih je on doživeo i vratio u devedesete kakve smo ih i mi drugi mogli doživeti. Dvadesetak godina posle vremena o kojem govorim, Matićeva knjiga je direktna i gruba kritika tog vremena od kojeg je morao da izbegne. Hrvatsko društvo nije još zrelo da se suoči s tim herojskim i tragičnim vremenom, ali kada se to jednom dogodi, Matićeva knjiga biće mu od dragocene pomoći. Da li ozbiljna suočavanja moraju da dođu iz egzila? Da li je potrebno izmaknuti se da bi se bolje razumelo?

**Nije bitno šta je
pesnik zaista hteo, da
najverovatnije ni sam
nije svestan šta je hteo,
da istina, uostalom, u
umetnosti nije neophodna.
Biti umetnost znači
maštati i govoriti naglas
svoja maštanja**

Na kraju – mada to svakako nije želeo – Matić se pokazao zrelim sudnjom „u ringu“. Sledеći svoju ljudsku obavezu da ima bolje mišljenje o umetniku i njegovom delu nego što ga ovaj sam imam o sebi i svojim radovima, nekim pesmama podario je večnost, neke od njihovih autora unapredio je iz zabavljača u umetnike, bio je dobromeran i nije cepidlačio tamo gde je mogao, u skladu sa svojom pozitivnom prirodnom tražio je i nalazio samo dobra. U *Tajnom životu pjesama* ostavio je neke stilski veličanstveno skrojene stranice, među njima i prvi eseji koji Arsena prikazuje u onom sjaju koji smo naslućivali ali ga nismo umeli sasvim definisati. Jedan veliki umetnik može biti nedvosmisleno veliki tek onda kad ima o sebi jedan ovakav veliki esej kakav je Arsen dobio od Matića.

Knjigom eseja *Tajni život pjesama* Đorđe Matić je, dakle, postavio iznimno visoke kriterijume i ostavio sve nas sličnih pretenzija zamišljenim i ljubomornim. Posle njega, biće teško pisati o popularnoj muzici.

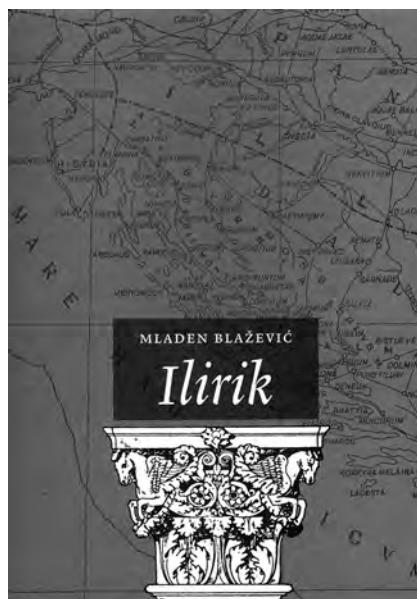
NOVA IZDANJA

SKD PROSVJETA

***Nebesa* GORAN BABIĆ**

Sve je u ovoj knjizi, očekivani, izazov autora Gorana Babića. Od podnaslova, „jedan srpskohrvatski roman“, do forme, koja uključuje pjesme, fotografije, autorove političke stavove, autorove životne stavove i opredjeljenja, sadržana u teoriji i praksi slobodnog mišljenja i stvaranja boljeg svijeta kroz jugoslavenski komunistički pokret, tu uđovostručeno utopiju. Ovo je roman o Neretvanskom kraju, o Stanku Parmaču, o komunizmu... Autora, koji za sebe piše da je, „posljednji pisac velike jugoslavenske književnosti“.

***Ilirik* MLADEN BLAŽEVIĆ**

Drugi roman mladog „Prosvjetinog“ autora. Nakon Korduna s početka XX vijeka, oslikanog u književnom prvcenu „Tragovi goveda“, Mladen Blažević se u romanu „Ilirik“, hrabro vraća, ali ostaje u zavičaju, u vrijeme Batonovog ustanka protiv Rimljana. Radnja se odvija oko Siscie, Gvozdene gore, gdje se odvija i završni krvavi obračun sa ustanicima. U kulturama razvijenijim od naših ovakva su djela relativno česta, kod Hrvata i Srba Mladen Blažević predstavlja lijep i obećavajući izuzetak. Svaki čitalac ima slobodu stvaranja i povlačenja historijskih analogija.

ПРЕПОРУКА ЗА ЧИТАЊЕ

Чедомир Вишњић

ПАТИНА И МАГЛА

АЛЕКСАНДАР ЧУДАКОВ:
ПАДА МАГЛА НА СТАРЕ БАСАМАКЕ, БЕОГРАД, 2014.

Није сасвим јасно да ли је књига коју овде препоручамо ближа одредници *роман*, како се води и како је награђивана и без обзира на данашњу ширину тога појма, или је то заправо један моћан мемоарско-повијесни есеј. А што би нам дало за право на читање примарно у политичком, друштвено спознајном кључу.

Ипак, да кренемо од почетка. У читавом југославенском периоду јужнославенске повијести постојао је посебан однос према Русији; заједнички, али не идентичан у свим дијеловима заједничке државе. Овисно о ранијој традицији, улози цркве, степену довршености националне идеологије. Али, свакако је постојао, а Срби су били главна трафостаница те идеје и енергије. Слабљење Русије у рату, па потом револуцији, одиграле су велику контекстуалну улогу у настанку Југославије, коју су, укратко, оружјем стварали руски савезници – српски војници, а доминантно политички уобличавали западни савезници и њихови публицисти. Од тада почине и политичка употреба Русије за домаће потребе и на домаћем терену. Од тада је објективних информација било мало, било прокомунистичких или оних других, било руских емиграната овде или наших тамо. У периоду између два рата свако је зазивао своју Русију: Мустафа Голубић и Милан Гавrilović, Карађорђевићи и Броз, Стипица Радић и Светозар Прибићевић. Мирних, објективних сагледавања руске ситуације било је још мање у социјалистичкој Југославији, прије свега зато што их сама та велика земља није производила, ни емитовала. На овим смо просторима, само дијелом признајући капиталну улогу Русије у оном што смо сматрали својим избором, готово потпуно овисили о бројним западним публицистима и совјетолозима. Уз напомену како су ипак превођене најбоље ствари, од Дојчера до Билингтона. И у првом поратном валу, кад је наш културни живот функционисао доминантно унутар блока, а и потом, с друге стране границе, и превођење књижевности се одвијало по политичком кључу. Наш је поглед био подијељен између извornog комунистичког одушевљења пред и пост револуционарном

авангардом из прве три деценије прошлог вијека и хисториографије која је често свјесно ударала на темеље бољшевичког система и државе. Нисмо били свјесни мјере овисности властите консталације о руско-совјетској.

Концепт се распао заједно са државама. Једна од важних посљедица је и то да никад, ни у Загребу ни у Београду, нисмо добили добар домаћи хисторијски имаголошко-политолошки рад о представама Русије у нашим срединама и о њеном значају за нас. Знамо само да је слика у правилу била идеологизована и да је распадом Југославије у значајнијој мјери опстала само у српским земљама. Наравно, знамо и то, да је та слика, барем код Срба, значајно овисна о интелектуалној репродукцији саме Русије. Тако смо дugo времена врхунска дјела "логорске" књижевности, Шаламовљеву *Колиму* и Солжењицинов *Архипелаг* сматрали релевантном slikom Русије, којој смо тражили изворе у прошлости и слутили будућност.

А овај, једини роман познатог руског филолога Александра Чудакова (1938-2005) заиста извије из струје коју је моћно покренуо Александар Солжењицин, али не *Архипелагом*, него *Иваном Денисовичем*. Он је визуру промијенио, онако и онолико како се и колико Русија промијенила. При том ваља имати на уму да је по традиционалном културном обрасцу ове велике земље, књижевност била редовно у значајној мјери колонизована од стране политike, да су се друштвене, политичке и све друге идеје и истине пласирале и браниле преко савремене књижевности. Од Пушкина до данас. Утолико је и Чудаковљева књига израз промјена које су у земљи наступиле, и истовремено моћни агенси тих промјена. Важно је споменути да је књига награђена руским *Букером*, као најбољи руски роман прве деценије овог вијека, што даје на важности идејама које у књизи налазимо, омогућава нам да разумијемо, па и оцијенимо њену рецепцију.

"У беди и у болести"

Дакле, добили смо књигу препуну информација којима се може вјеровати. А о чему се ради у књизи *Пада магла на старе басамаке?* (Зашто басамаке, кад је у српском заживјело краћење овог турцизма у басамке) Ријеч је о оном најважнијем и најтежем, о преживљавању Русије и Руса у 20. стољећу, о подједнако тешкој задаћи за њену интелигенцију; о посвајању и мрењу са таквом прошлостшћу, и то тако да се говори и пише пуна истина, и да се у њој проналазе оазе људскости, топлине, традиције, смисла. Некако, тим редом. Ту је људску, моралну обавезу преузeo на себе и Александар Чудаков, стручњак за дјело Антона Чехова, одакле његов значај и његова слава.

Животну причу наратора Антона Стремоухова и ову повијест носи лик његовог дједа Леонида Љововича из руске свештеничке породице из Виљуса. Породице коју је револуција покренула и зауставила тек у граду Чебачинску у Казахстану, једном од већих одредишта за прогнана лица у годинама стаљинског терора. Тако су се у азијској забити нашли многи водећи руски интелектуалци, а јунаков отац, хисторичар, је о томе говорио као о четвртој културној револуцији у Сибиру; декабристи, пољски устаници, социјалдемократи и ова, четврта "обједињујућа". Каже Антон да "такву количину интелигенције на јединицу површине касније није нигде видео". Дјед га је водио и духовно носио кроз најтеже периоде, црпећи енергију из образовања и духовности предреволуционарне Русије. То је дио оног што нисмо знали, да су и такви, уз дозу среће и сналажљивости, ипак преживљавали, преносили и предавали традицију. То нас учи да је тзв. нормални живот просјечних људи појава жилава и врло релативна и да га је било и у Стјалиновом Совјетском Савезу. Дјед је био тај који је унуку пјевao царску химну, који је за Стјалина имао једну ријеч – бандит, који је говорио о злочиначком, планском уништавању националне елите, он је својим агрономским знањем хранио породицу, он је учио унуку да види депоније ђубрета по земљи и њену уништену провинцију.

Фасцинантни су данашњем читаоцу описи ове азијске робинзонијаде високообразованих људи, њиховог тешко схватљивог сиромаштва, којим су плаћали цијену очувања режима и јачања

државе. Сиромаштво је било totalno у вријеме рата, сам аутор каже за оно чим су располагали од материјалних културних течевина, да је "пример првобитног домаћинства епохе касног феудализма", јер је углавном било резултат бескрајне сналажљивости, теоријског знања и ручног рада са разним дијеловима отпадних материјала. Бака је умјела скувати "шчи од коприве, лепиње од лободе, салату од маслачка", радила је то у вријеме глади у Украјини, у вријеме рата.

У вријеме рата. Бројни су коментари ратних збивања проучени кроз књигу. Од наредбе да се експлозивом уништи свака кађуша, заједно са посадом, ако се нађе у опасности да падне у руке непријатељу, да се не открије тајна новог оружја, до мишљења војника о великим војскомовођи Жукову: "Дошао је. Сад тешко да ћеш остати жив"; о његовим наредбама да пјешадија направи пролаз за тенкове кроз минска поља... Па ипак. Одговор којег дјед даје свом зету, Антоновом оцу, на питање зашто није емигрирао као и многи, представља кључ ауторове позиције и ове књиге: "И бити с њом (Русијом) у патњи, и у беди и у болести". Леонид Љвович, свршени богослов, то каже на зетово задиркивање кад је у вријеме великог поста пристао јести паштету: "А пост Леониде Љвовичу?... Колико се сећам, ви дозвољавате само болеснима и путницима да не поштују пост... – Ми смо исто што и путници. По дивљој земљи. – За што дивљој? – Имате право, погрешио сам. Подивљаој..."

Сјећање и заборав

Много пажње с разних аспеката, аутор посвећује "својим универзитетима", животним и оним у скамијама; и оном почетном у Чебачинску, и оном каснијем, у Москви. Каже да школа није директно утјецала на њихове животе, више је то чинила држава. Већ као млад историчар размишљао је о томе да напише рад о језицима совјетског друштва, "1) језик званичне идеологије – новина, радија, скупова, конгреса; 2) њему супротстављен језик старе културне интелигенције који је живео у усменој варијанти, а после појављивања самиздата и у писменој; 3) такође супротстављени првом, језик породице, свакодневног живота, улице..." Сјећа се професорке са факултета, доцента на катедри нове историје, полиглоте, коју су звали Азбука: "Њен отац је био шеф једног од великих логора на Колими; француском ју је учио Француз, логорски чистач, немачком – логораш који је радио у бањи, сарадник Телмана, шпанском – Каталонац Рамон, познаник Гарсије Лорке, један од командира интернационалне бригаде."

Ето, још мало информација. А таквих је безброј у књизи. Аутор их понекад реда готово аутоматски, као да је загушен њима и жели да их преда даље, будућности. Књига завршава, готово патетично, посљедњим предсмртним разговором баке и дједа о онима који су владали њиховим животима: "Они су нам одузели Русију. И ја ових мојих последњих дана не осећам према њима никакво хришћанско осећање. Грех који се наставља. Не могу у својој души да им нађем опроштај."

Ово никад неће бити једина могућа слика Русије тог времена, сваким протеклим даном, два вјерна сарадника, сјећање и заборав, своде протекле догађаје на основне обрисе, на трачнице које се губе у даљини и воде право до нас данашњих. Истина је неизbjежно много, али ова је пронашла снажног аутора. Нама је важна и због бројних аналогија с нашом ситуацијом, гдје су баке и дједови нешто лакше стизали на своје, јер је прича била знатно краћа. Не треба свим старцима вјеровати, барем данас ми у Хрватској то знамо, али ми одлично знамо и на што личе револуције. Гледали смо једну, додуше, националну.

Књига је заслужила луксузнији, мање збијен прелом, да дијалози и коментари добију више ваздуха, требало је урадити брижљивију лектuru и коректuru, али ипак, Чудакова свакако читати.

(Ова је књига још један издавачки и преводилачки подухват наше сараднице Љубинке Милинчић.)

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

*

ЈОВАН СТЕРИЈА ПОПОВИЋ

Стерија је често а дуго шетао, нарочито јабучким путем, што води у манастир Месић, али је по неки пут ишао и српским крајевима. Таквом једном приликом стаде пред једну паорску кућу и посматраше велику градину (башту), по којој се ширио само коров и штир. Пред кућом је седео старац, газда те куће. "Шта гледаш то, господине?" запита Стерију старац. "Гледам глупост наших Србаља", одговори му Стерија и показа руком на градину. "Какве би користи могла читава кућа одатле брати, кад би људи вреднији и марљивији били, па сејали ту разно зеље, а овако од толике земље никакве хасне немају". "Јест' да", прихвати старац, "али кад бисмо посекли тај коров и штир, онда би кобац видео наше пилиће, па онда збогом печенje! Овако се пак могу наши пилићи скрити, те их кобац не може спазити и ми се можемо лепо пилећим месом хранити". "Бадава, Србин уме своју лењост и немарност да брани", рече Стерија и оде даље.

Године 1848. ишао је улицом Стерија са адвокатом Симом Цијуком баш кад су Вршац долазиле из Сегедина мађарске гардисте, које су Немци свечано дочекали, те је услед тога била велика галама по вароши. Неки Турчин, што је трговао са ножевима, застаде и запита Стерију и Цијука, шта значи ова буна. Ови му одговорише, да се Мађари буне. "А јесу ли питали Москва и јесу ли од њега искали допуштења?" за-пита их Турчин. "Нису" одговорише му они. "Онда од читаве те ствари неће бити ништа", рече презириво Турчин, махну руком, окрете се и оде. "Овом је Москов таки страх задао, да мисли да се без московског допуштења не сме ништа догодити", рече Цијук смешећи се. "Можда ће и погодити", одговори му Стерија озбиљно.

(*Јавор*, за г. 1885.)

Прича се, да је Јован Стерија Поповић пишући свога *Тердицу* или *Кир-Јању* имао на уму свога рођеног оца, који је био "сос Грекос" и велики циција. Кад је Стерија послao своме оцу из Беча по вршачким трговцима своју онда најновију књигу *Кир-Јању* и кад је старац прочитао и познао себе у јунаку ове комедије, рече машући главом: "Раниш пас да те уједи!"

(*Јавор*, 1892.)

*Занимљиве приче и белешке из живота знаменитих Срба,
Загреб, Српска штампарија, 1900.*

MOLITVA

Bojan Savić Ostojić

Bojan Savić Ostojić (1983) autor je knjige: *Jeretički dativ* (pesme, Povelja, Kraljevo, 2014), *Aleatorij* (esej, Kulturni centar Novog Sada, 2013), *Stereorama* (poema, UKKP, Pančevo, 2013), *Tropuće* (pesme, Društvo Istočnik, Beograd, 2010), *Stvaranje istine* (poema, SKC Kragujevac, 2003). Urednik je internet časopisa za poeziju *Agon* (www.agoncasopis.com) i *Nezavisnih izdanja Knjižuljak*. Živi u Beogradu kao slobodni prevodilac s francuskog.

MOLITVA

misliš da znaš i to zaglušuje
 nosi nedonoščice
 samoneukosti
 odazovi se neumiveno
 primereno
 dođi iz praznog
 oduvek sam te odatle vabio
 niotkud
 zahvatao zubima
 zagrizaо nežno pazeći da ne prežvaćem
 glatko
 puštao da mi iscuriš kroz nedra
 u kojima je lopta
 u nogavice na patos
 koji imam
 koji ne grejem
 pre nego što se skoriš
 brisao
 nosiš me kapi
 teškog stegnutog škrtog
 svaljenog i preplaćenog od preplavljuvanja
 na rollercoasteru
 dobro je što me ne pamtiš
 inače bih se stvrduo
 inače ne bih tekao
 moja nonšalantna svežina svežnjiću kito
 čekam tvoj lik
 čekam i ne znam te
 razbacaj me

svaki put celog progutaj iskašlji
 iskihaj zahvalnog
 prisvoj nebiranog
 ispuni
 zgrušano ispuni
 drsko zauzimaj skarliči izmišljaj
 teraj me da metanišem
 jer dao sam ti moć da mnome
 zapovedaš poslušnije
 dok me ne čuješ ne vidim te
 ni tada
 ni tada kad se razležeš tišino
 dok sluziš neoslovljiva divlja
 osorna razino
 nepoverljiva ulivaj poverenje
 pritaji se gde si izbačena
 moj ženski principu
 sanjari da ponirem
 milosti ofrlje
 sanjari ofrlje
 ustvrdi da se imaš
 samo u mom zubalu
 u raskloprenom landaravom zevu te nosam
 čekaću te da se ponoviš
 neću mrdati
 neću te lečiti od oticanja
 poturaću se bušno
 udvarati se
 plakni me
 smej
 vredim samo oblichen
 samo uneređen
 ti prosuti po meni
 ti koji ćeš opet doći
 da uzmeš ono bez čega ne mogu
 kako ti pripadam nakaradni
 banalno oklevaš da mi se istisneš u duplje
 kočati procep prostri tepih
 jedini sam koji ču te slistiti
 pre nego što se smrzneš i usiriš
 skramo
 jedino u meni ćeš se istopiti biti polizan
 izgreban kašikom noktom kiblom

mnome čelavim
 koji se gložim i krutim
 ljutit sam prazan
 pračkica podelak neispunjuta smesa
 neudeljena
 mesto tvog zbivanja sam
 daješ mi moć da budem islužen
 iscedeň
 zloupotrebi me serijski
 nitkov sam zdruzgaj me
 daj da u kljusi čopam u prazno
 da pratim da li za mnom ostaje trag
 jedem ti s dlana poješću i dlan
 ljubim ti pismene ruke
 ljubim i bradavičice koje si dobio
 kad si štambiljao svinje
 bišti me diko
 baštini me
 liži mi čelo jezikom poliglot
 beri mi bele ruže koje se sporo suše
 daj mi da pišam po ribi koja se praćaka
 u kesi kraj magaze
 isisaj suvišnu slobodu
 kada ti dođem na rupu reci mi
 fašisto
 larplarlartisto
 pitaj me znam li gde je istok gde zapad
 kad-tad me streljaj u kragujevcu
 spasi me grešnog
 i zgresi da imam koga da spasavam
 ustoliči me
 usadi da se ne mrdnem
 ušuškaj obema rukama i ustima
 učini da me besmrtnost polagano ubija
 budi opasan po mene
 ne štedi svoju žrtvu
 izreži mi okice i od njih napravi dugmiće za mog mecu
 daj mu po meni ime bojan
 prodaj me
 nek ti se jebe hoće li da me voli onaj ko me kupi
 daš više i kad uskraćuješ
 i kad se utapaš štrčiš
 budi moj oskar davičo

osudi streljaj i pomiluj
 baci u tamnicu i izbavi
 prži mi zločine srči
 ja hoću pod šapu koja grli i steže bradu
 koja drži i ne da
 ja hoću sebe pod tvojom kandžom u tvojoj kifli
 živni u laži
 i ne znaj kome daješ da se preko tebe hrani
 čemu si kutlačica
 sa čijih zidova se pušiš
 sa čijih zidova gulim
 i grebem i njupam
 i bolje što ne znaš
 sve bi kontaminirao svojim ustima
 ko zna u kakve bi me sve zvezde pokopao
 nakapajući oči
 ko zna koliko bi tu bilo škiljeći naslućenog svrgnutog voća
 splešću te malarmeovim čebetom
 i gurnuti niz stepenice
 pre nego što još nečiju zaostavštinu ubuđaš
 prostitutko
 stara nado
 tebe a ne indijanca nahraniću jabukom
 u njoj sam za sebe čuvaо cijanid
 treba te sahraniti
 ne
 spaliti
 pa razbacati
 noću
 krišom
 bez pompe
 žmurke
 neartikulisana bulo ući ti pod burku
 isterati te
 grubo ne sačmom sobom
 prosviraću ti je na kriške
 pretvorićeš se u crème brûlée
 fingiraćeš telo
 plakaćemo uglas ja od smeha
 pisaćeš mnome po sebi do mile volje
 urezivaćeš
 pena će se po vodi razliti kao arapski brojevi
 raspirivaću te

po starinski
 dođe mi da se igram boga
 dođe mi da se plašim da plašim
 crpeću ti vatru iz muda kao sport
 bez gume
 bez gume će mi se po tebi verati točkovi
 šlajfjući
 hitnuti se
 zgnječiti
 ja imam tu crtu da ponizim protivnika
 nađem u tebi grešku iskopam je isprskam
 pokažem svima
 a ti
 a ti ćeš ostati čist čist čist
 i umrećeš
 opevan gnusan pomazan
 bez gnoja
 slabí neka se udružuju
 neka se izneveravaju
 slabí neka žure da me zaduže
 bacanjem kroz prozor
 valove
 treba mi okvir oko tebe
 bodljikavom žicom obmotan
 uz koji se ne smem propeti
 sračunato civilizovan
 odlikovan živina
 oplemenjena da kljune nežno
 tvoja pominjara sam ne cedi pravila
 cilj mi je da udavim slamku koja izvuče
 bez truda
 imam jedan stan u ustima
 u tvojim sam krugovima
 pokazujem izgorela vremena
 mačkicina glava se ne obazire
 i lupka lupka lupka
 zver si koja od mene hoćeš sve
 zver si koja se ne predaje
 pričiniti joj malo radosti imati srca
 poprskati bubice
 životinjice mila i zla
 pomešajmo mleka

RAJO

Dara Sekulić

IZ RUKOPISA "ONI IZ OBJEKTA – ZAPISI O LJUDIMA"

Stanari Objekta su spavali kad se u ljetno rosno svanuće u dvorištu zaustavio Rajin kombi. Neki, kojima je san teško dolazio, ležali su budni, premoreni, neispavani na tuđim, toplo ljepljivim spužvama.

Kad iskoči iz kombija, Rajo pridrža svoju ženu čiji je stomak već uveliko usporavao njen korak. Najstarije njihovo dijete sačeka da se kroz širom otvorena vrata počne spuštati očeva baba, njegova prababa. On joj pruži ruku i ona se sva navali na dvanaestogodišnjaka koji je napola iznese iz kombija. Na svojim svakodnevnim vožnjama, nikad naspavani, iz kombija se spustiše još dva dječaka, za njima i najmanje dijete, usporena pospana djevojčica.

S početka rata u Hrvatskoj boravio je u Novom Sadu. Prvi je pobjegao od mogućnosti da bude mobilisan u bilo čiju vojsku, imao je smisla za sve osim za ratovanje. Iz iskustva svojih predaka, iz pripovijedanja o njihovom stradanju otkako znaju za se, naučio je da bude oprezan. Znao je da se u ratu gubi ma kuda čovjek da okreće. Tih dana, pred sam rat, sahranio je svoju majku, umjesto prastaru svoju babu, očevu majku, koju voda po izbjeglištvu i koja ih sve uporno nadživiljava. Pokupio je svoje ukućane, ponio što je mogao i neprimijećeno nestao iz sela. Dugo za njega niko nije pitao, nije ni primjećivao njegov nestanak, svima je bio beznačajan i sporedan, Rajo, koji je znao samo da piće i pijan pravi djecu, kako su mislili i govorili o njemu. Kasnije, kad su primijetili da ga nema, oni su već ušli u jedan potpuno nejasan, ali kao i uvijek, tuđi rat, u strašnu pogibiju za tuđe interese i svoju propast. U takvim ratovima ratuje se kratko, malo, a gubi se mnogo, neko sve. Rajo je znao da bi bio taj koji gubi sve, a on je za svoju djecu želio bolje dane nego što su bili dani njegovog djetinjstva.

Kad su kolone Srba napuštale Krajinu i kad se u Srbiju, Vojvodinu posebno, više nije imalo gdje smjestiti, one prvo izbjegle, a već odomaćene, premještali su na Kosmet. Tamo su zjapile prazne sportske sale, domovi kulture, mnoge škole i školski prostori. Svoj premještaj Rajo primi pomirljivo, potajno se čak i obradova. Ovamo, u Vojvodinu, posebno u Novi Sad, mogli bi nahrupiti i njegovi seljani koji su se borili za Krajinu, branili njega dok je dokon krao bogu dane. Jer, nikome se nije tako lako išlo na Kosmet. Prilikom preseljavanja, u slučajnim susretima, nestvarno je zvučalo pitanje: "Otkud to vi bježite?" "S Kosmeta!" "A vi?" "Na Kosmet!"

Rajo se bio odomačio i u vozu za Suboticu, gdje je na velikoj, nadaleko poznatoj buvljoj pijaci jeftino kupovao, a zatim prodavao u Novom Sadu i na drugim pijacama, po selima, po već poznatim izbjegličkim smještajima. Prvih mjeseci vraćao se pogužvan, znojan i prašnjav, vukući na leđima ogromne bale, vezane čvrstim plastičnim trakama; gamizao pognut do crne zemlje, pritisnut teretom do pedesetak kilograma. Svoje poslove, mučno i tegobno, stidljivo i pomalo, prvo je obavljao sam, kao mnogi što su morali iz nužde i siromaštva. Počeo je s odjećom, a onda dodao obuću, kozmetiku, suđe. Kasnije, trgujući već punom parom, pridružila su mu se: djeca, žena i baba. Za tezgom je stajala žena, isturivši stomak, pored nje sjedjela bi baba, ozbiljna, a da nije ni znala zašto, a djeca su prodavala sve u trku, noseći oko robu kao ciganska.

Rajo bi zauzeo čitav kupe, smjestio svoju porodicu, putovao bez voznih karata, po navici, jer su samo prvi mjeseci izbjeglice imale besplatan gradski i međugradski prevoz. Staricu bi poveo, kako bi njegova, uvijek drukčije ispričana priča, bila što uvjerljivija i kako bi se kondukteri sažalili na njenu starost. Kod provjere voznih karata on bi se prenemagao: "Nema se", govorio je. "Jedna, dvije pa i tri karte još nekako bi se dalo, ali sedam, brate..." Činio se nesrećnim više nego je bio, krivio lice u žalostiv izraz, pokazivao na svoju senilnu babu. Ona nije znala kuda i zašto putuje stalno, više nego što bi za tri života putovala. Starica se povremeno gubila, teško hvatala misao koja se još teže uobičavala u njenoj laganoj, skoro bestezinskoj glavi.

Kad su prispjeli u Novi Sad, smješteni su u neku lugarnicu na obroncima Fruške Gore. Prvog dana, čim su razmjestili svoje stvari i odredili gdje će ko spavati, iznijeli su napolje svoju prvu izbjegličku kafu. Kad se svalila u stolicu, baba podiže svoj štap i uperi ga prema dalekim crvenim krovovima: "Boga ti, Rajo, vide li se odavdje Bodjine lipe?" Ona je mogla čuti njegov odgovor, ali Raji to nimalo nije bilo važno kada je rekao: "Vide, baba, vide, jeba te Bođo." Bogdan, Bođo, bio je prvi njihov susjed u selu koje su zauvijek morali napustiti. Narednog ljeta počeše pristizati i Srbi iz Bosne. U lugarnici im se s dvoje male djece pridruži jedan bračni par iz Travnika. Lijepi, otmjeni, oni i njihova njegovana dječica, djelovali su nekako pitomo i smireno, čak i vedri i nekako sigurni. Smjelište ih u jednu sobicu u kojoj su boravili rijetko i kratko. S ostalim izbjeglicama saobraćali su malo, samo ponekad, oprezno i na odstojanju, ali uvijek odmjereno i ljubazno. Dovozili su se u novom folksvagenovom kombiju, prepunom njihove birane odjeće i drugih stvari... Bile su tu ženine bunde, duge i kratke, boje meda, mnogo obuće za svaku priliku i svako godišnje doba, kozmetike sa etiketama čuvenih proizvođača...

Kada ne bi boravili u lugarnici, oni su svojim kombijem putovali u Beograd, gdje su u australijskoj ambasadi, zahvaljujući dobro plaćenim advokatima, vrlo brzo dobili vizu za useljenje. Pred polazak su bili neobično tužni i uplakani. Polako su se oslobođali stvari koje nisu mogli ponijeti. Rajo kupi kombi, zapravo, više mu ga pokloniše. Teška srca, čovjek mu pokloni i svoju doskorasnju oficirsku uniformu sivomaslinaste boje. U toj uniformi Rajo je obilazio vašare. Stajao je za tezgom, važan i zanesen, unazad zagledan bišvi borac, koji je sada, eto, prinuđen da se bavi i takvim sitnim poslovima i izdržava tako svoju porodicu. Zbog vojne odore na njemu, s nekim žalom i čežnjom, ljudi su od njega kupovali radije i prije nego od drugih prodavaca. Pripadao je onoj sretnoj vrsti ljudi kojima svi i uvijek bez premišljanja pritiču u pomoć.

Kad je prispio u Objekat, on je već imao veliko iskustvo u kupovini i prodaji, ali i u sitnim prevarama i domišljanjima. S porodicom se odmah prijavio Komesarijatu za izbjeglice, u Objektu zauzeo dvije veće sobe, četiri kreveta, dječacima prostro tri madraca i posteljinu. Smjestio odjeću, obuću, sredstva za pranje i čišćenje, školski pribor za troje djece kako bi se preko ljeta zabavila čitanjem, pisanjem i crtanjem. Pored običnih paketa s hranom, ubacili su mu i dodatni kilogram mlijeka u prahu za djevojčicu kao i pojačanje za ishranu trudnice: kakao, čokoladu, sireve, rozine, kvasac i začine, a sve to i u istoj količini, ako ne i više, dovezao je i iz Novog Sada.

Računajući na saosjećanje svoje braće u Srbiji, a posebno ovdje na Kosmetu, gdje vijekovima znaju što znači biti gonjen i progonjen, i gdje su za bratska stradanja bili još osjetljiviji, Rajo se posluži i niskom prevarom: svoju porodicu prijavi još u dva gradića, na dva suprotne kraja Kosmeta, gdje takođe dobija kolektivni boravak kao i sve povlastice i namirnice za život svoje porodice.

On brzo saznade gdje su sve i kada vašari i sajmovi u pojedinim mjestima Kosmeta kao i na jugu Srbije, gdje je začas svojim kombijem mogao da se odveze. Napravi raspored odlaska, boravka i povratka za prodaju svoje robe. Sada je prodavao još i brašno, i ulje, šećer, rižu, pasulj, strunjače i spužve za ležanje, čebad i razne ogrtače kojih je imao više nego što je njegovima bilo potrebno. A u svemu tome ljudi u Srbiji su oskudijevali. Neke su namirnice kupovali ograničeno, na bonove, a nekih nije ni bilo ili se do njih teško dolazio i skupo se plaćalo za njih. Bilo je vrijeme najtežih sankcija Srbiji. Sad je Rajo odjeću i obuću naročito kupovao po buvljacima prema Bugarskoj, a znao je da se zaleti i prema Turskoj.

Ljudi, s kojima je bio smješten, kao i ovi s kojima je sada u Objektu, navikli su na to da neko stalno dolazi i odlazi; dešavalо se da poneko lice ne viđaju i po nekoliko nedjelja, a ne samo dana. Čak su se radovali svakom odsustvovanju, jer je tako bilo više mirnih dana koji su im ulijevali nadu da će i oni nekud otići, da neće zauvijek ostati nesretni zarobljenici Objekta.

Neki su već odlazili u Slavoniju i Baranju, u Bosnu i Hercegovinu, gdje su se iznova prijavljivali, uzimali lične isprave i podnosili zahtjeve za povrat svoje imovine, a taj proces je bio težak, mučan, pun poniženja i uvreda i dugo je trajao.

Nakon Rajinog dužeg izbjivanja, njegovom povratku svi se obradovaše. Muškarci će imati još dvije muške ruke za razne popravke staništa, koje je već uveliko počelo da se ruši. Žene su već znale da Rajin kombi nikad nije prazan, da u njemu ima cigaretu, čokolada, kafe, konca i igala za šivenje i pletenje. Posebno se obradovaše dječaci, sad će u punjem i pojačanom sastavu moći juriti za loptom.

U Objektu je rijetko ko obilazio izbjeglice iz Bosne. Oni su jednom mjesечно primali pakete hrane u Crvenom krstu, ispred kojeg bi satima strpljivo čekali u redu. Prije njih, pakete su dobijali mještani, Šiptari i Romi, koje je prije rata Crveni krst vodio kao socijalno ugrožene. Zbog dugog i strpljivog čekanja izbjeglice su prema njima pokazivale zavist i prezir. Kako počeše pristizati prognani iz Krajine, sportske hale i zgrade kolektivnog smještaja počeše opsjedati razne vjerske i humanitarne organizacije i ustanova iz svijeta. Istog dana, nakon Rajinog povratka, u Objekat pristiže i zatvoren kamion s čijih se stranica ukaza veliki nasmijani cvijet suncokreta. Iznad njegovih razigranih narandžastih latica pisalo je "Ad hominem", "Za čovjeka", pročita neko naglas. "Vidi, boga ti, zar još nešto ima za čovjeka, kad čovjek više nije ništa?"

Iz široke kabine visokog kamiona iskočiše dvojica muškaraca, obučena u ista teget odijela, koja se, očigledno je, ne gužvaju, i u bijele košulje s narančastim kravatama, kojima bi se čak i Rajo posprdno nasmijao, ali kad spazi da su obojica u dlaku jednako ošišana, kratko, sa pravilnim razdjeljkom s lijeve strane glave, on se jedva suzdrža da ne prsne u smijeh. Oni prvo osmotriše sve uokrug Objekta, onda se zagledaše u spisak koji je u rukama držao jedan od njih i pođe da čita, jedva razumljivo izgovara imena smještenih u Objektu. Umjesto Blažec, kako se prezivala jedna gimnazijalka iz Z., ispadalo je Besec, Kokići, koliko ih je bilo, začas postodoše Košići... Upomoć im priskoči ta gimnazijalka koja je donekle mogla da razumije njihov loš izgovor engleskog. Stranci je zapaziše i ona shvati da joj objašnjavaju kako je televizor koji su donijeli za sve u Objektu, dječji bicikl za "ovog bebića", pokazujući na najmanjeg Rajinog sinčića i obojica ga nježno uštinuše za obrašći. Ostalo – odjeću, obuću, suđe, vitamine, lijekove kojima je prošao rok upotrebe, kao i razne praškove za sokove neka pravedno podijele među sobom. Sve su obavljali smiješći se, ali rutinski, vidjelo se da u ovom poslu imaju veliko iskustvo. Možda ono traje od Libana, ili od Koreje, Kube, Vijetnama, vježbali su ih njihovi prethodnici. Bili su, činilo se, poengleženi Nijemci ili poamerikanizovani Holanđani, samo ne oni ukleti, već spremni, brzi i sigurni i za taj posao dobro plaćeni.

Rajo odmah posluži pravoj stvari, bio je u tome vješt, s ljudima iz Objekta poče da istovaruje pakete iz kamiona i unosi ih u hodnik gdje se začas stvoriti hrpa spakovanih stvari. Kad stranci ponovo sjedoše u svoju udobnu kabinu i vješto vozeći kamion, napustiše dvorište, Rajo potrča uz stepenice po svoja dva dječaka, a za njima u dnevni boravak, a trbuhom ispred nosa dogega se i Rajina bezvoljna žena. Stvari, ubaćene u boravak, okupiše stanare Objekta. Rajo, kao i uvijek, kad bi se vratio sa svoje tezge, sjede na uništenu ali stabilnu visoku stolicu od koje je čitav ostao samo njen željezni dio i poče da izigrava gosta koji je dobio sve što je želio i zatražio i čeka samo da još nađe neko koga će on da počasti. "Šta je ovo, pitam ja tebe", obraćao se onome ko bi prošao pored nekadašnjeg, sad već uništenog šanka, "nema čoeka da nađe, da ga ka čoek počastim pićem..."

"Dokon si ti, Rajo, dokon", smiješio bi mu se dobroćudni stanar, koji bi znao kako se obraća kafanskom čovjeku. Rajo zauze to svoje mjesto i kad u boravku poče otvaranje paketa i razvrstavanje robe. Odatile je imao najbolji pregled, pomno je pratilo što je sve pristiglo i kome će šta pripasti.

Žene pored svojih nogu poredaše odabranu suđe, nastade trka prilikom odnošenja stvari na sprat, bojazan da će ovi što ostanu u boravku uzeti sve vrednije dok se oni sa sprata ponovo spuste. Uskoro jejenjavao prvi val grabljenja i stišavalо se uzbuđenje, ali ga sa svoje visoke stolice potpaljuje Rajo. On silazi, sa jedne već pregledane i odbaćene hrpe uzima ogromne kockaste, raznobojne pantalone i navlači ih na se. Poput klovna pokušava da se kreće u njima, vukući preduge, posvrnute nogavice, poskakuje i krvi se cijelim tijelom i posrće. Prvo djeca, a onda i žene, plješću rukama i smiju se grohotom.

Kad svako uze i odnese ono što je zapazio ili ono što bi mu moglo poslužiti, Rajo ostade sam u boravku. Sve stvari koje su ostale, odreda i brzo strpa u jednu već kartonsku kutiju i odnese u bakinu sobu. "Treba živsti, jebi ga..." Te noći njegova troma i negovorljiva žena čutke rodi i peto njihovo dijete, djevojčicu, rumenu, okruglu ka' jabuka.

PANOPIKUM

Goran Borković

BEOGRADSKI FESTIVAL KNJIŽEVNOSTI

Četvrti Beogradski festival evropske književnosti završen je krajem juna književnim večerima jedne od najpoznatijih francuskih romansijerki Florans Noavil i Nemanje Rotara, pisca knjige *Sutradan posle detinjstva*, kao i projekcijom gotovo nepoznatog celovečernjeg igranog filma Miroslava Antića *Doručak sa đavolom* iz 1971. godine, za koji je Antić dobio *Zlatnu arenu* za scenario, ali se film, ubrzo nakon toga našao u "bunkeru".

Tokom četiri dana programa brojna publiku je u odličnoj atmosferi i sa velikim interesovanjem pratila čitanja i razgovore sa poznatim evropskim i domaćim piscima. Beogradski festival evropske književnosti predstavio je četiri celovečernja multimedijalna književna programa: šest čitanja, panel o statusu savremene kulture, četiri projekcije filmova nastalih po savremenoj književnosti u okviru retrospektive Književnost na filmu i izložbu grafika Branka Đukića *Mixed Media*. Festival su obeležili najprevođeniji slovenački pisac Drago Jančar, nemački romansijer i eseista Jozef Haslinger, romanopisac i prikovedač iz Luksemburga Gi Helminger i francuska književnica Florans Noavil.

"Ljudi različito žive u Beogradu, Parizu, Limi ili Stokholmu, ali se iz istih razloga zaljubljuju i vole, i iz istih razloga plaču i pate. To me je privuklo da osvetlim u svom romanu tu dinamiku odnosa među ljudima, kako nastaju i kako potom, u nekom trenutku, nestaju. I još sam jedno htela da učinim. Obično se u romanima Lolite prikazuju iz muškog ugla. Ja sam htela da napišem roman u kome će se o Loliti govoriti iz ženskog ugla. U mom romanu Lolita je progovorila.", rekla je Florans Noavil.

TEHNIČKI MUZEJ DOBIO TESLINO IME

Tehnički muzej u Zagrebu nastavlja s tradicijom obilježavanja života i rada jednog od najvećih izumitelja u povijesti. Nakon što su u januaru održani *Dani Nikole Tesle* na prijedlog gradonačelnika Grada Zagreba, a odlukom Skupštine Grada novi je naziv *Tehnički muzej "Nikola Tesla"*.

Vrijednost životnog djela Nikole Tesle prepoznata je već prigodom svečanog otvorenja Tehničkog muzeja u Zagrebu 14. siječnja 1963. godine, kada je ujedno obilježena dvadeseta godišnjica smrti toga genija i velikana znanosti i tehnike. Već je tada dio Muzeja u odjelu Transformacije energije bio posvećen

pokusima s Teslinim transformatorom, u kojima su mogli sudjelovati i posjetitelji. Stalni postav demonstracijskoga kabineta izuma Nikole Tesle otvoren je 1976. prigodom obilježavanja 120. godišnjice Teslina rođenja i u njemu su se izvodili i izvode pokusi s rekonstrukcijama najpoznatijih Teslinih izuma izrađenih prema originalnim nacrtima i patentnim prijavama, u većini slučajeva metodama i materijalima iz vremena u kojem je živio.

15 GODINA EXIT-a

15. jula novosadski EXIT Festival obilježio je 15. rođendan velikom proslavom pred više od 40.000 raspoloženih ljudi na 20 bina širom Petrovaradinske tvrđave. Dan ranije, u skladu sa ovogodišnjom krilaticom EXIT festivala, *Podeli ljubav* petsto lampiona poletjelo je u nebo iznad Petrovaradinske tvrđave, simbolički označavajući dijeljenje ljubavi koje su puštali parovi iz 60 zemalja svijeta.

Ovogodišnja velika proslava 15. rođendana Exit festivala zabilježila je prve večeri i rekordnu dnevnu posjećenost s preko 52.000 ljudi koji su na Petrovaradinskoj tvrđavi pjevali i plesali do 8 ujutro! Takvoj posjeti doprinijelo je i jedno od najjačih programskih izdanja u povijesti *EXIT-a*, što su svojim besprijekornim nastupima potvrdile i zvijezde večeri *Manu Chao, Martin Garrix i John Newman*. Čast da otvori program na glavnoj bini imala je zagrebačka

kantautorica Sara Renar, nakon čega je pred publiku izšao proslavljeni džezer Duško Gojković praćen Big Bendom RTS-a, i nastupa Džona Njumena, mladog britanskog autora koji je jedan od najtraženijih glasova današnjice.

REGIONALNA IZLOŽBA STRIPA

U Umjetničkoj galeriji BiH u Sarajevu 6. srpnja otvorena je izložba na kojoj su predstavljeni alternativni stripovi iz Slovenije, Hrvatske, Mađarske, Rumunije, Srbije i Bosne i Hercegovine. Na ogromnim panoima, zajedno s aluminijskim pločama i uokvirenim strip pločama dan je presjek jednog vremena i prostora koji ima mnogo toga zajedničkog, ali i mnogo toga što ga razdvaja.

Glavna gošća izložbe koja se odvija u sklopu *STRIPITI comiXconnection 2015*, Ivana Pipal predstavila je svoj prvi strip album *Priča o teti Mandi*, koji je 2013. godine objavila izdavačka kuća 2x2 iz Zagreba, za koju je dobila "Rektoru nagradu" Sveučilišta u Zagrebu, a nagrađena je i za najbolju ilustraciju na međunarodnom natječaju likovnih akademija *Vezeni most* u Tuzli.

Osim stripova, prikazani su animirani iigrani filmovi kreativaca koji su sudjelovali u stvaranju izložbe. Bosnu i Hercegovinu svojim stripovima su predstavili Navid Bulbulija, Admir Delić, Zoran Herceg i Kostja Ribnik, a Navid Bulbulija će predstaviti i svoj animirani film 'Writer's Block'. Izložba će biti otvorena do 25. srpnja.

E-SPORT I KOD NAS

Gejmeri i ljubitelji video igara u Beogradu mogli su na velikom platnu pratiti niz prijenosa uživo iz programa e-Sports studija u kinu Sinepleks na Ušću, uključujući i svjetsku premjeru dokumentarnog filma o e-sportsu *All work all Play*.

Poslije premijere, iste večeri, slijedio je svečani e-sports spektakl uživo koji je uključivao igre s najboljim igračima, gostovanja slavnih osoba iz svijeta video-igara, postavljanje pitanja pred publikom u studiju i druge ekskluzivne sadržaje osmišljene za ljubitelje te vrste zabave.

Dokumentarac *All work all Play: The Pursuit of eSports Glory* posvećen je turniru "Intel Extreme Masters", globalnom profesionalnom gejmerskom turniru sa najdužom tradicijom na svijetu. Pokrenuo ga je ESL, najveća e-sports kompanija u oblasti video igara, online i offline natjecanja koja organizira u Evropi, Aziji, Sjevernoj i Južnoj Americi.

Film producentice Kristin OMali i redatelja Patrika Kridona prikazuje najbolje igrače i poznate osobe iz svijeta e-sporta, pruža novi pogled na ovaj sve popularniji sport, a tu su i zanimljivi snimci iza scene, tokom priprema za turnir. Da se, osim kod nas, više ne radi o marginalnom fenomenu pokazuje činjenica da je ove godine u Koreji, e-sportu izjednačen status s tradicionalnim sportovima, a njime se profesionalno bavi preko 40.000 igrača, dok je televizijski program posvećen isključivo turnirima jedan od najgledanijih.

Beogradski ciklus se nastavlja ESL-ovim *One Cologne 2015 Counter strike: Global Offensive* turnirom koji će se u avgustu emitovati iz Kelna, a dodatna tri ili četiri gejmerska događaja obuhvatit će program o najpoznatijim gejmerima, najboljim timovima u e-sportu, vodećim svjetskim igračima, proslavljenim komentatorima e-sporta i čuvenim članovima dvorane slavnih.

NAGRADA ŽILNIKU I ANDERSONU NA PALIĆU

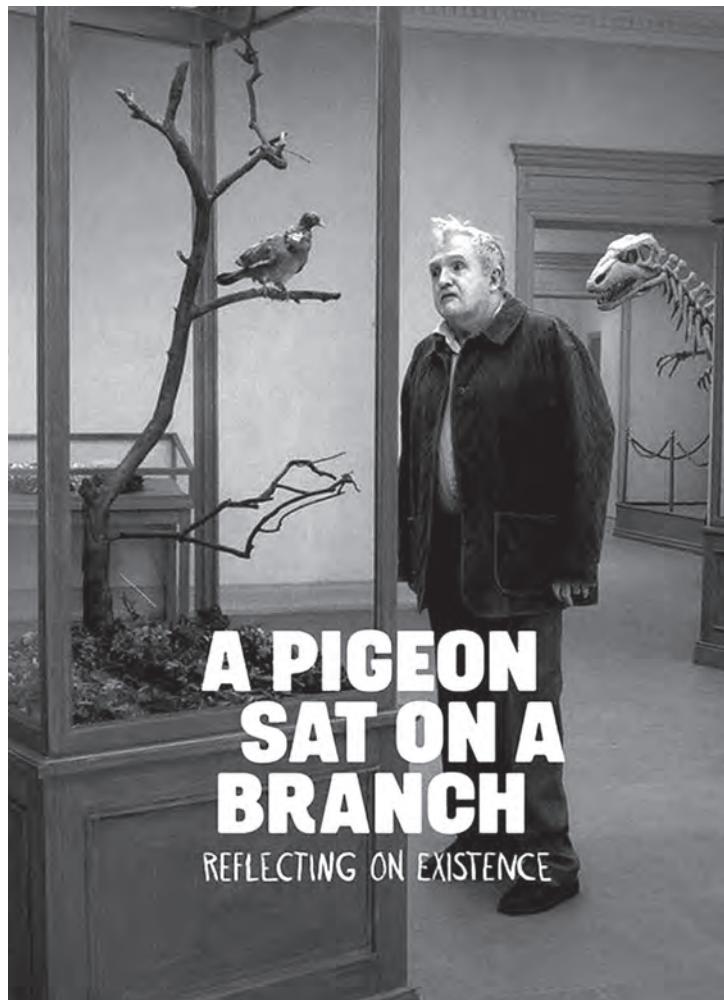
Obraćajući se prepunom gledalištu na čuvenoj ljetnjoj pozornici, nakon što mu je čelnik 22. Festivala evropskog filma Radoslav Zelenović uručio prestižno priznanje *Aleksandar Lifka*, slavni švedski reditelj Roj Anderson je, između ostalog, rekao: "Velika mi je čast da budem u društvu onih koji su prije mene dobili ovo priznanje i da prisustvujem ovom renomiranom evropskom festivalu koji podržava prave filmove, ukazuje na njihov značaj i ljepotu za razliku od brutalnih biznis filmova". Dobitnik *Zlatnog lava* na Venecijanskom festivalu za film *Golub sjedi na grani razmišljajući o postojanju* prije svečanosti je govorio kako ga je upravo evropski film inspirisao da postane reditelj.

Drugom laureatu Želimiru Žilniku priznanje je uručila Mira Banjac, predsjednica Savjeta festivala, uz riječi: "Žilnik je tih, miran, ali njegovi filmovi viču, snažno govore. Jer, on njima promišlja sudbinu malih velikih ljudi, pitanja koja nas se tiču".

Proslavljeni reditelj istakao je značaj i veličinu festivala, podsjetio kako je davnih dana radio film upravo po scenariju Mire Banjac i napomenuo: "Prije pet godina dobio sam ovdje nagradu *Undergraund spirit*, a sada ovu koja je mejnstrim. Razmišljaо sam, u čemu sam se to promijenio. Za tih pet godina snimio sam četiri filma; jedan o našim radnicima, žrtvama tranzicije, zatim o borbi protiv fašizma, o emigrantima... Teme kojima

sam se bavio vremenom su postale mejnstrim. Nisam se ja promenio, nego je mejnstrim prišao bliže meni".

Festival je počeo švedskim ostvarenjem *Život poslije Magnusa van Horne*, a do 24. jula, koliko pod sloganom *Evropski san* manifestacija traje, biće prikazano više od 90 filmova u devet programske celina, u nekoliko prostora na Paliću i u Subotici.

"POVRATAK" OTPISANIH KNJIGA

Devedesetih je u Hrvatskoj zbog ideološki nepočudnog sadržaja, pisma kojim su pisane, etničke ili političke pripadnosti autora, uklonjeno i uništено više stotina tisuća knjiga koje su završile u kontejnerima, na ulici, ili u reciklaži.

Izložba *Otpisane* u zagrebačkoj Galeriji Nova, povodom 20. godišnjice *Oluje* situira "uništavanje knjiga" u društveni kontekst u kojem se uništavanje "nepodobnih" spomenika i knjiga događalo istovremeno s rušenjima kuća i ubijanjima "nepočudnih" građana, izvan i prije ratnih operacija. Izložba/akcija je napravljena u suradnji s projektom *Javna knjižnica* koji vode Tomislav Medak i Marcell Mars.

Izložba se temelji na podacima o "čišćenju knjižnica" okupljenim u knjizi Ante Lešaje *Knjigocid – uništavanje knjiga u Hrvatskoj devedesetih*. Ono što Lešajina knjiga zorno pokazuje jest upravo to da kod uništavanja knjiga – kao i spomenika Narodno-oslobodilačke borbe – nije bilo riječi o ekscesima pojedin-

ca, nego o namjernom i sustavnom djelovanju koje simbolički sažima dominantnu politiku 1990-ih.

Na javni poziv za prikupljanje i digitaliziranje knjiga nasilno izbačenih iz knjižnica 1990-ih u prostoru Galerije odazvali su se brojni građani, tako da su danas među 176 digitaliziranih i za budućnost sačuvanih i *Ježeva kućica*, turistički vodič Jugoslavija – *Spomenici revolucije*, i Kišov *Čas anatomije*. Sve su te knjige dostupne na <https://otpisane.memoryoftheworld.org/>

SOCIJALISTIČKA DISKO KULTURA

U zagrebačkom studentskom centru tijekom srpnja postavljena je izložba *Ostati živ: Socijalistička disco kultura* autora Marka Zubaka o disco kulturi koja se krajem 1970-ih i početkom 1980-ih godina razvila u SFRJ, uvukavši se u brojne pore društva, da bi napisljetku ostala zaboravljenom. Dijelom je to posljedica snažnog utjecaja jednog drugog fenomena. Kao spoj umjetničke avangarde i društvene kritičnosti, novi val stekao je povlašten status unutar čitave lokalne pop-rock scene, učinivši je srodnom simultanim zbivanjima u svijetu.

Izložba osvjetjava prijenos disco kulture u novo socijalističko okružje i njeno stapanje s neposrednim impulsima, koje je rezultiralo stvaranjem lokalne disco inačice, sukladne postojećem kontekstu i mogućnostima. U nastalom amalgamu bilo je mjesta i za fascinaciju *Travoltom*, *Studio 54* i *Boney M*, ali i za realnost zagrebačkog *Big Ben*, *Lokica* i *Mirzinog Jata*.

Osebujna, prepoznatljiva moda i estetika blještavila, izvorno kultivirani oko disco aktera, postupno su se proširili na druge glazbene žanrove, ali i na neglazbene oblike dizajna, uživajući veliku medijsku podršku. Nasuprot postojećem zaboravu, disco je bio neočekivani miljenik središnjih jugoslavenskih medija koji su postali ključno mjesto njegove vizualne i diskurzivne artikulacije, u rasponu od raskošnih novinskih foto-reportaža do koreografiranih televizijskih disco sekvenci koje nailaze na odjek i izvan granica bivše države.

IUNI / 2015

Дрвена кућа у околици Петриње / foto: Jadran Boban, 08. 07. 2015.

PETRINJA

AUTOBUS SLAVIJATRANSA / FOTO: JADRAN BOBAN, 2015.

ATOPM

PAULINA ARBUTINA / GORAN BABIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / JADRAN BOBAN / DUBRAVKA BOGUTOVAC
GORAN BORKOVIĆ / GORAN DAKIĆ / ZORAN DASKALOVIĆ / JOVICA DROBNJAK / DUŠAN IVANKOVIĆ
TOMISLAV JAKIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / VIRNA KARLIĆ / IGOR MARKOVIĆ / ĐORĐE MATIĆ / TAMARA OPAČIĆ
BOJAN SAVIĆ OSTOJIĆ / ZORAN PAUNOVIĆ / NATAŠA PUŠKAR / DARA SEKULIĆ / SANJA ŠAKIĆ
SINIŠA TATALOVIĆ / LEILA TOPIĆ / DUŠAN VESIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / BORIS VRGA / LJILJANA VUKAŠINOVIC

CJENA 20 KN

www.prosvjeta.net

